

ДОНИШКАДАИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ШАҲРИ ПАНЧАКЕНТ

Ба тариқи дастнавис

ТДУ: 339+338+625,711,3+331(575,3)

ТКБ: 65.9(2 ТОҶИКИ)+65,5+39,311+67,99(2 ТОҶИКИ)7

Ҳ-94

Ҳусензода Анвар Раҳмонқул

ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ҲАВАСМАНДГАРДОНИИ
ФАЪОЛИЯТИ МЕҲНАТӢ (ДАР МИСОЛИ КОРХОНАҲОИ
НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси
08.00.12- Иқтисодиёти меҳнат

Рохбари илмӣ:

д.и.и., профессор Раҷабов Р.К.

Панҷакент – 2025

Мундариҷа

	Саҳ.
Номгӯйи ихтисорҳо	3
МУҚАДДИМА	4
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДИИ МЕХАНИЗМИ ҲАВАСМАНДГАРДОНИИ ФАЪОЛИЯТИ МЕҲНАТИИ КОРХОНАҲОИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР	14
1.1. Паҳлуҳои назариявию методии ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ	14
1.2. Хусусиятҳои хоси фаъолияти меҳнатӣ ва ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ	30
1.3. Таҷрибаи хориҷии ҳавасмандгардонии кормандон дар шароити муносибатҳои бозорӣ	47
БОБИ 2. ТАҲЛИЛ ВА РУШДИ МЕХАНИЗМИ ТАШКИЛӢ-ИҚТИСОДИИ ҲАВАСМАНДГАРДОНИИ ФАЪОЛИЯТИ МЕҲНАТӢ ДАР КОРХОНАҲОИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ	59
2.1. Вазъи муосир ва рушди бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	59
2.2. Таҳлили низоми мавҷудаи ҳавасмандкунии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ	77
2.3. Арзёбии музди меҳнат ва даромади соҳибкорӣю механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ	88
БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ҲАВАСМАНДГАРДОНИИ ФАЪОЛИЯТИ МЕҲНАТӢ ДАР КОРХОНАҲОИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ	107
3.1. Муқаррароти концептуалӣ ва алоқамандии самаранокии меҳнат ва ҳавасмандгардонӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ	107
3.2. Муқаммалгардонии истифодаи низоми грейдҳо ва пардохти музди меҳнат дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ	124
3.3. Самтҳои афзалиятноки механизми ҳавасмандгардонии меҳнат дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ	137
ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО	155
РӮЙҲАТИ АДАБИЁТ	159
ЗАМИМА	187

НОМГЌЙИ ИХТИСОРҲО

СМР-2030	Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030
КОА	Комиссияи олии аттестатсионӣ дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
КНА	Корхонаи нақлиёти автомобилӣ
ФММ	Фонди музди меҳнат
ФҲМ	Фонди ҳавасмандгардонии муздӣ
БПҲ	Баҳои потенсиалии ҳавасмандкунӣ
ВНҚТ	Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон
ФРИ	Фонди рушди иҷтимоӣ
КВД	Корхонаи воҳиди давлатӣ
ФРИ	Фонди рушди истеҳсолот
CRM	Системаи идоракунии муносибатҳои муштарӣ
СМО	Саволномаи умумӣ-метрикӣ
СМҚ	Системаи таҳлили кор
ҒҶА	Ширкати технологияи суғурта

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқот. Бояд тазакур дод, ки дар шароити муносири рушди муносибатҳои меҳнатӣ, баланд бардоштани самаранокии ташкил ва идоракунии корхона барои таъмини ҳосилнокии меҳнат, истифодаи системаи инноватсионии музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии кормандони корхона, аз ҷумла корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ бо назардошти тақвияти рақобат равона карда шудааст.

Таваҷҷӯҳи махсуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи инкишофи иқтисодиёт дар умум ва аз он ҷумла соҳаи нақлиёти автомобилӣ равона гардидааст ва дар ин асос дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 26 январи соли 2021 «Дар бораи роҳҳои асосии сиёсати дохила ва беруна» [11] бо назардошти аҳамиятнокии соҳаи нақлиёти автомобилӣ дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣю иҷтимоӣ ва ташкили ҷойҳои кори наву беҳдошти муносибатҳои байниминтақавии дастрасии нақлиётӣ диққати махсус дода шудааст.

Маврид ба зикр аст, ки таҳлили ҳамаҷонибаи фаъолияти соҳа, хусусан корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ нишон медиҳад, ки идомаи ислоҳоти иқтисодӣ, тақвияти гуногуншаклии моликият, тақмили усулҳои идоракунии хоҷагӣ ва шароити мувофиқи иқтисодӣ ба ташкили музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии кормандон бевосита таъсиргузор аст. Дар шароити муносири хоҷагидорӣ мустақилияти иқтисодӣю идораи корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ боло рафта, муносибатҳои меҳнатӣ, ҳифзи иҷтимоии аҳоли, сармояи инсонӣ рушд карда, дар ин замина дар сатҳи некуаҳволии ҷомеа ва ҳаёти шоиста тағйиротҳои назаррас ба вучуд омадааст.

Ташаккули муносибатҳои иқтисодӣ ва тақмилу тағйирёбии фаъолияти меҳнатӣ системаҳои мотиватсионии музди меҳнат дар муассисаҳои нақлиёти автомобилӣ бо дарназардошти омилҳо дигаргун шудааст. Ҳадафи ин иқдомҳо беҳдошти сифати хизматрасониҳои нақлиётӣ ба ҳисоб меравад.

Дар ин радиф, барои мукамалгардони низоми ҳавасмандгардони ҳайати кормандони муассисаи нақлиёти автомобилӣ аз ҳамаи имкониятҳо истифода карда шуда, ҳавасмандгардони моддӣ ва маънавии онҳо бояд дуруст ба роҳ монда шаванд. Инчунин зарур аст, ки вазнинӣ ва мураккабии хизматрасони нақлиётӣ дар раванди тақмили низоми музди меҳнат ва ҳавасмандгардони кормандон ба назар гирифта шавад.

Бинобар ин, барои ҳалли муаммову мушкилоти ҷойдошта, истифодаи механизмҳои навоаронаи тақмили низоми музди меҳнат ва ҳавасмандгардони кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилро зарур ва саривақтӣ меҳисобем.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Барои ҳалли масоили музди меҳнат ва ҳавасмандгардони коргарон олимону муҳаққиқони хориҷӣ ва ватанӣ ба монанди: Смит А. [76,77] Мескон М.Х.[56], Макклеланд Д. [49,50], Маслоу А. [48], Маршалл А. [47], Маркс К. [45], Петти В. [66], Тейлор Ф.У. [80], Дуглас Макгрегор [22], В.Врум [24] Адамчук В.В. [19], Шапиро С.А. [85], Федченко А.А. [84], Егоршин А.П. [27], Кибанов А.Я. [37], Одегов Ю.Г.[135]Амонова Д.С. [95, 173], Ғаниев Т.Б. [107], Ҷабборов А.Ҷ. [109], Қодиров Д.Б. [120,121], Комилов С.Ҷ. [40], Раҷабов Р.К. [64], Фақеров Ҳ.Н. [158], Дустбоев Ш. [108], Рауфи Ф.А. [140], Усманова Т.Ҷ. [182], Мирзоалиев А.А. [180], Гадоев Ҳ.С. [25,174], Хучамкулов Р.Б. [185], Мирзозода А.Д. [127], Обидов Ф.С. [133], Бабаҷанов Р.М. [194], Хучабекова Г.А. [165], Холов З.А. [184], Рустамов Р.У. [181] ва ғайраҳо саҳми назаррас гузоштанд.

Дар воқеъ, аз нигоҳи нуқтаи назари илмӣ ва пажӯҳиш бархе аз мушкилоти ҳалталаби соҳаи нақлиёт дар ҷодаи тақмили системаи пардохти музди меҳнат ва ҳавасмандгардони кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ба таври муфассал ё пурра таҳқиқ карда нашудааст.

Аз ин лиҳоз, ба андешаи мо, механизми ташкилӣ-иқтисодии ҳавасмандгардони кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ дар асоси омӯзиши равишҳои назариявӣ ва методӣ, баррасии мушкилоти идоракунии

музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии кормандонро бояд такмил дод, зеро он мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ ва ҳадафи асосии мо интиҳоб гардидааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба рушди самтҳои афзалиятноки илмҳои иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ аз ҷумла, ба масъалаҳои музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии кормандони соҳаҳои иқтисодиёт, аз ҷумла соҳаи нақлиёти автомобилӣ, ки дар қорҷӯбаи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи 2021 – 2025 равона карда шудааст, фарогир мебошад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот асосноккунии назариявӣю методӣ ва мукамалгардонии механизми ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ бо дарназардошти арзёбии объективонаи саҳми меҳнатии корманд мебошад.

Вазифаи таҳқиқот. Барои ба ҳадафи таҳқиқот расидан ҳалли сарвақтии вазифаҳои асосии зерин муҳиму аҳамиятнок аст:

- аз нигоҳи назариявӣю методӣ омӯхтан ва тавзеҳи моҳияту мафҳуми ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ;

- арзёбии таҷрибаи хориҷии ҳавасмандгардонии кормандон дар шароити муносибатҳои бозорӣ;

- таҳлили вазъи кунунӣ ва рушди бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, арзёбӣ намудани низоми мавҷудаи ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ;

- таҳқиқ ва арзёбии музди меҳнат ва даромади соҳибкорию механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ;

- муайян намудани муқаррароти концептуалӣ ва алоқамандии самаранокии меҳнат ва ҳавасмандгардонии коргарони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ;

- мукаммалгардони истифодаи низоми грейдҳо ва пардохти музди меҳнатӣ кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ, асоснок ва таҳия намудани самтҳои асосии ҳавасмандгардони меҳнат ва самаранокии иҷтимоӣ иқтисодӣ қорӣ намудани он дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ба ҳайси **объекти таҳқиқот** низоми муосири ташкили музди меҳнат ва ҳавасмандгардони меҳнати коргарон дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мебошад.

Предмети таҳқиқот - муносибатҳои қорӣ, ҳавасмандкунӣ, ташкилӣ ва иқтисодӣ дар соҳаи пардохт ва ҳавасмандгардони коргарони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Омӯзиши ақида ва тавсияҳои илмӣ оид ба зарурияти тақмили низоми музди меҳнат ва ҳавасмандгардони кормандон бо мақсади баланд бардоштани рушди иқтисодӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасониҳои нақлиётӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи назарияи иқтисодӣ ва идоракунии Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон солҳои 2019 - 2024 дар шаҳри Панҷакент гузаронида шудааст.

Заминаи назариявӣ – методии диссертатсияро назарияи муосири иқтисоди бозорӣ, ташкил ва идоракунии нақлиёти автомобилӣ, низоми пардохти музди меҳнат, ҳавасмандгардонӣ ва дастгирии иҷтимоии меҳнат, муайян ва таҳқиқи мушкилоти объективӣ соҳаи нақлиёти автомобилӣ ва тақсими даромад, муносибати систематикӣ, таҳлили саривақтӣ ва синтези муқаррароти марбут ба предмет ва объекти таҳқиқот алоқаманд ташкил медиҳанд.

Сарчашмаҳои маълумоти таҳқиқот ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ баҳисобгирӣ ва таҳлилӣ оид ба музди меҳнат ва ҳавасмандгардони меҳнат, маълумот аз ҳисоботҳои идоракунии ва муҳосибавӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил дод. Дар таҳия ва ҳалли мушкилоти баррасишаванда, қорҳои назариявӣ олимони хориҷӣ ва ватанӣ, ҳуҷҷатҳои

меъёрӣ, инчунин маълумотҳои оморӣи Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои конунгузорӣи дорои мақоми гуногун истифода шуданд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи назарияи иқтисодӣ ва идоракунии Донишқадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент дар давраи солҳои 2019 - 2024 гузаронида шуд.

Навгониҳои илмӣи таҳқиқоти диссертатсионӣ ин муайян кардани асосҳои назариявӣи методӣ ва асосноккунии тавсияҳои илмӣ оид ба тақмили механизми ҳавасмандгардонӣи фаъолияти меҳнатӣи кормандон дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ба ҳисоб меравад.

Раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ нишон медиҳад, ки он хусусияти илмиву амалӣ дошта, навоариҳои зеринро дар бар гирифтааст:

1. Ҷанбаҳои назариявӣи моҳияту мафҳуми ҳавасмандгардонӣи фаъолияти меҳнатӣ, инчунин асосҳои методӣи ҳавасмандгардонӣи кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ дар асоси таснифот гузаронида шуда, аҳамияти иҷтимоӣи иқтисодӣи онҳо дар рушди муносибатҳои бозорӣ бо дарназардошти ҷузъҳои муҳимтарини татбиқи меҳнат ва арзёбии мураккабӣи он дар корхонаҳои амалкунанда инъикос гардидааст.

2. Таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ оид ба пардохти музди меҳнат ва ҳавасмандгардонӣи фаъолияти меҳнатӣи мавриди омӯзиш қарор дода шуда, бо назардошти он тақмили низомӣи музди меҳнат ва ҳавасмандгардонӣи меҳнати корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ тибқи тавсияву коркардҳои, ки дар муқоиса бо миқёси тарофаҳо ва имкониятҳои истифодаи захираҳои молиявӣ, ки аз тафрикаи музди меҳнат ба вуҷуд меоянд, ба инобат гирифта шудааст.

3. Дар асоси таҳлил ва арзёбии вазъи кунунӣи рушди бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, низомӣи мавҷудаи ҳавасмандгардонӣи фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ баррасӣ шуда, нақши онҳо дар амалисозии «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» муайян карда шудааст. Таҳлили ҳолати механизмҳои татбиқшавандаи пардохт ва ҳавасмандгардонӣи меҳнат дар корхонаҳои

нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуда, монеаҳо муайян ва роҳҳои бартараф кардани онҳо дар шароити нав мушаххас карда шуданд.

4. Дар асоси таҳлил баҳодиҳии музди меҳнати корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ гузаронида шуда, механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунӣ бо дарназардошти арзёбии омилҳое, ки онҳо ба сатҳи ҳавасмандгардонӣ дар шароити рақобат таъсири назаррас доранд, тақмил дода шудааст.

5. Шартҳои муҳимтарин ҳангоми мукамалгардонии механизми ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ба назар гирифтани муқаррароти концептуалӣ ва алоқамандии самаранокии меҳнат ва ҳавасмандгардонии коргарони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ба ҳисоб меравад, ки он бо назардошти талаботи муосир ба хизматрасониҳои нақлиётӣ ва пардохти музди меҳнати ронандагон аниқ карда шудааст.

6. Дар таҳқиқот самтҳои асосии тақмили механизми ҳавасмандгардонии меҳнат муайян карда шуда, самаранокии иҷтимоию иқтисодии ҷорӣ намудани онҳо дар корхонаҳо тибқи мукамалгардонии пардохти музди меҳнати кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ бо истифодаи низоми грейдҳо пешниҳод гардидааст. Сатҳи самарائي фаъолияти кормандонро дар натиҷаи истифодаи ин низом ба даст овардан имконпазир мебошад.

Муқаррароти асосии таҳқиқот, ки ба ҳимоя пешниҳод мегардад. Ба ҳимоя натиҷаҳои зерини илмию назариявӣ ва амалии таҳқиқот пешниҳод карда мешаванд:

- аз нуқтаи назари муаллиф ҷанбаҳои назариявӣю методӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, моҳияту мафҳуми ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнати кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ таҳия гардидааст.

- таҷрибаи хориҷии ҳавасмандгардонии кормандони соҳаҳои мухталифи иқтисодиёт дар шароити рушди муносибатҳои нави меҳнатӣ омӯхта шуда, афзалиятҳои истифодаи он дар амалия арзёбӣ гардидааст;

- таҳлили вазъу ҳолати муосир ва рушди бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шуда, арзёбӣ намудани низоми мавҷудаи ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ сурат гирифтааст;

- арзёбии музди меҳнат ва даромади соҳибкорӣю механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ гузаронида шудааст;

- муқаррароти концептуалӣ ва алоқамандии самаранокии меҳнат ва ҳавасмандгардонии коргарони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ таҳқиқ карда шудааст;

- дар асоси истифодаи низоми ғрейдҳо самтҳои асосии ҳавасмандгардонии меҳнат ва самаранокии иҷтимоию иқтисодии ҷорӣ намудани онҳо дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти мукамалгардонии пардохти музди меҳнатӣ кормандон таҳия карда шудааст.

Аҳамияти назариявӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ аз рушди асосҳои назариявӣю методологии ташкилнамоии музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии кормандон иборат буда, тавассути имкони истифодаи натиҷаҳои он дар фаъолияти корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ муайян мегардад. Натиҷаҳои ба дастомада имкон медиҳанд, ки дониши назариявӣю методӣ дар самти таъмини фаъолияти самаранокии корхонаҳои соҳаи нақлиёт дар маҷмӯъ амиқ ва фарохтар гардад.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар коркарди услуби арзёбии ҳамаҷонибаи самаранокии меҳнати корманд ва муайян кардани меъёрҳои тарифӣ дар якҷоягӣ бо миқёси музди меҳнат мебошад, ки афзоиши ҳавасмандии самаранокии меҳнатро вобаста ба имкониятҳои молиявӣю корхонаи мушаххаси хизматрасонии нақлиётӣ таъмин менамояд.

Натиҷаҳо ва тавсияҳои ба дастомадаи таҳқиқотро барои такмил додани равандҳои идоракунии музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии коргарон дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ва бо тағйиротҳои зарурӣ дар корхонаҳои

соҳаҳои дигари иқтисод ва ҳамчун асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқоти амиқ оид ба ин масъала метавон истифода бурд.

Натиҷаҳои асосӣ, методологияи таҳияшуда ва ҷорабиниҳои таҳқиқоти гузаронидашуда дар як қатор корхонаҳои шаклҳои гуногуни нақлиёти автомобилӣ санҷида шуданд. Аз ҷумла, методологияи арзёбии ҳамаҷонибаи самаранокии кормандон дар корхонаҳои нақлиёти автомобилҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон озмуда шуд, ки ин имконияти коркарди маҷмӯи амалии марҳилаҳои асосии таъбиқи онро, ки ҳамчун маводи ба истифода омода дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мебошад.

Самти таҳқиқот ба чунин бандҳои Шиносномаи ихтисоси илмӣ 08.00.12 – “Иқтисодиёти меҳнат” мувофиқат менамояд: 1. Асосҳои назариявӣ ва методологии иқтисодиёти меҳнат; назария ва концепсияҳои рушди муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ (назарияи шуғл, бозори меҳнат, идоракунии кормандон ва ғайра); 3. Масоили назариявӣ-методологӣ дар соҳаи меҳнат ва муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ; 7. Ҳавасмандгардонӣ ва музди меҳнати кормандон; ташкили музди меҳнат ва таъмини алоқамандии тарафайни он бо тахассуси корманд ва натиҷанокии истеҳсолот; функцияҳои такрористеҳсолӣ ва ҳавасмандгардонии музди меҳнат; 8. Бамеъёрдарорӣ, ташкил ва гуманизатсияи меҳнат, махсусияти он барои соҳаҳои мухталифи фаъолият ва категорияҳои кормандон; 9. Ҳосилнокӣ ва самаранокии меҳнат, маҳак, усулҳои ченкунӣ, омилҳо ва захираҳои баландшавӣ, барномаҳои идоракунии ҳосилнокӣ; 20. Таҷрибаи хориҷии танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ ва дурнамои истифодаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Саҳми шахсии унвонҷӯй. Таҳқиқоти диссертатсионӣ бо иштироки бевоситаи муаллиф, аз қабili интиҳоби мавзӯ, асоснокӣ, аҳаммият, мақсад ва вазифаҳои тадқиқот гузаронида шуд. Муаллиф дар таҳия ва озмоиши муқаррароти назариявӣ-методии тақмили механизми музд ва ҳавасмандгардонии меҳнат дар корхонаҳои нақлиёти автомобилҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳм гузоштааст. Инчунин иштироки шахсии муаллиф дар гирифтани натиҷаҳои диссертатсия дида мешавад.

Тасдиқ ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Муқаррароти асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар семинарҳои илмӣ кафедраи назарияи иқтисодӣ ва идоракунии Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент, конфронсҳои байналмилалӣ илмию амалӣ инчунин, дар конфронсҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва фосилавии олимони ҷавони Тоҷикистон (2019-2024) баррасӣ гардидааст.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар амалияи корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор дода шуданд. Муқаррароти назариявӣ-методи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар раванди таълимии кафедраи назарияи иқтисодӣ ва идоракунии Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент ҳангоми таҳияи нақшаҳои таълимӣ, дастурҳо ва матнҳои лексияҳои «Назарияи иқтисод», «Иқтисодиёти меҳнат», «Иқтисод ва идоракунии хоҷагии халқ» истифода бурда мешаванд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот ва тавсияҳои амалӣ дар мақолаҳо ҷоп карда шудаанд. Дар асоси маводи диссертатсионӣ муаллиф 10 нашрияти илмиро бо ҳаҷми умумии 3,5 ҷузъи ҷопӣ аз ҷумла 4 мақоларо дар маҷаллаҳои таҳлили Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр кардааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз сарсухан, се боб, хулоса ва пешниҳодот, рӯйхати сарчашмаҳои иттилоот ва адабиёт таркиб ёфтааст. Ҳаҷми умумии диссертатсионӣ аз 199 саҳифа, рӯйхати адабиёт иборат аз 178 номгӯй. Рисолаи илмӣ аз 39 ҷадвал, 6 расм иборат мебошад.

Дар муқаддима мубрами мавзӯи диссертатсия, дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барнома ва мавзӯҳои илмӣ асоснок карда шуда, мақсад, вазифаҳо, объекту предмет, фарзияи таҳқиқот муайян гардидаанд, нағзҳои илмӣ таҳқиқот, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ амалии таҳқиқот, интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия, ҳамчунин сохтор ва ҳаҷми диссертатсия оварда шудаанд.

Дар боби якуми диссертатсия – «Асосҳои назариявӣю методиҳои механизми ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатии корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ дар замони муосир» паҳлуҳои назариявӣю методиҳои ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ, хусусиятҳои хоси фаъолияти меҳнатӣ ва ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ, таҷрибаи хориҷии ҳавасмандгардонии кормандон дар шароити муносибатҳои бозорӣ муайян шудаанд.

Дар боби дууми диссертатсия – «Таҳлил ва рушди механизми ташкил-иқтисодии ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ» вазъи муосир ва рушди бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлили низоми мавҷудаи ҳавасмандкунии фаъолияти дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ, арзёбии музди меҳнат ва даромади соҳибкорию механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар боби сеюми диссертатсия – «Самтҳои асосии тақмили механизми ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ» муқаррароти концептуалӣ ва алоқамандии самаранокии меҳнат ва ҳавасмандгардонӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ, мукамалгардонии истифодаи низоми ғрейдҳо ва пардохти музди меҳнат дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ва самтҳои афзалиятноки механизми ҳавасмандгардонии меҳнат дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ таҳия, асоснок ва пешниҳод шудаанд.

Дар хулосаи диссертатсия натиҷаҳои асосии таҳқиқот ҷамъбаст ва дар асоси онҳо тавсияҳои дахлдор пешниҳод гардидаанд.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДИИ МЕХАНИЗМИ ҲАВАСМАНДГАРДОНИИ ФАЪОЛИЯТИ МЕҲНАТИИ КОРХОНАҲОИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

1.1. Паҳлӯҳои назариявӣю методии ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ

Агар инсон барои иҷрои коре ё амале шавқманд ё ҳавасманд набошад натиҷаи кораш ҳеҷ аст. Мотиватсия ин ба маънои далелнокунӣ ё ангишти инсон ба кору фаъолият бо роҳи кадршиносӣ ва ҳавасмандгардонӣ ифода меёбад. Мотиватсия ин қонеъ гардонидани талаботҳои инсон (кадршиносӣ) дар чараёни фаъолияти меҳнатӣ мебошад.

Таҳавулотҳои низомии идоракунии нишон медиҳад, ки инсон баҳри қонеъ намудани ниёзҳои рӯзмарраи худ аз ҳар гуна имконияту воситаҳо истифода менамояд. Воситаҳои имкониятҳо дар фаъолияти меҳнатии инсон бо кадршиносӣ ё мотиватсия рабт доранд.

Тавре ки маълум аст, дар асри XX назарияҳои зиёди ҳавасмандгардонии кормандон таҳия карда шуданд, ки механизми ҳавасмандгардонии кормандонро нишон медиҳанд.

Дар тӯли асрҳо усулҳои гуногуни таъсиррасонӣ бо назардошти сиёсати самаранок истифода мешуданд. Моҳияту мазмуни ин усулҳо дар ду чиз ё низом сурат мегирифт: усули маҷбуркунӣ ва усули меҳрубонӣ. Дар ҳамаи давраи замони усули маъмуриро «тозиёна» (саҳтгирӣ ё сиёсати маҷбурсозӣ) ва ҳавасмандкуниро «кулчақанд» (инъому мукофот ва меҳрубонӣ) меномиданд.

Бо мурури замони, аҳволи зиндагонӣ ва моддии коргарон беҳтар гардид. Ва беш аз пеш маълум шуд, ки усули «кулчақанд»-и оддӣ ва аз ин ҳам зиёд, «тозиёна» кормандонро на ҳама вақт ба меҳнати сермаҳсул водор мекунад. Аз ин рӯ, мутахассисони соҳаи менеҷмент ба ҷустуҷӯи роҳҳои нави ҳалли масъалаи ҳавасмандкунӣ бо истифодаи усулҳои психологӣ шурӯъ карданд.

Маврид ба зикр аст, ки солҳои 40–уми асри XX дар таҷрибаи менеҷмент назарияҳои психологӣ ва ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ ба вуҷуд омад, ки то имрӯз дар амалия ба ҷашм мерасад.

Дар раванди фаъолияти меҳнатӣ кормандон ҷашминтизори иқдомҳои роҳбарони зинаи олӣ меистанд ва умедвориашонро дар мотиватсияи фаъолияти меҳнатӣ мебинанд. Албатта, ҳар як кор ё амал подоши худро дорад.

Дар сурати пардохти саривактӣ завқу шавқи кормандон ба меҳнат дучанд хоҳад гардид ва натиҷаи фаъолият назаррас хоҳад буд.

Одатан назарияҳои ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ вобаста ба хусусияти кор гуногун мебошанд. Дар ҷойи мавқеи асосиро музди меҳнат, дар дигар маврид муносибат, иловатан ташкили музди меҳнат, ҳамзамон зариби фаъолнокии меҳнатӣ ва амсоли онҳоро мушоҳида кардан мумкин аст.

Намояндагони мактабҳои классикӣ масъалаи ташкили илмии меҳнат, бамеъёргии меҳнат инчунин пардохти музди меҳнатро ба маврид таҳқиқ намудаанд. Он пеш аз ҳама дар шароити азнавсозии ҷамъияти Аврупо дар асрҳои XVII-XVIII иқтисоди сиёсии классикӣ ташаккул ёфта, қонунҳои тақсимкунӣ таҳия гардида, музди меҳнат ҳамчун объекти алоҳидаи иқтисодии омӯзиш ба ҳисоб мерафт.

Дар воқеъ, ташкили илмии меҳнат ва бамеъёргии меҳнат дар роҳи татбиқи назарияҳои ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ нақши намоён доранд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки муносибатҳои меҳнатӣ дар асоси назарияҳои ҳавасмандгардонии иттилоотӣ ва мурофиавӣ ташаккул ёфтаанд.

Яке аз намояндагони ин мактаб Вилиям Петти чунин меҳисобад, ки «...қонун бояд коргарро фақат бо чизҳои зарурии рӯзгор таъмин намояд, зеро агар ба коргар ду баробар зиёд ба қадри зарурӣ музд дода шавад, он гоҳ вай ба андозаи ду баробар зиёд кор карда метавонад ва дар ҳолате ки бе ду баробар зиёд кардани музди меҳнат кор мекунад, ин барои ҷамъият маънои талафи маҳсулоти меҳнат ба миқдори дахлдори онро дорад»[21].

Назарияи мазкурро асосгузори назарияи фонди музди кор Чон Стюарт Милл боз ҳам инкишоф додааст: «...Мавсуф чунин ақидаеро ҷонибдор аст, ки ҳар як кишвар бояд фонди махсус барои ҷуброни кор дошта бошад. Пасандозҳо барои ташаккули сармоя ҷамъоварӣ мешаванд ва ҳадафи асосӣ он аст, ки дар сурати афзоиши сармоя ва ё ихтисор шудани коргарон ба ҳамаи коргарон ҳамчун подошпулӣ тақсим карда мешавад» [191].

Ба андешаи Карл Маркс: «байни арзиши қувваи корӣ, яъне музди меҳнат ва арзиши моли истеҳсолкардаи коргар фарқият ба амал меояд, ки ин тафовут арзиши изофаро ифода мекунад, яъне ҳиссаи музди меҳнати коргар дар моле, ки молики корхона ройгон аз худ кардааст ҷой додааст»[207].

Намояндаи дигари назарияи музди кор Чон Кейнс мебошад, ки назарияи қобилияти харидорию таҳия кардааст.

Бояд зикр намуд, ки аз нигоҳи пажӯҳишгарон назарияи сармояи инсонӣ ҳамкориҳои тарафайн ва судманди корманду корфарморо нишон медиҳад. Мо боз як марҳилаи муҳими пешравиро дар айни замон бо назардошти таҷрибаи тақсимои маъмурию фармондихӣ тақмил додани ташкили музди меҳнат пазирии менамоем.

Умуман, ба назар гирифтани ин вазифаҳо ҳангоми ба назар гирифтани музди меҳнат, ки бояд ба қадри кифоя калон бошад ва шавқу ҳавасро ба тақмили ихтисос таъмин намояд, инчунин дараҷаи музди корро вобаста ба вазнинӣ ва масъулияти кор фарқ кунад, аҳамияти калон дорад. Дар баробари ин, «...дараҷаи чунин тафовут бояд ба ақидаҳо дар бораи адолати музди меҳнати байни гурӯҳҳои иҷтимоие, ки ҳам дар корхона ва ҳам дар минтақа кор мекунанд, мувофиқат кунад»[23].

Стандартикунонии меҳнат имкон медиҳад, ки саҳми инфиродӣ ва сифати кори корманд дар маҷмӯи натиҷаҳои умумии фаъолияти корхона ба назар гирифта шавад.

Ҳамин тариқ, дар шароити муносибатҳои бозорӣ музди меҳнат барои иҷрои вазифаҳои репродуктивӣ, ҳавасмандкунанда ва танзимкунанда пешбинӣ шудааст.

Назарияҳои муурофиявии ҳавасмандкунӣ пеш аз ҳама ба рафтори одамон, бо назардошти дарк ва шинохти онҳо асос ёфтаанд.

Назарияҳои иттилоотӣ ба таҳлили омилҳои асосии ангеа таваҷҷӯҳ доранд ва амалан худӣ раванди ҳавасмандкуниро ба назар намегиранд. Назарияҳои муурофиявӣ ба тавсиф ва пешгӯии натиҷаҳои раванди ҳавасмандкунӣ бахшида шудаанд, аммо ба мундариҷаи ангеаҳо дахл надоранд.

Ҳарчанд назарияҳои иттилоотӣ ва мурофиавии ҳавасмандкунӣ аз рӯи як катор масъалаҳо аз ҳамдигар фарқ кунанд ҳам, аммо онҳо якдигарро истисно намеkunанд. Ташаккули назарияҳои ҳавасмандкунӣ табиати таҳаввулотӣ доранд. Онҳо дар ҳалли масъалаҳои рӯзмарра ба меҳнати пурсамар ҳавасманд гардондани одамон бомуваффақият истифода карда мешаванд.

Ҳавасмандии баланди кормандон шартӣ муҳимтарини муваффақияти корхона мебошад. Дар воқеъ фаъолияти дилхоҳ корхона дар асоси системаи мотиватсионӣ натиҷабахш аст. Манзури мо дар он аст, ки агар корманд ҳавасманд набошад сатҳи даромаднокӣ ё маҳсулнокии баланд буда наметавонад, ҳавасмандиро эҳсос накунад уҳдадориро ба ихтиёр намегирад, манфиати корхона ва натиҷаҳои ниҳой низ ба корманд тасъирбахш буда наметавонанд. Дар навбати худ роҳбарону масъулин вазифадоранд дар ин самт инқилоби илмиро роҳандозӣ кунанд, сабабу омил ё мотивҳоеро бояд омӯзанд ва ба бедор сохтани майлу шавқу рағбати кормандон аҳамияти махсус зоҳир намоянд. Беҳуда намегӯянд, ки натиҷаи кор ва рафтори қорӣи кормандон танҳо аз рӯи ҳавасмандии онҳо муайян карда мешавад, бинобар ин, бе шубҳа аҳамияти ҳавасмандгардонӣ хеле баланд аст.

Ҳавасмандгардонӣ дар самти фаъолгардонии иқтисодӣ меҳнатӣ, қонеъгардонии ниёзҳои рӯзмарра ва беҳдошти сатҳи иҷтимоии кормандон таъсири назаррас дорад.

Ба андешаи мо, ҳавасмандкунӣ- яке аз функцияҳои асосии менеҷменти муосир ба ҳисоб рафта, шавқу рағбати кормандонро ба меҳнати пурмаҳсул дучанд гардонида, дар роҳи баланд бардоштани самарабахшии фаъолияти иқтисодӣ иҷтимоии корхона шароити мусоид фароҳам мегузорад.

Вазифаи ҳавасмандгардонӣ аз он иборат аст, ки вай ба коллективи меҳнатии корхонаи нақлиётӣ илҳами тоза бахшида, баҳри беҳдошти маънавияту руҳияи солими кормандон ва тақвияти самарабахшии натиҷаҳо мусоидат менамояд. Ин шаклҳои таъсиррасонӣ қори мақомоти идоракуниро фаъол мегардонанд, самаранокии тамоми низоми идоракунии ташкилоти нақлиётро баланд мебардоранд.

Дар Тоҷикистон тӯли солҳои истиқлолият масъалаҳои рушди бозори меҳнат дар қорҳои илмӣ Д.С.Амонова[173], Қодиров Д.Б.[177], Усмонова Т.Қ.[182], механизми истифодаи иқтисодӣ дар бозори меҳнат дар қорҳои Рустамов Р.У.[141] дида баромада шудааст.

Масъалаҳои рушди низомӣ шуғл ва ҳимояи иҷтимоӣ дар қорҳои профессор Ҷаборов А.Қ. ва унвонҷӯ Марупова Н.Ш.[109], дида баромада шудааст.

Таҳқиқи масъалаҳои тақмили механизми ҳавасмандгардонии қоргарони баҳши воқеии иқтисодиёт дар қори Ғадоев Ҳ.С.[174], ғашанғҳои ҳавасмандгардонии қормандони соҳаи таҳсилоти касбӣ аз қонибӣ Ҳоҷабекова Ғ.С.[183], муқаммалгардонии механизми музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии қормандони қорхонаҳои соҳаи истихроҷ аз тарафи Ҳолов З.А.[184], муқаммалгардонии механизми музди меҳнат ва ҳавасмандгардонӣ дар қорхонаҳои саноат аз тарафи Ҳуҷамқулов Р.Б.[185] инчунин таҳқиқи қанбаҳои назариявӣ методологии ҳавасмандгардонии меҳнат аз тарафи Мирзозода А.Д.[128] дида баромада шудааст.

Дар соҳаи нақлиёт бошад масъалаи ғабол намудани амали қормандони идоравӣ бо назардошти музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии меҳнат аз тарафи Рауфи Ғ.А.[141] дида баромада шудааст.

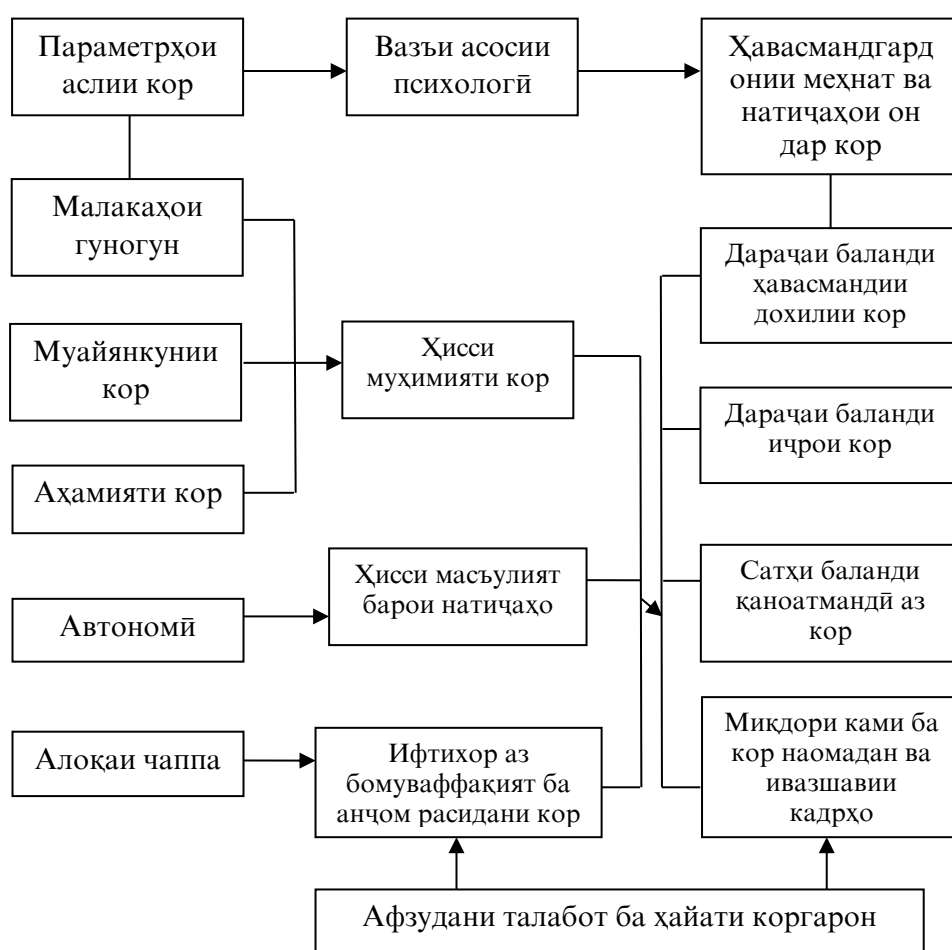
Муқассифона ин масъала то ҳадди дарқорӣ мавриди омӯзиш қарор дода нашудааст.

Ислоҳоте, ки дар Қумҳурии Тоҷикистон ба амал бароварда мешавад, бидуни ғароҳам овардани ҳавасмандгардонии муассир барои қору ғаболият, бо интизому муқашаққилӣ самаранок амалӣ қарда намешавад. Самаран ҳақиқии ҳар як тадбири иқтисодӣ бо таъсири онҳо ба муносибати одамон ба меҳнат муайян қарда мешавад. Муносибати одамонро ба меҳнат бо қонун тағир додан мумкин нест, зеро ин раванди дуру дарози эволюсионӣ аст, вале дар сурати ба вазъияти қонқретӣ баҳо додан ва сабабҳои ба амал омадани онро ба назар гирифтаи ва тезондан мумкин аст.

Ҳар як роҳбар дар қабули қарорҳои идоракунии масъул аст ва нисбати он ҷавобгариро бояд эҳсос намояд. Аммо ҳастанд роҳбароне, ки оқибатҳои иҷтимоии қарорҳои қабулкардаашонро ба эътибор намегиранд.

Роҳбарон медонанд, ки коргаронро ба фаъолияти меҳнатиашон ҳавасманд кардан муҳим аст, вале дар айни замон онҳо чунин мепиндоранд, ки мукофотҳои оддӣ моддӣ барои ин кифоя аст. Дар баъзе мавридҳо чунин сиёсат бомуваффақият мегузарад, гарчанде ки моҳияташ дуруст нест.

Аз ин лиҳоз, ба андешаи мо, дар ин раванд ба эътибор гирифтани параметрҳои фаъолияти меҳнатӣ барои ҳавасмандгардонӣ зарур мебошад. (расми 1.1)

Расми 1.1.- Параметрҳои асосии фаъолияти меҳнатӣ барои ҳавасмандгардонӣ (таҳияи муаллиф)

Дар раванди фаъолияти меҳнати кормандон ҳавасмандкунии имконият медиҳад, ки онҳо талаботи асосии худро бо иҷрои вазифаҳои меҳнати худ қоне гардонанд.

Ҳавасмандии меҳнатӣ ин хоҳиши корманд барои қонё кардани ниёзо (ба даст овардани неъматҳои муайян) тавассути фаъолияти меҳнатӣ мебошад.

Дар натиҷаи таҳқиқи паҳлӯҳои назариявӣ амалӣ, мо ба хулосае омадем, ки ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ ин пеш аз ҳама қонёгардонии эҳтиёт, ризоият, моносибати самимӣ ва дилгармӣ ба қору пешаи интиҳобкарда ба ҳисоб меравад. Бо ибораи дигар, ҳавасмандгардонӣ маҷмӯи тадбирҳои мебошанд, ки субъекти идоракунӣ барои баланд бардоштани самаранокии қори қорқунони нақлиёт татбиқ менамояд.

Ҳар як роҳбар ё менеҷер қӯшиш менамояд қормандрӯ барои фаъолияти меҳнатиашон ҳавасманд намояд. Аммо, гап сари он меравад, ки қормандрӯ барои меҳнат қардан ё вазиғаи функционалиашро иҷро қардан тайёр ҳаст ё не. Бинобар ин, менеҷер ба қоргар қуни муроҷиат менамояд: «Ман туро шавқманд қарданиям» ё «Ман туро ҳавасманд меқунам». Дар ин сурат воқуниши қоргар бояд қӣ қуна бошад. Мақсади роҳбар фаҳмост, яъне баланд бардоштани самаранокии фаъолият ва дар ин замина иқдом дар дасти қоргар аст. Ҳама меҳманд ҳавасманд ё қарқиносиру бинанд, вале муқот ин подоши амалҳоест, ки натиҷаовар бошад.

Роҳбарон ҳамеша дарқ меқунанд, ки одамонро ба қори қорқона ҳавасманд қардан лозим аст, вале дар айни замон онҳо қуни мешуморанд, ки муқотҳои одди моддӣ барои ин қифоя аст. Дар баъзе мавридҳо қуни сиёсат бомуваффақият меқузарад, гарқанде ки дар асл он дуруст нест.

Тавре ки маълум аст, қангоми барномарезӣ ва мураттабсозии фаъолият, менеҷер- роҳбар бояд дар фикри он бошад, ки миссияи қорқонаи ӯ ба қӣ тақя меқунад. Қамзамон дар атрофи миссия бояд муайян қард, ки барои иҷрои қадом қор масъулу уҳдадор аст, онҳо қӣ тавр қору иҷро менамоянд ва аз ҳама асос дар қадом қосилаи вақт иҷрои ин қор натиҷа ё самарайи дуқанд медиҳад. Дар сурати қарори қабулшуда самарабахш аст, агар қоллектив дастақамъона фаъолият намояд. Вазиғаи роҳбар дар ҳамомангсозии фаъолияти қормандрӯ ва маҳсулнокии меҳнати онҳо дида мешавад. Иқдомҳои роҳбар самара

медиханд, агар қарори қабулшудаи ӯ дар зери принципҳои ҳавасмандгардонӣ ба роҳ монда шавад.

Ҳавасмандӣ як такони бошууруна барои ноил шудан ба ҳадафи мушаххас мебошад, ки онро шахс ҳамчун зарурати шахсӣ дарк мекунад. Ба андешаи мо, ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ бо қору амали корманд ҳамрадиқ аст, зеро ҳама гуна кӯшиши корманд баҳри қонё гардонидани ниёзҳои худӣ ӯ равона гардидааст.

Ташаккули ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар он ҳолат эҳсос мегардад, ки агар субъекти идорақунӣ қамъи неъматҳои заруриро доро бошад, то ба қонёгардонии эҳтиёҷоти аз қиҳати иқтимоӣ муайяншудаи фард мувофиқ бошад. Бинобар ин, барои ба даст овардани қоида кӯшиш ва ҳаракати шахсии меҳнатии қоргар муҳим аст. Фаъолияти меҳнатӣ ба корманд имқон медиҳад, ки натиқаро бо ҳароҷоти қамтари моддию маънавӣ ба даст орад ва ин ба ӯ бештар қаноатмандӣ мебахшад.

Ҳар як фард ё корманд бояд дар хотир гирад, ки барои ноил шудан ба натиқаи дилқоҳ қӣ гуна кӯшишқоро ба ҳарқ диҳад ва барои ин заҳматқо қӣ муқофот ё инъомро соҳиб мешавад. Тибқи назарии интизории В.Врум: «...агар кӯшишқои инсон ба муқофот мувофиқ бошад, қунин корманд барои ноил шудан ба натиқа ҳавасманд аст. Агар корманд ҳисоб қарда натавонад, ки қӣ муқофот мегирад, вай дар сатҳи миёнаи қобилияташ қор мекунад»[24].

Виктор Врум дар асоси таҳқиқотҳои гузаронидааш ба ҳулосае омад, ки ҳар як инсон барои ба дастовардани натиқа ҳаракат ва заҳмат меқашад. Аммо то қӣ андоза ба натиқа ноил мегардад, ноаниқ аст. Бинобар ин, Врум қадамҳои пайдарпай ва амалҳои қашминтизори инсонро дар назарии интизориаш нишон додааст. Моҳияти ин назария дар қист? Пеш аз қам дар нуқтаи ниқой яъне мотиватсияи инсон дида мешавад[57].

Врум андешаҳои худро дар шакли формулаи мазқур нишон додааст:

$$И_1 \cdot И_2 \cdot И_3 = М,$$

дар ин қо

И₁ – интизории инсон аз харҷи меҳнат, ки он натиҷа медиҳад;

И₂ – чашминтизории инсон аз қадршавии натиҷаҳои меҳнат;

И₃ – интизорӣ ва қаноатманди аз баҳои кори худ;

М – мотиватсия.

Ҳавасмандгардонии кормандони корхона аз ҷониби роҳбари корхона шартӣ муҳим ва рӯзмара мебошад. Ин тартиби кор барои пешравии фаъолияти корхона самаранок мебошад. Менечери ширкат ҳамагӯза бояд фаъолияти кормандонро дида барояд ва маълумоти муфассал ба роҳбари корхона бо мақсади ҳавасмандии кормандон пешниҳод намояд.

Тибқи назарияи адолати С.Адамс, барои саҳми назаррас мукофоти бештар бояд пардохта шавад. Системаи муздиҳӣ бояд се намуди натиҷаҳоро дарбар гирад: «инфироӣ; гурӯҳӣ; корхона дар умум»[224].

Дар натиҷаи таҳлилҳои васеъ мо чунин хулоса намудем, ки дар шароити имрӯза аксарияти коркунони ин ё он соҳаҳо даромади хешро қиёс менамоянд. Коркардҳои илмӣ то кунун ироашуда мушаххас менамоянд, ки ҳоло ҳам баъзе масъалаҳои нобаробарӣ дар тақсими музди маош ва мукофотпулӣ ҷой дорад. Ин ҳолат метавонад фаъолияти мураттаби корхонаро ба низоми муайян надарорад ва боиси варшикастагии низоми корӣ гардад. Дар натиҷаи таҳлилу баррасии пайвасти метавон ба хулосае расид, ки зарурати саривақт дида баромадани стратегияҳои дохилӣ ва ба таври зина ба зина ҳалли масъалаҳои марбут ба тақсими музди маош зарур мебошад[57].

Ҳавасмандиро барои кор гуногунанд. Мо ҳангоми баррасии васеъ ба хулоса омадем, ки барои дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани низоми самаранок ва ба мақсад мувофиқи ҳолат чораандешии талабот дида баромада шавад. Чизи умумии онҳо дар он аст, ки қонеъ гардондани эҳтиёҷот ҳамеша бо фаъолияти меҳнатӣ алоқаманд аст.

Якчанд гурӯҳҳои ҳавасмандиро меҳнатиро ҷудо кардан мумкин аст, ки онҳо якҷоя низоми ягонаро ташкил медиҳанд.

Ҳавасмандиро ба иҷтимоӣ ва биологӣ тақсим кардан мувофиқ ба мақсад аст.

Ба таркиби иҷтимоӣ инҳоро метавон зикр намуд: коллективизм (муттаҳидӣ), худтанзимкунии шахсӣ, мустақилият, эътимодноӣ, ба даст овардани чизи нав (дониш, ашё), адолат, рақобатпазирӣ, ки аз ҷиҳати генетикӣ ба ҳар як шахс хос аст.

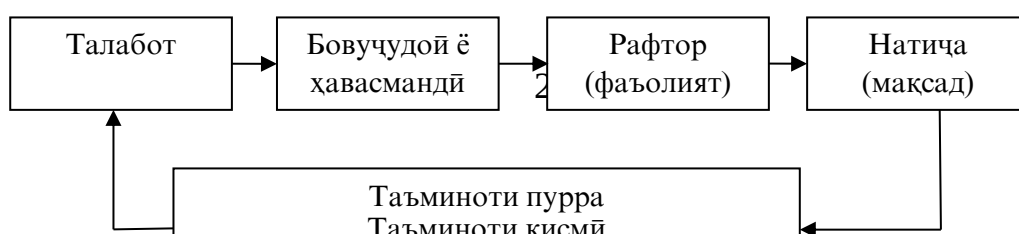
Ҳавасмандкунии биологӣ ин бештар характери ангеизиши ҷисмонӣ ва физиологии инсонро нишон медиҳанд. Ҷисми солим аз қонё ва қаноатмандшавии организм, яъне талаботҳои рӯзмарраи инсон вобастагии зиёд дорад.

Ҳар як корманд меҳнати сарфкардаи худро баҳо медиҳад ва эҳсоси қадркунӣ мекунад, зеро умедворааст, ки натиҷаи меҳнати ӯ аз рӯйи принципи адолатноӣ ҷамъбааст мегардад.

Аз ин лиҳоз, ҳулосаи ниҳой ва арзишманди ин назария дар он аст, ки дилхоҳ меҳнат самараи худро дорад ва дар ин асос натиҷаи он ба инсон ризоият ё қаноатмандиро таъмин кунад.

Дар назария ва амалияи менеҷменти мамолики хориҷӣ зикр шудааст, ки мотиватсия яке аз функсияи асосии идоракунии ба ҳисоб меравад. Маврид ба зикр аст, ки дар қорҳои илмию амалӣ ва таҳқиқотҳои олимони иқтисодшинос дар қатори функсияҳои асосии нақшагирӣ, ташкил ва назорат ба ҳайси функсияи асосӣ мотиватсия низ ҳамроҳ қарда шудааст. Ҳаминро бояд хотиррасон қард, ки дар аксари кишварҳои Аврупо ва Ҷопон функсияи мотиватсия ҳамчун омил асосии ҳавасмандгардонии меҳнати қормандон пазируфта шудааст. Агар назарияҳои мотиватсионӣ саривақт истифода шаванд, он гоҳ шавқу ҳаваси қормандон ба меҳнат дучанд қардида, фаъолияти онҳо дар роҳи расидан ба миссияву мақсади қорхона равона қарда мешавад.

Маълум аст, ки инсон баҳри таъмини эҳтиёҷоти худ талош меварзад. Эҳтиёҷоти шахс ин норасоии физиологиву психологӣ ба ягон чиз аст. Дар доираи қонё қардонидани эҳтиёҷот (дар бисёр сарчашмаҳои илмӣ талабот ё ниёзҳо гуфта шудааст) ба инобат қирифтани объект ё унсурҳои он муҳим аст (расми 1.2).

Расми 1.2. Нақшаи қонеъ намудани талабот дар корхона (таҳияи муаллиф)

Албатта талабот ё эҳтиёҷотро ба ду гурӯҳ тақсим кардан зарур аст: аввалиндараҷа (физиологӣ) ва дуввуминдараҷа (мотиватсионӣ ё гигиенӣ). Талаботи аввалиндараҷаро талаботи рӯзмарраи инсон мепиндоранд, ки воқеан дуруст аст. Яъне инсон ба ғизо, об, ҳаво, хоб, алоқаи ҷинсӣ ба сару либос ниёз дорад, ки инсони комилро ҳамчун як намуди мавҷудияти биологӣ нишон медиҳад. Ин талабот ҳастии инсони солим ва қанатмандро таҷассум менамояд. Ин андешаҳоро метавон дар таҳқиқоти гузаронидаи олимони коршинос Маслоу ва Ҳерсберг баръало мушоҳида намудан мумкин аст.

Ҳамзамон талаботи дуввуминдараҷаро метавон чунин тавсиф намуд, ки он характери психологӣ дорад. Дар таҳқиқотҳои зиёд он ҳамчун талаботи мотиватсионӣ ва ё гигиенӣ зикр карда шудааст. Дар воқеъ ниёзҳои дуввуминдараҷаи инсон дар раванди рушд ва ба даст овардани таҷрибаи ҳаётӣ ташаккул ёфта, пеш аз ҳама ба психологияи шахс, шароити зиндагӣ, меъёрҳои иҷтимоӣ, ки дар ҷомеа, гурӯҳ қабул шудаанд (масалан, ниёз ба муваффақият, эҳтиром, мансубият ба касе ё чизе) таъсиргузорад. Бинобар ин, ин ду талабот вобаста аз таҷрибаи меҳнатии инсон тафовути зиёд доранд.

Ин талаботҳо дар Аҳроми ниёзҳои инсонии А.Маслоу хеле муфасссал дарҷ гардидааст. Фаъолияти меҳнатии инсон дар доираи қонеъ гардонидани ин ду талабот сурат мегирад. Ба андешаи мо, қонеъ гардонидани дилхоҳ талаботи инсон ин сарчашмаи мотиватсияи фаъолияти меҳнатӣ ӯ мебошад.

Талаботро мустақиман мушоҳида кардан ё чен кардан мумкин нест. Ба мавҷудияти онҳо танҳо аз рӯи рафтори одамон баҳо додан мумкин аст. Талабот дар ҳавасмандихӯе пайдо мешаванд, ки шахсро ба фаъолият водор мекунанд

ва ба шакли зухуроти онҳо табдил меёбанд. Вақте ки дар вучуди шахс талабот хис мешавад, дар вай майлу хоҳиши расидан ба мақсад бедор мегардад.

Роҳҳои ноил шудан ба кори самаранок дар корхонаҳо бо ҳавасмандии одамон алоқаманданд. Ҳавасмандкунӣ эҳсоси набудани чизест, ки самти муайян дорад.

Ҳавасмандӣ як зухуроти рафтории эҳтиётотест, ки ба ноил шудан ба ҳадаф нигаронида шудааст. Ниҳод дар ин ҳолат воситаи қонё кардани ниёз аст.

Талабот инсонро ба меҳнату фаъолият водор месозад ва дар ин замина ҳар як роҳбари соҳибкасб бо дарназардошти эҳтиёоти ҳар як корманд аз роҳу воситаҳои мотиватсионӣ ва қадршиносӣ бояд истифода намояд. Кормандон дар доираи қонё гардонидани талаботҳои худ ба ҳавасмандгардонӣ бештар таваҷҷӯҳ доранд.

Дар таҷрибаи менеҷмент ду шакли ҳавасмандгардонӣ: моддӣ ва ғайримоддӣ маъмул аст. Ҳавасмандгардонии моддӣ ба усулҳои иқтисодии идоракунии кормандон тақия менамояд. Роҳбарони корхона бештар кӯшиш менамоянд, ки аз ҳардуи ҳавасмандгардонӣ истифода намоянд. Дар ин ҷо, корманд ҷонибдори ҳавасмандии моддӣ аст ва албатта ин иқдомро роҳбар метавонад вобаста бо шароити молиявӣ дастгирӣ намояд. Таҷриба нишон медиҳад, ки дар кишварҳои пешоҳанг муҳим ҳавасмандгардонии моддӣ нест, асос таваҷҷӯҳи роҳбар ба рафтори меҳнатии корманд аст. Диққатҷалбии фаъолият аз муносибат, муҳит, психология ва коллективизм вобастагии зиёд дорад.

Дар тафаккури ҳар як корманд мукофот ҳамчун маблағи пулӣ фаҳмида мешавад. Корманд умедвораест, ки ҳама гуна мукофотро бояд ӯ соҳиб шавад. Яъне ҳангоми мукофотдиҳӣ аксарият умедвор ва чашминтизоранд. Мақсад аз ин дар он аст, ки мукофот ин подоши хизмати софдилона ва қадршиносии меҳнат аст.

Мукофотҳо барои ҳавасманд кардани одамон барои иҷрои кори самаранок дода мешаванд. Музди меҳнат ҳамон чизест, ки корманд барои худ арзишманд медонад.

Механизми ҳавасмандӣ бояд ба механизми ҳавасмандкунии кормандон мувофиқ бошад.

Ҳавасмандкунии меҳнат асоси моддии ҳавасмандии кадрҳо мебошад, ки дар шароити имрӯза дар ҳақиқат зарур аст, вале бори гарони ғайримоддиеро низ ба дӯш дорад, ки ба одам имкон медиҳад, ки худро ҳам ҳамчун шахс ва ҳам ҳамчун коргар дарк намояд.

Аз рӯйи вазифаҳо ҳавасмандкунӣ метавонад вазифаҳои гуногунро иҷро намояд, хусусан: «иқтисодӣ, иҷтимоӣ - маънавӣ ва ғайраҳо.

Ҳамингуна шурӯи ин имконот дар ҳоле мақсаднок ва рӯзмара мегардад, агар мо тамоми заруратро барои расидан ба афзоиши самаранокӣ истехсолот, ки ба баланд бардоштани ҳосилнокии фаъолияти корманд вобастагии калон дорад, таъсири қавӣ мерасонад муҳим мебошад.

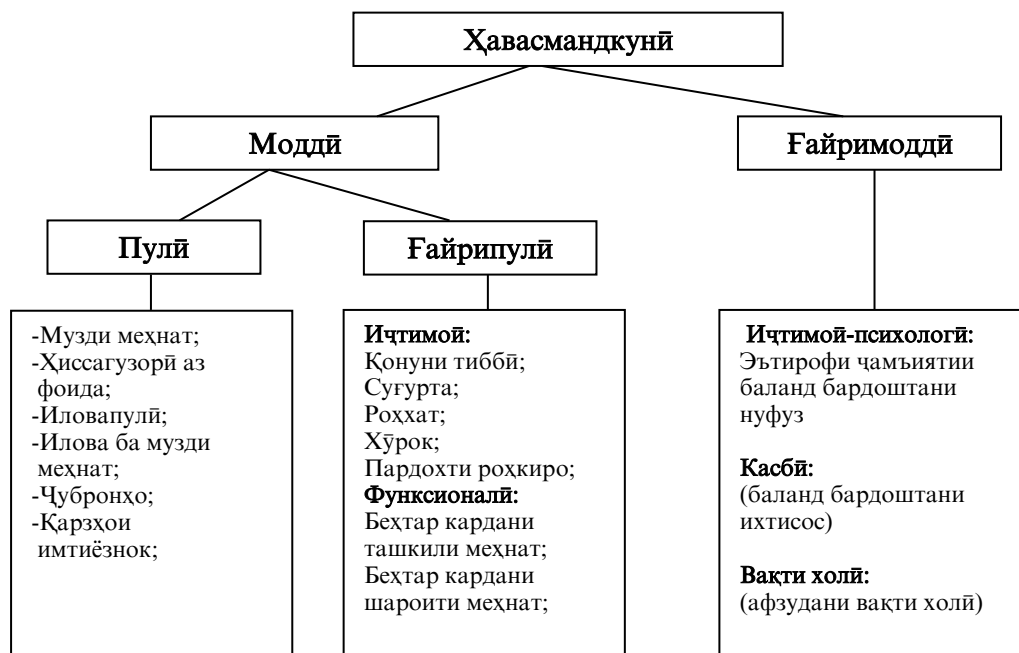
Н. Волгина, Ю.Г. Одегова дар чаҳорчӯбаи назарияҳои гуногуни илмӣ ба мафҳуми «ҳавасмандгардонии меҳнат» ва ивазшавии тамоми инфрасохтори корхона диққат додаанд. Яъне дар коркардҳои илмӣ онҳо як қатор мафҳумҳои серистеъмол мавриди омӯзиш қарор дода шуда дар ин замина фаҳмиши «ҳавасмандгардонии меҳнат» рӯйи кор омадааст[188].

Шлендер ва Ю.П. Кокин қайд мекунанд: «аҳамияти фароҳам овардани шароит барои фаъолияти пурсамар зарур мебошад»[38].

Дар коркардҳои илмӣ Ю.К. Балашов ва А. Ковал, хусусан Ю.Г. Одегов, А. Федченко ва Е.С.Дашкова мафҳуми «ҳавасмандкуниро ҳамчун имтиёзҳои муайяне медонанд, ки ҳангоми иҷрои амалҳои (рафтор) муайян талаботро қонеъ карда метавонад»[135].

Е. Митрофанова тартиби гурӯҳбандии омилҳоро таҳия намуда дар қатори омилҳои дарҷгардида ба зеркатегорияи «ҳавасмандгардонӣ» диққат додаистодааст. Дар чаҳорчӯбаи ин унсури зарурӣ ҳатто нишондиҳандаҳои баҳодихии объектҳои иқтисодӣ мавриди баҳодихӣ ва коркард қарор гирифтааст[52]. Дар асл ин ақоиди муҳим нав ва рӯзмара мебошад.

Дар ҳамин чаҳорчӯба омили равонӣ, иттилоотӣ, маданӣ, ки унсури асосии тамоми раванди ҳавасмандгардониро фаро мегирад. Яъне унсури маънавиёт ва ахлоқ дар натиҷаи таҷрибаи таърихӣ таҳовуллоти ҷомеаи башарӣ ба вуҷуд омадааст. Маҳз ҳамин унсурҳоро ба инобат гирифта мо низ фикру мулоҳизаҳои худро дар шакли (сохтори механизми ҳавасмандкунӣ) расми 1.3. пешниҳод менамоем.

Расми 1.3. Сохтори механизми ҳавасмандкунӣ (таҳияи муаллиф)

Ҳавасмандкунӣ метавонад моддӣ ё ғайримоддӣ бошад (расми 1.3)

Ба гурӯҳи якум ҳавасмандгардонии пулӣ (музди меҳнат, мукофотпулӣ ва ғайра) ва ғайрипулӣ (путёвқаҳо, муолиҷаи бепул, хароҷоти нақлиёт ва ғайра) дохил мешаванд. Гурӯҳи дууми ҳавасмандгардонӣ - иҷтимоӣ буда тартиби зарурии тамоми равандҳои фаъолияти корхонаро ба танзим мебарорад.

Лекин дар ин кори басо мушкул ва хатарзо баъзе талаботи мушаххас: мураккабӣ, фарқият, чандирӣ ва самаранокӣ пеш меоянд, ки маҳаки ҳавасмандии кормандонро дар бар мегирад.

Илова ба ҳамаи инҳо зина ба зина мураккабшавии дохилии система ва дигар навъҳои кор дар идоракунии корхона метавонад саҳми ҳамаи низомҳои идоракунӣ, одамон, кормандон ё мутахассисони он бармало намояд.

Яъне ҳамаи инҳо ба истифодаи категорияҳои идоракунии кормандон такя намуда баъзе унсурҳои манфиро боз медорад. Дар ҳамин радиф муносибатҳо ба коргарони музди меҳнаташон баланд ва музди меҳаташон пасттар бояд ба таври назаррас фарқ намояд.

Чандирӣ ва самаранокӣ аз нав дида баромадани ҳавасмандӣ вобаста ба дигаргуниҳои дар ҷомеа ва коллектив ба амаломата зухур меёбад.

Ҳавасмандкунӣ ба принципҳои муайян асос ёфтааст, аз ҷумла:

Дастрасӣ. Ҳар як ҳавасмандкунӣ бояд барои ҳама кормандон дастрас бошад. Шартҳои ҳавасмандгардонӣ бояд равшан ва демократӣ бошад.

Даркпазирӣ. Мақсад аз он аст, ки барои самарнокии ҳавасмандгардонӣ ҳадди муайяне мавҷуд аст, ки он дар коллективҳои меҳнатӣ ба ҷашм мерасад. Бинобар ин, ҳангоми муайян кардани ҳадди аққали ҳавасмандкунӣ бояд онро ба назар гирифт.

Тадриҷан. Пардохти саривақтии ҳавасмандгардониро нишон медиҳад. Дар ин ҳолат назарияи интизории кормандон мушоҳида мегардад.

Ихтисори фарқи байни натиҷаи меҳнат ва музди он. Ба шаклҳои навини пардохти музди меҳнат тамоюл намудан манфиатбор аст. Масалан, гузаштан ба музди меҳнати якҷафтаина. Шаклҳои муосир музди меҳнат ҷозибияти ғаъолияти кормандонро дучанд хоҳад кард. Натиҷабахшии кор бо пардохти муқоисавӣ эҳсос мегардад. Маврид ба зикр аст, ки Адам Смит пулро ягона омиле пиндоштааст, ки инсонро ба ангеа ё ғаъолнокӣ меорад. Мо низ ҷунин ақидаро сад дар сад ҷонибдорем.

Пардохти музди меҳнат ва кифоягии он ғаъолнокии кормандро қувваю илҳами нав мебахшад. Музди меҳнат ҷуброни саҳми ғаъолияти меҳнати кормандон дар корхона мебошад. Пардохти музди меҳнат дар асоси натиҷаҳо ва ҳиссаи ғаъолнокии корманд ба роҳ монда мешавад. Бинобар ин, вазиғаи асосии музди меҳнат риояи принципи адолатнокӣ ва дар ин замина эҳсоси кифоягии модии кормандон мебошад.

Байни музди меҳнати номиналӣ ва воқеӣ фарқ вучуд дорад. Корхона ба корманд музди номиналӣ медиҳад. Музди ҳақиқии меҳнат дараҷаи воқеии

нарххоро бо дарназардошти равандҳои дар кишвар давомдоштаи таваррум инъикос менамояд. Дар сурати зиёд шудани музди меҳнати номиналӣ ба миқдори 10%, эҳтимолияти афзоиши нархҳо то 15% дар назар аст.

Дар воқеъ вазифаҳои ташкили низоми музди меҳнат одатан аз ду қисм иборат аст, аввалан он бояд натиҷаи кори пурсамарро таҷассум намояд, сониян натиҷаҳои меҳнат аз ҷиҳати иқтисодӣ асоснок карда шуда бошанд.

Хулоса, пас аз омӯзиши паҳлуҳои назариявӣю методии ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ маълум гардид, ки низоми музди меҳнат имкон медиҳад, ки механизми ҳавасмандгаронии коргарон дар корхонаҳо, аз он ҷумла корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ тақмил дода шавад.

1.2. Хусусиятҳои хоси фаъолияти меҳнатӣ ва ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ

Дар шароити дигаргунсозии бозор фаъолияти ҳар як корхона ва ташкилот ба он вобаста аст, ки коллектив вазифаҳои меҳнатии худро то чӣ андоза хуб иҷро мекунад. Ба натиҷаҳои хуби меҳнат шавқу ҳаваси коркунон

гарави бомуваффақият тараққӣ кардани корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ барои баланд бардоштани самарайи хизмати нақлиёт мебошад. Ҳавасманд кардани кадрҳо ба иҷрои вазифаи худ на танҳо пурра, балки бо қувваи иловагӣ ҳам яке аз вазифаҳои идоракунии сифат мебошад.

Дар шароити ҳозира унсури асосии ҳавасмандгардонии моддӣ музди меҳнат мебошад. Геннадий Ратнет дар асари худ қайд мекунад, ки «Дар ҷаҳон то ҳол аз усулҳои ҳавасмандгардонии моддӣ механизми бехтари идоракунии кадрҳо пайдо нашудааст»[26]. Гап дар сари он меравад, ки то кунун касе аз ҳаҷми ҳавасмандгаронӣ ё миқдори мукофот қаноатмандӣ зоҳир накардааст. То имрӯз роҳбарону масъулини корхонаву ширкатҳо аз механизмҳои гуногун корбарӣ менамоянд ва ҳоло механизми универсалии ҳавасмандгардонии кормандон дар амалия ба ҷашм намерасад.

Муҳаққиқони рус Д.А. Заложнев, Д. Новиков дар маҳзанҳои илмиашон қайд кардаанд, ки «музд - ин нархи меҳнатест, ки талаботи коргарро қонеъ мегардонад»[32]. Мо метавонем ин нуқтаи назарро ҷонибдорӣ намоем, агар воқеан қаноатмандшавии коргарро аз он чизе, ки ба даст овардааст эҳсос намоем.

Бояд қайд намуд, ки сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки тарзу усулҳои ҳавасмандгардони мусбати баланд бардоштани самаранокии меҳнат ва ё усулҳои ҳавасмандкуниро дар корхонаю ташкилотҳои бахши давлатию хусусӣ дар амалия исбот мекунанд, ки ҳадаф аз онҳо ба даст овардани натиҷаи дилхоҳ мебошад. Ин имкон медиҳад, ки захираҳо самараноктар тақсим гарданд ва фаъолияти меҳнати кормандон ҳавасманд карда шавад, ки ба ғоида ё суди бештаре замина мегузорад.

Новобаста аз шакли фаъолият дар дилхоҳ муассиса, аз ҷумла дар муассисаҳои нақлиёти автомобилӣ яке аз роҳи баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, ҳавасмандгардонии кормандон ба ҳисоб меравад.

Ҳамаи назарияҳо ва усулҳои психологӣ, ки сарчашмаи низоми ҳавасмандкунӣ мебошанд, ба ташаккули мақсаду мароми кормандон барои иҷрои кори босифат равона шудааст. Дар навбати худ, муҳим аст, ки мақсаду

мароми баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат натиҷаи корӣ ва шавқу рағбати ботинии шахс бошад. Роҳбарон ва мутахассисони шуъбаи кадрҳои усулҳои равониро барои тағйир додан ва роҳнамоии рафтори кормандон ба самти дилхоҳи корхона истифода мебаранд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки дар соҳаи хизматрасонии нақлиёт ҳавасмандӣ мафҳуми дохилӣ ё беруна аст, вале ба фаъолгардонии дохилӣ, водор намудани субъекти хоҷагидор (корманд, менечер, контрагент, мизоч) ба иҷрои фаъолият бо мақсади муайян нигаронида шудааст. Дар баробари ин, шавқу ҳавас ба фаъолияти кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ бояд дар ибтидо вучуд дошта, усулҳои ташаббускориро дар асоси шартҳои аз ҷиҳати илмию амалӣ асоснок ва дурусти психологӣ истифода бурдан зарур мебошад.

Тавре ки маълум аст ҳавасмандгардонии кормандон ва фаъолияти меҳнатии онҳо дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ фароҳам овардани имконият барои қонеъ гардондани ниёзҳои зинаҳои гуногун, инчунин интизориҳои дохилӣ, ҳамчун ҷуброни иҷрои вазифаҳо ба ҳисоб меравад. Дар ин маврид ба мақсад мувофиқ аст, агар робитаи тарафайни мақсадҳои шахсии корманд ва мақсаду вазифаҳои муассисаи нақлиёти автомобилӣ ба даст оварда шавад.

Умуман, ҳавасмандиро ҳамчун ноил шудан ба ҳадаф ва қонеъ кардани ниёз баррасӣ кардан муҳим аст. Дар таҷриба ҳавасмандгардонӣ маҷмӯи тадбирҳои ифода мекунад, ки роҳбарият барои баланд бардоштани самаранокии меҳнати коргар ва коллективи кормандони корхонаи нақлиёти автомобилӣ амалан истифода мебарад. Бинобар ин, ҳангоми баррасии ин нуқтаи назар ба инобат гирифтани унсурҳои зерини таркибии сиёсати ҳавасмандкунӣ ба мақсад мувофиқ мебошад:

- фаъолияте, ки баҳри тарғибу ташвиқи одамони дигар;
- қонеъ гардонидани ниёзҳо ва интизориҳои кормандон;
- муттаҳид сохтани мақсаду вазифаҳои кормандони корхона;
- таъя ба манфиат ва хоҳиши кормандон;
- татбиқи назарияи ҳавасмандгардонӣ;

- ташаккул ва истифодаи таҷрибаи комплексӣ дар рафти фаъолият.

Эҳтиёҷот чунин ҳолати психофизикии субъект мебошад, ки дар он ӯ норасоии омилҳои муҳимро, ки фаъолияти ҳаётии ӯро муайян мекунад, эҳсос мекунад. Ҳолати эҳтиёҷот бо эҳсоси ботинӣ, физиологӣ ё равонӣ, набудан ё нокифоя будани ягон неъмат тавсиф карда мешавад. Мавҷудияти ниёз омили асосиест, ки инсонро ба амал ва фаъолият водор месозад. Дар таҷрибаи илми идоракунӣ ду гурӯҳи эҳтиёҷотро чудо кардаанд:

- эҳтиёҷоти гигиенӣ, биологӣ ё ибтидоӣ;
- эҳтиёҷоти дуюмдараҷа, ки дар раванди таҷрибаи ҳаёт ташаккул меёбад.

Агар гурӯҳи якум ё аз рӯи физиология (талабот ба ҳӯрокворӣ, манзил), ё ҳисси ботиние, ки ба генҳо хос аст (талабот ба беҳатарӣ) муайян карда шуда бошад, пас гурӯҳи дуюм ҳангоми ба воя расидан ва ташаккули шахсият, масалан, зарурати эътироф, қудрат, худшиносӣ муайян карда мешавад.

Ҳавасмандкунӣ - ин бедор сохтани майлу хоҳиш ба фаъолият барои пайгирии натиҷаҳои беҳтарин ва таъмини муваффақиятҳо мебошад. «Таъсири ангежа ба рафтори инсон аз бисёр омилҳо вобаста буда, он метавонад дар зери таъсири мотивҳо ва фаъолияти аксуламали инсон тағйир ёбад» [85].

Дар таҷрибаи менеҷмент зикр шудааст, ки асосгузори назарияи иқтисод Адам Смит пулро ҳамчун омилҳои ягонаи ангежиши инсон мепиндорад. Дар воқеъ инсон баҳри фаъолияти пурсамари худ аз ҳама гуна имкониятҳо ва ангежаҳо истифода мебарад. Ба ақидаи Смит, зарурати қонеъ намудани ниёзҳои аввалиндараҷаи инсон сабаби маҳсулнокии меҳнат ва рушди иқтисодӣ мегардад.

Мотиватсия - ин тарзу воситаи ба қору меҳнати дастаҷамъона ҷалб намудани одамоне, яъне бедор сохтани майлу хоҳиши инсон ба фаъолият, истифодаи роҳи усулҳои ҳавасмандгардонӣ мебошад. Мотиватсия ин қонеъ гардонидани талаботҳои инсон (қадршиносӣ) дар ҷараёни фаъолияти меҳнатӣ мебошад[57].

Назарияи ҳавасмандкунӣ асосан бо интизориҳои роҳбарияти зинаи олӣ алоқаманд аст, ки оид ба низомҳои ҳавасмандкунии кормандон бояд таҷрибаи

корӣ ва низомнома ё концепсияи муайян дошта бошанд. Пеш аз ҳама ҳар як концепсияи илман асоснок шуда, бояд ба интизориҳои роҳбарони корхона мувофиқ бошад. Дар бисёр маврид, роҳбарон мехоҳанд ба кори самаранок натиҷабахши низоме, ки рақибон татбиқ кардаанд таъя намоянд, зеро ки иқдоми натиҷабор эҳтимолияти бомуваффақият татбиқ шуданро дорад.

Тавре ки маълум аст, дар ибтидои асри XX талабот оид ба ҷорӣ намудани низомҳои ҳавасмандкунии кормандон дар ҷомеа ташаккул ёфт. Дар байни корхонаҳо ва хоҷагиҳо мусобиқаҳои меҳнаткашон мушоҳида мегардид, ки ин як навъи ҳавасмандгардонӣ буд. Дар он давра замон субъектҳои хоҷагидорӣ мусобиқаҳои истеҳсолиро саноатиро ҳамчун як шиори худ мепиндоштанд.

Дар натиҷа концепсияҳоеро пешниҳод намуданд, ки онҳо ба таври пурра истифода кардани потенциали кормандонро барои ноил шудан ба ҳадафҳои корхона ифода мекарданд. Ингуна таҳаввулот ба пайдошавии се гурӯҳи назарияҳо асос гузоштааст (Ҷадвали 1.1.). Истифодаи ин назарияҳо дар роҳи бедор сохтани майлу рағбати кормандон ва натиҷабахшии фаъолияти онҳо заминаи мусоид фароҳам меорад.

Назарияҳои мотиватсиониро аз нигоҳи истифода дар амалия тавзеҳ додан ба мақсад мувофиқ аст. Бархе аз онҳоро, ки дар раванди ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ истифода намудан манфиатбахш аст дида мебароем.

Ҷадвали 1.1. Таснифи назарияҳои мотиватсионӣ (таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаҳои илмӣ)

Назарияҳои пурмазмун	Назарияҳои равандро	Назарияҳои муносибати меҳнатӣ
• Назарияи мотиватсионии Ф.Тейлор[220] • Аҳроми ниёзҳои А.Маслоу[48] • Назарияи дуомилаи Ф.Херсберг[61] • Назарияи мотиватсионии Давид Мак-Клелланд[53]	• Назарияи ҳавасмандгардонии Алдерфер[53] • Назарияи интизории Виктор Врум[24] • Назарияи адолатҳои Стейс Адамс[41] • Модели мотиватсионии Портер- Лоулер[62] • Назарияи Рон Ҳаббард[87]	• Назарияи Ф. Скиннер[63] • Назарияи Эдвин Локк[88] • Назарияи Х ва Y Д.Мак Грегор[22] • Назарияи Z В.Оучӣ[225];

Ҳазорҳо сол пеш аз пайдоиши калимаи «далелноккунӣ» (мотиватсия) роҳбарон медонистанд, ки барои иҷрои босамари вазифаҳои корхона ба коргар бояд таъсир расонд. Бинобар ин, пеш аз ҳама усули Сиёсат ва Меҳрубонӣ пайдо шуд. Дар ривоятҳои қадим бисёр омадааст, ки чи тавр подшоҳон барои иҷрои вазифае дар пеши чашми қаҳрамон мукофот ва дар болои сараш шамшерро нигоҳ медоштанд. Яъне агар иҷро кунӣ, соҳиби мукофот мешавӣ, аз ӯҳдааш набарой- чазо мегириӣ. Аммо на ҳама вақт духтари подшоҳ ё мукофоти дигар насиби қаҳрамон мешуд ё оқибати хуб дошт. Бо вучуди ин дар фаҳмиши ҳамонобақта чунин ақида ҷорӣ буд, ки одамон барои ҳама чизе, ки барои беҳбудии зиндагӣшон кӯмак мерасонад, миннатдор шуда метавонанд[51].

Тавре ки маълум аст, Фредерик Тейлор асосгузори идоракунии илмӣ мебошад. Ӯ назарияи ҳавасмандии меҳнатро таҳия намуд, ки онро «методи кнут ва пряник» меноманд. Ба фикри ӯ, нишондиҳандаҳои истеҳсолиро танҳо бо роҳи ҳавасмандгардонии пулии кадрҳо зиёд кардан мумкин аст. Вай зарурати ба назар гирифтани хислатҳои фардии одам, эҳсосот ва эҳтиёҷоти уро инкор мекард. Дар воқеъ, мазмунан ин назария нишон медиҳад, ки касе нақшаҳо ва меъёрҳои муайянгардидаро иҷро карда бошад уро мукофот интизор аст, дар акси ҳол фаъолият бенатиҷа ва берун аз нақша бошад, муҷозот ва ҷаримабандӣ имконпазир аст.

Тавре ки маълум аст, назарияи ҳавасмандгардонии Алдерфер дар ширкатҳои истифода мешавад, ки муносибати фардӣ ба ҳавасмандгардонии кормандон ва қобилияти татбиқи стратегияҳоро вобаста ба эҳтиёҷот кадршиносӣ менамоянд. Равиши шабеҳро, масалан, бузургтарин ширкати технологияи Apple истифода мекунад.

Назарияи Рон Ҳаббард барои ширкатҳои муфид аст, ки ба рушди садоқати кормандон ва эҷоди фарҳанги масъулият нигаронида шудаанд. Кормандоне, ки аз арзишҳои баланд ҳавасманд шудаанд, метавонанд дар муваффақияти ширкат саҳми бештар гузоранд.

Эдвин Локк изҳор доштааст, ки кормандон бояд ҳадафҳои мушаххас, равшан ва ченшавандаро муқаррар кунанд. Мақсад ҳар қадар мураккабтару серталаб бошад, дараҷаи ҷалби мутахассис ҳамон қадар баланд мешавад, ба шарте ки вай ба худ боварӣ дошта, дастгирӣ ёбад. Алоқаи мунтазам ва қобилияти ислоҳ қардани амалҳо дар ҳолати зарурӣ низ муҳим аст. Назария ба равиши маҳсулот дар идоракунии кормандон шабеҳ аст, ки ба эҷоди ченакҳои возеҳ ва ченшаванда тақия мекунад. Дар ин ҷо муҳим аст, ки кормандон вазифаҳои худро фаҳманд ва бубинанд, ки кӯшишҳои онҳо ба натиҷаи умумӣ чӣ гуна таъсир мерасонанд.

Менечерони кадрҳо метавонанд назарияи Ф. Скиннерро тавассути ҷорӣ қардани таҳкими мунтазами мусбӣ - ситоиш ва муқофотпулӣ истифода баранд. Дар таҷрибаи менечмент хизмати шоистаи А. Маслоу назаррас мебошад. Ӯ ба ҳайси физиолог, психолог ва психоаналитики таҷрибадор беморони худро муоина намуда ба хулосае омадааст, ки сабабҳои асоии ба беморӣ мубтало гаштани онҳо дар саривақт қонеъ қарда натавонистани ниёзҳоишон пайдо гадидааст ва ин боис гардид, ки «Аҳроми ниёзҳои инсон»-ро таҳия намояд. Меҳнати асосии А. Маслоу дар китоби «Мотиватсия ва шахсият» (соли 1954) дарҷ гардидааст[57].

Назарияи мотиватсионие, ки А. Маслоу таҳия намудааст, бо номи «Аҳроми ниёзҳои инсонӣ» муаррифӣ шудааст, ки он омӯзиши силсилаи ниёзҳои инсонро фарогир аст.

Олимону қоршиносони зиёде дар доираи таҳқиқоти Маслоу назарияву ақидаҳои худро таълиф намудаанд. Аз ҷумла Ҳерсберг аҳроми ниёзҳои пешниҳодшударо мавриди омӯзиш қарор дода ба хулосае омад, ки онҳо бо дарназардошти таъсири омилҳои моддӣ ва ғайримоддӣ ба ангиғиши инсон пайдо шудаанд.

Ба андешаи Ҳерсберг модели дуомиларо тарҳрезӣ намудан мувофиқи матлаб аст, зеро ҳар як қорманд дараҷаи қаноатмандшавиро аз эҳтиётҳои аввалиндараҷа ва дуоминдараҷа ҳангоми фаъолияти меҳнатиаш эҳсос мекунад ва ин омилҳоро ба ду гурӯҳ ҷудо қардааст:

-омилҳои гигиенӣ (аввалиндарача): шароити меҳнат, муносибатҳои иҷтимоӣ, услуби роҳбарӣ, сиёсат ва менеҷмент, музди меҳнат, кадркунӣ, муҳити руҳӣ.

-омилҳои ангеизишӣ (мотиватсионӣ): муваффақият, болоравӣ дар мартаба, ҳисси масъулият, имконияти такмил ва рушди шахсӣ.

Натиҷаҳои ҳавасмандгардонии самараноки меҳнат дар ташкилот дар якҷанд самт зоҳир мешаванд: дар ҳамвории натиҷаҳои ниҳони фаъолияти ташкилот ва рақобатпазирии он дар маҷмӯъ; аз нуқтаи назари манфиатҳои корманд, сатҳи баланди даромад ва пурратар қонеъ гардонидани ниёзҳои нигаронида шудааст. Барои корманд ва корфармо ҷузъҳои системаи ҳавасмандкунии меҳнат, сохтори он ва векторҳои рушд аҳамияти гуногун доранд[84].

Бояд қайд намуд, ки «...омилҳои гигиенӣ дар тафсири Фредерик Ҳерсберг ба намуди назарияи дуомилаи ҳавасмандгардонии Ҳерсберг қисман ба ниёзҳои асосии аҳроми Маслоу мувофиқат мекунанд ва омилҳои ҳавасмандкунанда дар ду ошёнаи болои аҳром инъикос ёфтаанд. Хусусияти ин модел на имкони пай дар пай, балки параллелӣ қонеъ гардонидани ҳамаи гурӯҳҳои эҳтиёҷот мебошад»[56].

Маълум аст, ки олими иқтисодшинос Дэвид МакКлелланд асоси ҳавасмандиро дар қонеъ кардани танҳо се ниёзҳои сатҳи олӣ асоснок намудааст: «ҳокимият, муваффақият ва мансубият»[61]

Коллективизатсия дар ин маврид ҳамчун арзиши мустақил эътироф карда мешавад, ки на ҳамеша ба принципҳои фардии ҳавасмандгардонӣ мувофиқат мекунад. Ин зиддият аз ҷониби роҳбарияти касбӣ баргараф карда мешавад.

Бояд зикр намуд, ки МакКлелланд назарияи мотиватсионии худро дар асоси Аҳроми ниёзҳои А.Маслоу таҳия кардааст. Агар Маслоу панҷ ниёзи инсонро дар роҳи мотиватсия зарур шуморида бошад, МакКлелланд ба се ниёз таваҷҷӯҳи хоса зоҳир намудааст. Аммо назарияи ӯ барои ҳавасмандгардонии кормандон хеле кам истифода мешавад, зеро ниёз ба ҳокимият ва муваффақият барои кормандон дар зинаҳои болоии иерархияи хидмат хос аст.

Нисбати назарияи интизорӣ мо андешаи олими иқтисодшинос Виктор Врумро метавонем ҷонибдорӣ кунем, зеро ӯ гуфтааст ки: «таъсири ҳавасмандкунӣ на дар асоси ниёзҳои корманд, балки дар натиҷаи инъикос ва таносуби вазифаҳои гузошташуда ва натиҷаи пешниҳодшудаи ҳавасмандкунӣ, арзёбии воқеияти он ва муқоисаи он бо ниятҳои ҳақиқии шахс ба амал меояд»[24]

Яъне, матлаби асоси маҳорату талош ва интизории натиҷаҳои қаноатмандкунанда мебошад.

Назарияи адолат ё назарияи баробарии Љон Стейс Адамс мегӯяд, ки: «...Шумо кормандро метавонед тавассути омӯзиши арзёбии ӯ ба вазъ ва муносибат бо корфармо, инчунин андешаҳои ӯ дар бораи адолати муносибатҳо ҳавасманд кард. Кормандон ҳам маблағи саҳмҳои воқеӣ ё тахминии меҳнатӣ ва ҳам маблағи подошро муқоиса мекунанд»[41].

Дар воқеъ адолат асоси ғайолияти кормандон аст, зеро онҳо эҳсос менамоянд, ки ҳақиқат пойдор аст. Дар ҳамин асос, андешаи Адамс хеле ҷолиб аст, зеро назарияи адолатҳо ба ғайолияти корманд ҳангоми баҳодиҳии натиҷаи меҳнат дар се намуд эҳсос мегардад: мувофиқати подош ба натиҷаи меҳнат; кампардохтӣ ё пардохти ноодилона; мукофоти зиёд.

Ҳангоми таҳқиқот маълум гардид, ки назарияи адолат шаш намуди воқуниши субъектро ба ҳолати нобаробарӣ ё беадолатии корманд нишон медиҳад:

- ✓ сатҳи ҳосилнокии худро паст карда ба сарфаи қувва диққат медиҳад;
- ✓ барои баланд бардоштани сатҳи ҷуброни худ чораҷӯи менамояд;
- ✓ норасоии подошпулии худро омили объективӣ дониста, ба имкониятҳои худ аз ҳад зиёд баҳо медиҳад;
- ✓ барои кам кардани музди меҳнати ҳамкасбе, ки ба ақидаи ӯ, мукофоти беадолатона баланд мегирад, чораҷӯӣ мекунад;
- ✓ чунин мепиндорад, ки мукофоти ҳамкорон ба омилҳои ғаразнок, ба монанди муносибатҳои шахсӣ асос ёфтааст;
- ✓ дар ниҳоят аз кор худро канор мегирад ва ё корхонаро тарк мекунад;

Ҳамзамон психологҳои амрикоӣ Лайман Портер ва Эдвард Лоулер дар таҳқиқоти худ муайян намудаанд, ки «...ҳангоми ҳавасмандгардонӣ панҷ унсури асосии ҳавасмандкунии муассирро бояд ба инобат гирифт, ки инҳоянд»[62]:

- саъю кӯшиши харҷкардаи корманд;
- дарки шахсии кори худ ва муқоисаи музди меҳнат;
- натиҷаҳое, ки воқеан ба даст оварда шудаанд;
- сатҳ ва арзиши воқеии мукофот;
- дараҷаи қаноатмандии корманд;

Тибқи ин назарияи Х меҳнат дар асоси усули маҷбуркунӣ ташаккул меёбад. Матлаб дар он аст, ки кормандон табиатан меҳнатро дӯст намедоранд ва ҳадалимкон кӯшиш мекунанд, ки аз он бо ҳар баҳона саркашӣ намоянд. Дар ин асос аксари одамонро бояд ба кор маҷбур кард ва назорати қатъӣ зарур аст. Аз меҳнат конораҷӯӣ кардан, рафтори худпарастӣ ва манфиятҳои хешро боло гузоштан қобили қабул нест. Зарурияти истифодаи ин назария дар чист? Ба низом даровардани фаъолияти меҳнатӣ ва дар ин асос ба даст овардани натиҷаҳо мебошад.

Бо мурури замон Мак-Грегор дар муқобили назарияи Х ҳамзамон назарияи У-ро таҳия ва асоснок кардааст. Ба андешаи Ӯ меҳнат ин раванди табиӣ мебошад. Вақте низоми корӣ ва фаъолияти меҳнатӣ ба як маром даромад, дигар эҳтиёҷ ба истифодаи назарияи Х намеронад. Воқеан дар амалия истифодаи назарияи У манфиятбор аст.

Таҷрибаи менечмент исбот менамояд, ки меҳнати пурмахсул дорои кадрӣ қиммати баланд аст, агар ба он дуруст ва мувофиқ баҳо дода шавад. Дар ин ҳолат ҳар як корманд нисбати натиҷаи кораш дучанд ҳавасманд хоҳад гардид. Вақте шахс дилгарм асту ҳавасмандиро эҳсос мекунад, бешубҳа эҳсоси масъулият ва ҳисси эҷодкориву навогарӣ меҳнати уро пурмахсул хоҳад кард.

Дар воқеъ, назарияи мазкур қувваи бузурги эҷодкоронаи одамонро ба эътибор гирифта, раванди демократикунонии идоракуниро таҷассум кардааст. Ҳамзамон васеъ намудани мустақилият ва ташаббуси иҷрокунандагони

бевоситаи кор, ноил шудан ба натиҷаҳои нисбатан баланди корро бомаром густариш додааст.

Истифодабарандагони ин назария тақия ба услуби демократӣ дорад.

Вилиям Оучи - назария ҳавасмандгардонии Z - ро тақия намудааст, ки дар он ба унсури асосии ҳавасмандкунӣ диққати махсус дода шудааст. Қайд кардан ба маврид аст, ки ба андешаи Ё: «...қоидаҳоро на танҳо барои ҳавасмандкунии кормандон балки баҳри роҳбарияти корхона дар умум бояд тақия кард. Аз ҳама асос барои афзоиши самаранокии меҳнат риояи қоидаҳои мазкурро муҳим шуморидааст»[225]:

- Кирояи якумраи кормандон;
- Қабули қарорҳои дастаҷамъона;
- Арзёбӣ ва такмилдиҳии доимии кормандон;
- Назорати ғайрирасмӣ;
- Касб бояд хусусияти ғайрихтисосӣ ва ғайримақсаднокро дошта бошад.

Шахсе, ки дар зинаҳои роҳбарӣ боло меравад, ин далел эътирофи касбият ва маҳорати ӯ мебошад;

- Таваҷҷӯҳ ба ниёзҳои кормандон, дарки арзиши ҳар як шахс барои натиҷаҳои умумӣ, дилсӯзӣ нисбати қобилияти ӯ.

Истифодаи ин назарияҳои ҳавасмандкунии Оучи дар Ҷумҳурии Тоҷикистон характери тавсиявӣ надорад, аммо истифодаи саривақтӣ ва боҳадафи онҳо метавонад натиҷаҳои хубро нишон диҳад.

Аз ин рӯ, тақсимои равишҳои амалӣ ба ҳавасмандкунӣ муҳим мебошад. Аксари амалҳои ҳавасмандгардонӣ, ки дар Тоҷикистон истифода мешаванд, аз таҷрибаи байналмилалӣ гирифта шудаанд. Ҳоло мактабҳои маҳаллии ҳавасмандкунӣ таъсис дода нашудааст. Ҳамзамон, аз тарафи роҳбарияти корхонаҳо на чунин назарияҳо, балки низоми дар асоси он коркардашуда, ки онро метавон дар доираи равандҳои тичоратии мавҷуда истифода бурд, мавриди истифода қарор мегиранд, онҳо фаҳмо ва миқёскардашуда мебошанд ба чашм намерасад.

Дар корхонаҳо шакл ё низоми муайяне ҳавасмандгардонӣ таҳия ва мураттаб нагардидааст. Ҳар як роҳбар дар доираи имконоти молиявӣ тарзу услуби ба худ хосро истифода мебарад. То имрӯз низоми тафриқавии музди меҳнат ва ё системаи ҳавасмандгардонии ғайрифаъолияти меҳнатӣ якхел ва як маром нест. Аз ин ҷост, ки хусусияти асосии қарори ҳавасмандкунанда бояд мураккабии онро нишон диҳад, низом бояд ҳамаи истинодҳои занҷири идоракуниро дар бар гирад ва барои ҳар як шӯъбаи алоҳидаи корхона мавриди истифода қарор гирад. Дар ин ҳолат, тамоми воситаҳои анғезаро, ки дар амалия таҳия шудааст ва пешниҳод мегардад, истифода бурдан зарур аст.

Корфармо ба усулҳои ғайримоддии ҳавасмандкунӣ дар соҳаи хариду фурӯш нисбати усулҳои моддӣ хеле камтар диққат медиҳад. Ин хато аст, зеро маҳз дар соҳаи муқаррарӣ ворид намудани ҳавасмандӣ бо усули ғайримоддӣ нигоҳ доштани кормандро имкон медиҳад. Яке аз усулҳои асосии ҳавасмандкунӣ дар ин самт омӯзиш мебошад.

Иваз намудани мавқеи корӣ роҳи дуҷуми ҳавасмандгардонии ғайримоддӣ, масалан, ба хона наздик ё дорои потенциали бузурги фурӯш мебошад. Аксар вақт тағйирёбии мавқеъ якбора самаранокии ғайрифаъолияти кормандро баланд мебардорад.

Истифодаи бастаҳои гуногуни иҷтимоӣ барои ҳавасмандгардонии ҳаёти шахсӣ, дар аксари мавридҳо, таъсири омилҳои манфиро дар ҷои кор, ки ба омилҳои гигиенӣ дахлдоранд, коҳиш медиҳад ва барои иваз кардани ҳолати корманд ба тарафи мусбат, заминаи мусоид фароҳам меорад. Майлу хоҳиши корманд ранги дигар мегардад ва самарائي меҳнат афзоиш меёбад.

Дар воқеъ категорияҳои гуногуни кормандон дар соҳаи нақлиёт қорӣ ғайрифаъолиятдоранд: ронандагон, таъмиргарон, устоҳо, муҳандисон, менечерон. Бояд қайд кард, ки зарурати ҷудо кардани усулҳои моддӣ ҳавасмандкунӣ зарур аст. Низоми стандартӣ музди меҳнат дар соҳаҳои гуногун маош ва кӯмакпулиҳо иборат аст.

Ташаккули музди меҳнати корманди истеҳсоли зарурати ҳамроҳангсозии низоми қабулшудаи музди меҳнат бо гурӯҳ, муттаҳидсозии он дар шартномаи

коллективӣ ё созишномаҳои сетаарафара ифода менамояд. Манзури мо дар он аст, ки дар шартнома ё қарордоди меҳнатӣ хусусиятҳои низоми музди меҳнат ба таври возеҳ нишон дода шудааст.

Дар шароити нав усулҳои ҳавасмандгардонии ғайримоддиро ҷудо кардан муҳим аст. Бо вуҷуди ин, дар корхонаҳои нақлиёт ин усулҳо аз нав эҳё карда мешаванд ва баъзан бо истифода аз таҳқиқоти олимони хориҷӣ ҷорӣ карда мешаванд. Дар баробари ин тадқиқотҳои шавқангези корхонаҳои консалтингӣ мавҷуданд, ки дар онҳо тахтаҳо бо суратҳои пешқадамони истеҳсолот воситаи беҳтарини ҳавасмандгардонии меҳнат ба ҳисоб мераванд. Ин шакл ҳавасмандгардонӣ ё қадршиносӣ дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ба ҳукми анъана даромада буд. Дар он давра замон на танҳо сурат дар тахтаи фахрӣ, балки байрақдор ва ордену медалҳои сарисинагӣ воситаи мотиватсия шуморида мешуд.

Таҷриба ё малакаи назарияҳои ҳавасмандгардониро метавон ба инобат гирифт, лекин нодида гирифтани хусусияти меҳнатӣ, муҳити маънавӣ, иқлими психологӣ, расму оин ва ҳатто мавқеи ҷойгиршавӣ манфиятбор нахоҳад буд. Ҳангоми таҳқиқот маълум гардид, ки коркунони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ба низому усулҳои дигари ҳавасмандгардонӣ эҳтиёҷ доранд.

Махсусан қайд кардани ду намуди ҳавасмандиро зарур мешуморем: эҳтиёҷоти баҳодихӣ ва муҳаббат ба кору фаъолият. Дар ин ҷо гап дар сари он аст, ки корманд пеш аз ҳама баҳои натиҷаи кори худро дидан мехоҳад ва муқоиса мекунад. Дар навбати дуюм бошад садоқату вафодорӣ ба ҷойи кор, муҳити корӣ ва муҳаббати коллективизм кормандро низ ҳавасманд месозад.

Яке аз унсурҳои муҳими ҳавасмандгардонӣ ин ҷорӣ намудани фарҳанги корпоративӣ дар корхонаи нақлиёти автомобилӣ бо дарназардошти арзишҳои системавӣ ва барои ҳар як корманду ронанда фаҳмо мебошад: анъанаҳои бренд, таърихи муассисаи нақлиёти автомобилӣ ва сулолаҳои коргарон.

Бояд зикр намуд, ки усулҳои болозикр доир ба ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ба инобат гирифта шуда, имконияти истифода ва натиҷабахширо исбот намудаанд. Ҳамзамон бояд

иброз намуд, ки на ҳамеша ба таҳаввулоти илмӣ хориҷӣ таъя кардан мумкин аст, дар сурате имконияти таҷрибаи хуби ватанӣ мавҷуд бошад.

Усулҳои ҳавасмандкунӣ дар зинаҳои гуногун истифода ва роҳхандозӣ карда мешаванд. Яке аз варианти самарабахши татбиқи он дар сатҳи ҳокимияти давлатӣ, аз ҷумла дар корхонаи нақлиёти автомобилӣ истифода намудани онҳо ба ҳисоб меравад. Тавре ки, дар корхонаҳои давлатӣ маъмул аст ва таҷрибаи онҳоро метавон ба назар гирифт, зеро ки низоми таҳияшудаи ҳавасмандкунӣ бояд дар сатҳи Шӯрои директорон тасдиқ карда шавад.

Ин аз як тараф, аз роҳбарони корхонаи нақлиёти автомобилӣ эҳсоси масъулият ва уҳдадорӣи функционалиро талаб мекунад, зеро дар муҳокимаи шӯрои нозирон пешниҳод кардани низоми нотайёр, зиддиятнок ва нотамои имконнопазир аст.

Марҳилаҳои ҷорӣ намудани низоми ҳавасмандкунӣ бояд аз муносибати ҷиддӣ ва мунтазам ба рушди он сарчашма гирад. Дар вақти таҳияи низоми ҳавасмандгардонӣ таҷрибаи кишварҳои муваффақро бо дарназардошти татбиқи онҳо дар соҳаи муайяни иқтисодиёт ва вазъи корхонаи нақлиёти автомобилӣ таҳлилу баррасӣ кардан муҳим мебошад.

Тарзу усулҳои, ки дар сатҳи завод ё муассисаи инноватсионӣ бомуваффақият ба кор меоянд, барои як ширкати холдингии, ки пешниҳоди хидматҳои нақлиётро муттаҳид кардааст, метавонад нодаркор бошад. Барои корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ, ки дар онҳо шӯъбаҳои асосии даромад ва хизматрасониро ҷудо кардан ғайриимкон аст, низоми муқаррар намудани нишондиҳандаҳои асосии кор мувофиқ хоҳад буд, вале барои инкишофи он ҳамаи зершӯъбаҳои манфиатдор ва роҳбарони онҳоро ҷалб кардан зарур мебошад. Дар акси ҳол, аллакай дар марҳалаи инкишофи низом ба он фикрҳои мухталиф дохил мешаванд, ки ин боиси ихтилофот ва дар ниҳояти кор ба паст шудани ҳосилнокии меҳнат мегардад.

Аз ин рӯ, тасдиқи низомҳои ҳавасмандкунии татбиқшавандаро муҳим шуморидан зарур аст. Пеш аз он ки низом барои тасдиқи роҳбарият пешниҳод карда шавад, он бояд аз расмиёти мувофиқа ва тасдиқ гузарад. Дар марҳилаи

таҳия бехтар аст, ки ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор даъват карда шаванд, то тағирот ва пешниҳодҳои худро ворид кунанд, ҳам дар чараёни ҳуччатнигорӣ ва ҳам дар воҳӯриҳо тартиби мусоиди мубоҳисаро эҷод кунанд.

Натиҷаи он бояд тафтиши низом аз ҷониби ҳама ҷонибҳои манфиатдор ва рӯйхати тасдиқшавӣ бошад, ки дар он ягон қайд бидуни шарҳ набошад. Фақат лоиҳаи бо ҳамин тарз тайёршуда метавонад ба муҳокимаи шӯрои директорон пешниҳод карда шавад. Якҷоя бо консепсия ба тасвиб пешниҳод намудани тамоми ҳуччатҳои бунёдӣ, аз ҷумла низомнома дар бораи музди меҳнат ва низомнома дар бораи ҳавасмандгардонӣ, инчунин механизми баҳодиҳӣ ва рӯйхати шахсони мансабдоре, ки ба баҳодиҳии кадрҳо масъуланд, мувофиқ аст.

Марҳилаи татбиқи низом бояд аз қабули ҳама муқаррароти асосӣ оғоз шавад. Дар вақти тартиб додани онҳо фикри коллективи меҳнатӣ, аз ҷумла комитети иттифоқи касаба бояд ба назар гирифта шавад.

Ҳамаи коркунони муассисаи нақлиёти автомобилӣ бояд бо дастурамал шинос шаванд ва барои тасдиқ имзои худро дар дафтари махсус гузоранд. Усулҳои баҳодиҳии кормандонро низ ба диққати ҳамаи коркунони муассисаи нақлиёти автомобилӣ расондан лозим аст.

Марҳилаи муҳими татбиқ тартиб додани буҷет мебошад. Ба буҷаи корхонаи нақлиёти автомобилӣ дохил намудани хароҷоти сметаӣ бояд аз тарафи ҳамаи шӯъбаҳо на дертар аз охири нимсолаи якуми сол то оғози соли ҳисоботӣ пешбинӣ карда шавад. Дар сурати барзиёд иҷро шудани нишондиҳандаҳои пешбинишуда, манбаъҳои пур кардани моддаҳои дахлдори буҷетро таъмин кардан лозим аст.

Дар баробари ин мо тафтиш кардани самараи низомҳои ҳавасмандгардонии истифодашударо ба мақсад мувофиқ мешуморем. На камтар аз як маротиба дар шаш моҳ бояд самаранокии низомҳои ҳавасмандкунӣ тафтиш карда шавад.

Дар шароити муосир ва рушди муносибатҳои меҳнатӣ татбиқи барномаҳои ҳавасмандкунӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ маҳсулоти

муайяни нармафзорро истифода кардан аз аҳамият ҳолӣ нест. Муносибату меҳнатӣ дар доираи рақамикунонии фаъолият ва зехнияти сунъӣ ташаккул ёфта истодааст. Аз ҷумла, барномаҳои сабти вақти корӣ ва барномаҳои бошанд, ки имкон медиҳанд сифати ҳаёти кормандонро арзёбӣ кард. Натиҷагирӣ аз дилхоҳ фаъолият бо арзёбӣ ва хулосабардорӣ ҷамъбаст мегардад. Барои он, ки натиҷаҳо қаноатмандкунанда бошанд, фаъолияти пурмаҳсули кормандон зарур аст. Натиҷаи меҳнат баҳогузори мешавад ва корманд эҳсоси масъулиятро дарк мекунад, агар музми меҳнати сазоворро ба даст орад. Яъне, мотиватсия дар ин роҳ нақши калидӣ дорад.

Баҳодиҳии сифати корӣ дар доираи низоми ҳавасмандкунӣ бояд на камтар аз як маротиба дар шаш моҳ ба роҳ монда шавад. Ин метавонад мисли аттестатсия ва системаи худбаҳодиҳӣ (худменечмент) гузаронида шавад. Чунин иқдомҳо зарурати санҷидани усулҳои татбиқшуда дар муддати бештар аз як то се моҳ ва душвории тағйир додани низомҳои ҳавасмандгардонӣ бо дарназардошти аз нав дида баромадани буҷети корхонаи нақлиёти автомобилро талаб мекунад.

Дар воқеъ мотиватсияи кормандон аз системаи ташкили меҳнат ва унсурҳои таркибии он вобастагии зиёд дорад (расми 1.4). Агар корманд ангезаи кори худро пайдо кунад, он гоҳ фаъолияти натиҷабахш ва судмандро пайгирӣ карда метавонад.

Матлаб аз баёни андеша дар чист? Пеш аз ҳама пайгирии меҳнати натиҷабахш будан ва эҳсоси қаноатмандшавӣ аз кор мебошад. Системаи ташкили илмии меҳнат муайян мекунад, ки чараёни муносибаҳои меҳнатӣ ва бамеъёргии он чи гуна роҳандозӣ шудааст.

Расми 1.4. Мотиватсияи корманд дар корхона

Ваколатдихӣ ин пешниҳоди ҳуқуқ ва уҳдадориҳо ба кормандони боварибахш ҳангоми иҷрои вазифаҳо дида мешавад. Ба меъёргии меҳнат дараҷаву сатҳи иҷрои кор ва сарбории меҳнатиро нишон медиҳад. Умуман низоми шафофи барасмиятгирӣ, риоя ва менеҷменти вақт, рушди касбият, истифодаи тренинг ё коучинг, шуҳратёбӣ ва эътирофи маданияту маърифати корпоративӣ дар корхона, муҳити солиму созгор, муҳаббату самимият ва дар ниҳоят ҳавасмандии корро илҳоми тоза мебахшад.

Истифодаи низоми мукаммали мотиватсия дар татбиқи усулҳои ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусоидат намуда, боиси баланд шудани дараҷаи ҳосилнокии меҳнати онҳо ва хизматрасонии нақлиёт дар шароити нави тараққиёти истеҳсолот ва муносибатҳои бозорӣ мегардад.

Дар идомаи таҳқиқот ва пажӯҳиш ба инобат гирифтани системаи мотиватсионии кишварҳои пешоҳанг ва рушдкардари зарур меҳисобем. Бинобар ин, омӯзиш, баррасӣ, таҳлил ва татбиқи низоми ҳавасмандгардонии кормандон дар кишварҳои хориҷӣ бо дарназардошти истифода дар амалияи фаъолият аҳамияти хоса дорад.

1.3. Таҷрибаи хориҷии ҳавасмандгардонии кормандон дар шароити муосир

Фаъолияти пурсамари корхонаву ташкилотҳои муосир дар заминаи таҳия ва татбиқи назария бо амалия, дастовардҳо ва таҷрибаи кишварҳои пешоҳанг мураббаъ мегардад. Ҳар як корхона дар доираи мақсаду вазифаҳои гузаштааш бо тақия ба таҷрибаву малака ва маҳорати роҳбар самарабахшии фаъолиятро меҷӯяд ба даст орад. Аммо роҳбарону мутахассисони соҳибкасбу навоар, дурандешу стратег ва навоар ангуштшуморанд. Бинобар ин, ба дастовардҳои менечменти мамолики хориҷии дуру наздик назар афканданро зарур мешуморем.

Дар Тоҷикистон ва берун аз он равишҳо ба ҳавасмандгардонии меҳнат назаррасанд, гарчанде ки онҳо як назарияи ҳавасмандкунии меҳнатро истифода мебаранд, асосан ба таҷрибаи хориҷӣ асос ёфтааст. Дар аксари кишварҳои пешрафта, аз он ҷумла Чопон, Амрико, Фаронса, Олмон, Шветсия ва дигар кишварҳо моделҳои ҳавасмандии меҳнат мавҷуданд.

Қорӣ намудани усулҳои навоарона ба ҳавасмандгардонӣ ва дар корхонаҳои Белоруссия ҳавасманд гардондани меҳнат аҳамияти калон дорад на танҳо таҷрибаи худ, балки таҷрибаи ҷунин мамлакатҳои хориҷӣ, ба монанди Чопон ва ИМА. Мушкилии рушд аз модели оптималӣ вобаста ба

хусусияти кишвар, фарҳангӣ анъанаҳое, ки ба намудҳо ва усулҳои татбиқи ҳавасмандкунӣ таъсир мерасонанд вобаста аст.

Тавре ки маълум аст, модели Ҷопон дар ташаккули механизми ҳавасмангардонӣ яке аз беҳтаринҳост. Ҷопониҳо тақия ба ҳосилнокии меҳнат, сифати кор, сатҳи музди меҳнат ва дараҷаи некуаҳволӣ намуда, ин натиҷаро дар татбиқи чор нишондиҳада вобаста медонанд: синну сол, таҷриба, касбият ва ҳосилнокии меҳнат. Синну сол ва таҷриба ҳамчун асоси ҳавасмандгардонӣ мебошанд. Менечери ширкат онро ба он хотир ба инобат мегирад, ки синну соли хизматӣ, яъне саҳми корманд дар давраи фаъолият чӣ гуна аст ва таҷрибаи корӣ барои кормандони ҷавон чӣ эътибор дорад. Дар навбати худ дараҷаи касбият ва ҳосилнокии меҳнат ҳангоми муайян кардани арзиши тарифи меҳнат низ асос мегузоранд. Афзоиши музди меҳнат бо тақмили ихтисос вобаста нест ва саҳми меҳнати корманд, ба ин васила таҳкими ҳавасмандии меҳнат, ки дар ин сураат бевосита ба натиҷаи кор вобаста аст.

1) Ҳавасмандии кормандон дар Ҷопон.

Ҷопон на танҳо дар пешрафти технологӣ пешоҳанг аст, балки бештари технологияву таҷҳизотҳои замонавӣ аз он ҷо сарчашма мегиранд: аз смартфонҳо то роботҳо. Дар ин кишвар кормандон чӣ гуна ҳавасманд карда мешаванд?

Дар ин ҷо ҳама чиз хеле оддӣ аст. Ҷопон низоми зерин дорад: ҳосилнокии меҳнат аз дараҷаи зиндагонӣ пештар аст. Ин чӣ маъно дорад? Он маънои онро дорад, ки дар мамлакат технологияи наватарин истифода мешавад, ки мавҷудият ва инкишофи онро таъмин намояд. Яъне, одамон баъзан, бештар аз он ки барои дараҷаи таъминоти ҳаёт зарур аст. Ин чӣ гуна аст маҳсулноки аз ҷониби менечерони Ҷопон ба даст оварда шудаанд? Ин оддӣ аст - он ангежа, ба манфиати мамлакат. Кормандони Ҷопон ба ватан содиқанд, ба онҳо мегӯянд, ки манфиати давлат аз ҳама болотар аст, на манфиати ҳуди онҳо.

Ғайр аз ин, дар Ҷопон низоми дигари музди меҳнат дорад, ки дар он ҷо се омил ба назар гирифта мешавад: синну соли шахс; собиқаи корӣ; маҳорати касбӣ.

Чӣ қадаре, ки ин рақамҳо баланд бошанд, музди меҳнат дар Ҷопон ҳамон қадар баландтар аст, бинобар ин ангезаи асосии онҳо ин аст:

✓ эҳтимолият зиёд кардани музди меҳнат имконпазир аст (танҳо аз ҳисоби зиёд шудани таҷриба ва маҳорат);

✓ ангезаи асосии кормандон -ин рӯҳияи корпоративӣ аст, ки дар он одамон барои натиҷа кор мекунанд.

Аз таҷрибаи Ҷопон бармеояд, ки дар таҳияи низоми ҳавасмандкунӣ, баррасии тадбирҳое, ки ба рушди рӯҳияи корпоративӣ нигаронида шудаанд, пеш аз ҳама ба фароҳам овардани муҳити мусбати иҷтимоию психологӣ таъсири назаррас доранд.

Ҷопониҳо дар менечменти муосир аввалин шуда мавқеъ ва нақши инсонро аз ҳама боло гузоштанд ва кормандонро ба фаъолияти пурсамари корхонаҳо ва ба истеҳсоли маҳсулоти хушсифат ҷалб намуданд. Аз сабаби он ки дар кишварашон захираҳои нисбатан ками табиӣ доранд, онҳо тавонистанд нерӯи инсониро боигарии хеш ҳисобанд ва бо ин андеша шароитро баҳри истифодаи самараноки ин захираи нодир муҳайё намуданд.

Ҳар як коргари ҷопонӣ худро бо ширкати худ пайванд медонад ва боварӣ дорад, ки меҳнати ӯ дар ин коргоҳ воқеан судманд аст. Кормандони ҷопонӣ ҳангоми шиносӣ пеш аз иброи ному насаби худ ҳатман номи ширкати хешро ба забон меоранд. Онҳо рӯзҳои истироҳат ва рухсатии худро дар иртиботи доимӣ бо коргоҳ истифода мебаранд, зеро чунин мепиндоранд, ки дар акси ҳол онҳоро дар ҷои кор намебинанд. Дар ширкатҳои ҷопонӣ ба ҳар гуна сабабҳо аз кор рафтани қариб, ки мушоҳида намегардад.

Менечменти Ҷопон механизми пурқуввати ҳавасмандкунии моддӣ ва маънавиро оқилона истифода бурда, ба кормандон оиди ноил гардидан ба натиҷаҳои хуби меҳнатии онҳо шароити мусоид фароҳам меоварад. Ҳамаи ин ба баланд шудани ҳосилнокии меҳнат ва афзудани самарабахшии истеҳсолот сабаб мегардад.

2) Модели америкой ба иҷтимоӣ - фарҳангӣ асос ёфтааст. Хусусиятҳо - раванди оммавӣ ба ноил шудан, муваффақияти шахсӣ ҳар як ва дараҷаи баланди некуаҳволии иқтисодӣ вобаста аст. Музди меҳнат унсурҳои баҳисобгирии вақтро муттаҳид мекунад. Ин система музд додани мукофотпулиро пешбинӣ намекунад, зеро ин маблағҳо аллакай ба ставкаи баланди тарифии коргар ва музди кори он дохил карда шудааст.

Намунаҳои ҳавасмандгардонии кормандони ИМА варианти идеологии усулҳои ҳозиразамон доништа мешаванд. Онҳо асосгузори чунин истилоҳот, монанди “фарҳанги дохилии корпоративӣ” ва “Захираҳои инсонӣ”, ки айнан аст ҳамчун захираҳои инсонӣ ё инсонӣ тарҷума шудааст. Дар ИМА дар асри XX, низоми ҳавасмандгардонии моддӣ ва ғайримоддӣ тартиб дода шудааст, инчунин принципҳои кор бо кадрҳо ва роҳҳои такмил додан садоқати кормандон асос ёфтааст.

Таҷриба нишон медиҳад, ки барои ҳавасмандкунии кормандон дар шумораи зиёди ширкатҳои амрикоӣ ба ғайр аз ҳавасмандгардонии моддӣ, суғуртаи тиббӣ барои ҳисоби ширкат, барномаҳо ва курсҳои омӯзишӣ, хӯроки нисфирӯзии корпоративӣ ва ғайра пешниҳод шудааст. Масалан, корпоратсияҳои трансмиллӣ International Business Machines (IBM) ва American Telephone and Telegraph (AT&T) аз сабаби бӯҳрони демографӣ дар мамлакат программаи оилавӣ тартиб дода шуд, ки баъди он хеле бомуваффақият гузашт ба амал бароварда шуд.

Рушди кормандон яке аз нуқтаҳои асосиест, ки амрикоӣҳо ба онҳо диққати зарурӣ медиҳанд. Корпоратсияҳои дар боло зикршуда дар як сол барои намудҳои гуногуни таълими кормандон зиёда аз 900 миллион доллар сарф мекунанд. Ба андешаи онҳо, омӯзиши кормандон сармоягузориҳои ғайримавҷуд аст, зеро дар натиҷа худро пурра сафед мекунад, зеро ғайримавҷуд ширкат меафзояд ва даромади меҳнати инфиродӣ низ меафзояд.

3) Низоми фаронсавии ҳавасмандкунии кормандон. Дар Фаронса иқтисодиёт назар ба иқтисодиёти дар боло зикршуда нисбатан заифтар аст. Ҳосилнокии меҳнат ё маҳсулнокии кори кормандони Фаронса дар қиёс бо

дигар кишварҳо ба ҳар ҳол баланд. Дар ин ҷо ҳама чиз дар асоси рақобат ба роҳ монда шудааст, яъне ҳам тичорат, маҳсулот, одамон, ғояҳо бояд рақобаттавон бошанд.

Ҳамин тавр коргарон ҳавасманд карда мешаванд. Аввал: стендҳои гуногун, тахтаҳои фаҳрӣ ва ғайра гузошта шудаанд - ин аст: ҳавасмандии ғайримоддӣ, ки дар бисёр маврид ба фаъолияти ширкатҳо самара мебахшад. Вале ҳавасмандгардонии асосӣ ин ҳавасмандии моддӣ мебошад. Он чӣ гуна ба тартиб оварда шудааст? Ин хеле оддӣ аст, дар корхона ва ё дар ширкат қабул карда шудааст низоми ҳолгузорӣ, аксар вақт аз 0 то 120 ҳол, агар шахс дар як моҳ ҳол гирифта бошад 100-120 балл, баъд ба ӯ разряди олий дода мешавад, ки барои он ба зиёд шудани ҳаҷми музди меҳнат таъсир мерасонад.

Ин чадвал хеле самаранок аст ва ба шумо имкон медиҳад, ки ба аъло ноил шавед ҳосилнокии меҳнат.

Дар Фаронса низоми омӯзиши ҳавасмандкунӣ хеле инкишоф ёфтааст; шумораи зиёди тренингҳо. Омӯзиши ҳавасмандкунии кормандон як аст аз маъмултарин дар Фаронса, ҳоло ҳамон маъруфият пайдо мекунад ӯ ҳам дар Россия аст.

4) Низомҳои ҳавасмандкунии кормандон дар Ҳолланд ва Шветсия. Таҷрибаи Шветсия ҷолиби диққат аст, ки дар он сиёсати «музди устувор» истифода мешавад. Ташаққули музди меҳнат дар асоси пудрати коллективӣ ва давлатӣ ба амал бароварда мешавад дар ин раванд давлат бевосита иштирок намекунад, ба истиснои баъзе ҳолатҳо.

Дар Ҳолланд корҳо нисбат ба Шветсия каме фарқ мекунанд, чун дар аввал ҳолландиҳо дорои имтиёзҳо, ҷубронпулӣ ва дигар манфиатҳо мебошанд. Масалан, агар корманд мушкilotи саломатӣ дошта бошад ва ба маслиҳати тиббӣ ниёз дошта бошад, ширкат омода аст, ки онро пешниҳод кунад чанд соати пардохтшаванда ба коргари худ, ки дар давоми он ӯ ба муроҷиати мутахассис рафта, ёрии зарурӣ гирифта метавонад.

5) Низоми ҳавасмандкунии англисӣ.

Дар модели англисӣ дар низоми музди меҳнат 2 тағйирот мавҷуд аст (аксар вақт аз фоида вобаста аст): пулӣ ва сармоя (пардохти қисман дар шакли саҳмияҳо). Низоми тағйирёбандаи музди кор, ки бевосита ба фоида вобаста аст, низ васеъ истифода мешавад.

Тақсимои вобаста ба иштироки (меҳнати ё саҳмӣ) корманд дар фоидаи ҷамъият сурат мегирад.

Натиҷаи татбиқи ин низом, ки иштироки коргаронро тахмин мекунад ҳосилнокии меҳнат зиёд ба назар гирифта шудааст.

6) Модели олмонӣ ҳавасмандгардонии кормандон

Модели олмонӣ ҳавасмандкунии кормандон дар асоси истеҳсолоти оммавии меҳнат мушоҳида мешавад.

Ҳавасмандгардонии моддии меҳнат ва кафолатҳои иҷтимоӣ, ба он нигаронида шудааст, ки меҳнатро тавре ташкил намудаем, ки дар ҷамъият фардҳои нодор ва камбағал мушоҳида нагардад.

Иқтисодиёти бозории Олмон аз он сабаб ба ҷамъият нигаронидашуда номида мешавад, ки давлат барои фароҳам овардани шароити мусоид барои ҳамаи шаҳрвандон, рафъи беадолатӣ ва ҳифзи тамоми камбизоатону бекорон, беморон, пиронсолон ва кӯдакон кӯшиши зиёд ба харҷ медиҳад.

7) Модели русӣ.

То солҳои 90-ум он иборат буд: низоми шуғли якумра, шуғли кафолатнок пас аз хатми мактаб, болоравии мансаб, тақмили ихтисос аз ҳисоби корхона, додани имтиёз, гирифтани манзил. Қисми ҷудонашавандаи он ҳавасмандгардонии молиявӣ буд.

-мукофот барои барзиёд иҷро намудани меъёри нақша, музди сенздаҳум ва дигар ҳавасмандгардонии иҷтимоӣ. Бар ивази сатҳи баланди рушди низоми ҳавасмандкунӣ дар корхонаҳои Россия камбудии низ буданд:

- дар амал модели «сабзӣ ва чӯб» васеъ истифода мешуд, ки имрӯз дар корхонаҳои Россия васеъ истифода мешавад;

- ҳама гуна инҳироф аз стандартҳои модел боиси вайрон кардани қоидаҳо дар ҳуҷҷатҳои мавҷуда;

- модел хузури кормандони роҳбарикунандаро дар саҳро пешбинӣ намекард инкишоф додани мансаби ғайритахассусӣ ва якҷоякунии вазифаҳо;

- набудани баҳисобгирии натиҷаҳои меҳнати индивидуалӣ, зеро ҳамаи меҳнаткашон аз неъматҳои ҷамъияти меҳнатии коллективона истифода бурданд сарфи назар аз муваффақиятҳо;

- набудани ҳавасмандгардонии маънавӣ (асосан истифодаи калон аз ҳавасмандгардонии моддӣ, сотсиалӣ-моддӣ, табиӣ) гирифтанд.

Имрӯз дар Федератсияи Россия усулҳои зерин васеъ истифода мешаванд:

- ҳавасмандгардонии моддӣ (музди меҳнат аз рӯи натиҷаи кор, низомҳои мукофотпулӣ);

- ҳавасмандгардонии маънавӣ (дастгирии маънавии кормандон);

- ҳавасмандгардонии иҷтимоӣ ва тиббӣ (беҳдошти вазъи иҷтимоӣ ва тарзи ҳаёти солим);

- ҳавасмандкунии иловагӣ барои дастовардҳои назарраси меҳнатӣ.

Бешубҳа, дар Россия бояд таҷриба ва амалияи ғарбро истифода намоянд. Агар шумо хоҳед, ки ҳавасмандии коргаронро беҳтар намоед таҷрибаи хориҷиро оид ба ҳавасмандкунӣ низ истифода намоед. Пурра ба низоми хориҷӣ тақлид кардан намеарзад, зеро ингуна гузарондани таҷрибаи ягон кас ба шароити зиндагии мо самаре намебахшад, ки дар натиҷа самарайи нулро нишон медиҳад. Дар чунин вазъият, бамаврид аст, ки низоми худии ҳавасмандкунӣ ва мукофотҳо бо донаҳои фарҳанги корпоративии ғарбӣ. Ҳамин тавр, масалан, таҷрибаи амрикоиро дар таҳияи низоми ҳавасмандгардонӣ бояд таъкид кард. Идоракунии захираҳои инсонӣ, ки ба рушди ташаббус нигаронида шудааст.

8) Белоруссия.

Имруз дар ин мамлакат музди меҳнат омили асосии ҳавасмандгардонии меҳнат, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва самарайи он мебошад.

Ҳавасмандгардонии моддии меҳнати коргарон пеш аз ҳама ҷорӣ намудани системаи чандирии муздиҳиро дар ташкилот дар назар дорад: истифодаи низоми музди меҳнат дар асоси ҷадвали тарифии худ ташкилот;

низоми музди кор дар асоси маоши тағирёбанда; низоми музди кор аз рӯи дараҷаҳо; системаи яквқтаи музди меҳнат дар назар дорад.

Дар ин раванд баназар гирифтани низоми меҳнат ва истироҳат, таҷҳизоти техникии ҷои кор, рӯзҳои истироҳати иловагӣ, тухфаҳо ва ғайра барои кори хуб, эътирофи хизматҳои шоистаи меҳнатӣ, мавҷуд будани хонаи истироҳати худ, суғуртаи тиббӣ, таълими иловагӣ дар харочоти корфармо ва ғайра зарур шуморида шудааст.

Ба ақидаи мо кор карда баромадани моделҳои самарабахши идоракунии муосир яке аз вазифаҳои муҳимтарин мебошад. Интихоби дурусти модел муваффақияти системаи ҳавасмандгардонӣ ва ҳавасмандгардонии меҳнат ва аз сатҳи нишондиҳандаҳои иқтисодии корхона вобаста аст. Тамоюлҳои таъсиси низоми ҳавасмандкунии меҳнат дар кишварҳои хориҷӣ ба таври умум дар ҷадвали 1.2 оварда шудаанд:

Ҷадвали 1.2. -Муқоисаи хусусиятҳои асосии ҳавасмандгардонии меҳнат дар кишварҳои ҷаҳон

Мамлакат	Омилҳои асосии ҳавасмандгардонии меҳнат	Хусусиятҳои асосии ҳавасмандгардонии меҳнат
Чопон	Афзалиятҳои касбӣ Синну сол Собиқаи корӣ Ҳосилнокии меҳнат	Шуғли якумра Нафақаи яквқта ҳангоми ба нафақа баромадан
ИМА	Ҳавасмандгардонии фаъолияти соҳибкорӣ Сифати кор Тахассуси баланд	Омӯзиши унсурҳои системаҳои корбайн ва вақтбайн Иштирок дар тақсими фоида Имтиёзҳои технологӣ Бонусҳо барои кори бенуқсон, муддати дароз истифода бурдани таҷҳизоту асбобҳо Нигоҳ доштани интизоми технологӣ Системаи шартгузори дукарата
Фаронса	Тахассус Сифати кор Шумораи тақлифҳои ратсионализаторӣ Сатҳи сафарбаркунӣ	Инфирои гардонидани музди меҳнат Баҳодиҳии ҳолӣ ба кори корманд аз рӯи маҳорати касбӣ, ҳосилнокии меҳнат, сифати кор, риояи қоидаҳои беҳатарӣ ва одоби истеҳсолӣ Ташаббус Имтиёзҳои иловагӣ (тарбияи кӯдакон, додани мошин, кӯмакпулӣ барои пиронсолӣ)

Англия	Даромад	Иштирок дар тақсими ғоида Иштироки саҳмияҳо дар сармоя Иштирок дар саҳми меҳнат Иштироки бевосита дар меҳнат
Олмон	Сифат	Ҳавасмандгардонии меҳнат Кафолатҳои иҷтимоӣ
Шветсия	Музди меҳнати муштарак	Тафрикаи низоми андозҳо ва имтиёзҳо Сиёсати пурзури иҷтимоӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси [https://www.klerk.ru/job/articles/443977/\[247\]](https://www.klerk.ru/job/articles/443977/[247]).

Таҷрибаи ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар кишварҳои хориҷӣ характери тавсиявӣ дорад. Ҳангоми омӯзиш ва таҳқиқот маълум гардид, ки моҳҳои июл-август соли 2016 мутахассисони байналмилалӣ агентҳои KellyServices барои тадқиқоти “Ҳавасмандии кормандон дар бозори меҳнати Россия сафарбар шудаанд.

Натиҷаҳо аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки дар тадқиқот ҳамагуна омилҳо ба инобат гирифта шудаанд ба ғайр аз сатҳи музди меҳнат. Коргарони рус дорои вазифаҳои шавқовар ва муҳити бароҳат буда, дар ҷойи муносиб фаъолият доранд. Аз рӯи натиҷаҳои тадқиқот омили асосии ҳавасмандкунанда барои аксарият коргарон, сатҳи музди меҳнат (64%) боқӣ мемонад, гарчанде ки он назар ба соли гузашта 8 ғоиз кам шудааст. Дигар муҳим омилҳое, ки шӯҳрат пайдо кардаанд, вазифаҳои калон ва шавқовар (40%) ва ғазои бароҳат дар ширкат (36%), инчунин онҳое, ки аз даст додаанд якҷанд мавқеъ дар иерархияи арзишҳои имкониятҳои касб (33%) ва расмикунонӣ (31%) мебошанд. Дар байни дигар омилҳои ҳавасмандкунанда, дар Федератсияи Россия ба маҳорати касбии ҳамкорон (19%), эътибори ширкат, имконияти таҳсил ва кор дар лоиҳаҳои хориҷӣ (16%), мавҷудияти чадвали чандир (15%), ҷойгиршавии қулайи идора (8%) ва набудани вақти изоғагӣ (3%) мавҷуд мебошанд.

Таҷрибаи Федератсияи Россияро таҳлил намуда ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки дар корхонаҳои он омили асосии ҳавасмандгардонӣ барои кормандон андозаи музди меҳнат ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон, ҳавасмандгардонӣ дар асоси ду нуқтаи муҳим ба роҳ монда шудааст:

- ба кормандон бояд ба таври кофӣ музди меҳнат дода шавад, ки ба дараҷаи масъулият ва ҳаҷми кори ба ӯ супурдашуда мувофиқ бошад. Аз ҳама асос роҳ надодан ба ивази ҷойи кор ба ширкати дигар;

- афзудани музди меҳнат дар ҳавасмандии корманд на он қадар характери заминасозӣ дорад. Маврид ба зикр аст, ки музди меҳнат зиёд шуд, эҳтиёҷот ва манфиятҳо низ меафзоянд;

Ташкилотҳои Россия бояд таҷрибаи ҳамкасбони хориҷиро дар бобати ҳавасмандгардонии ғайримоддӣ кадрҳо бо назардошти вазъият, ҷои кор, эътирофи корманд ҳамчун шахс, пешниҳоди имтиёзҳо, муҳайё кардани шароите, ки чунин ҳавасмандии коркунонро ташкил медиҳад, ки онҳоро ба комёбиҳои баланди меҳнатӣ ба таври максималӣ сафарбар мекунад. Онҳо дар коллектив ҳисси қаноатмандӣ аз кори худ ҳукмфармост, ки ба муносибат ва интизориҳои онҳо мувофиқат мекунад.

Азҳуд намудани усулҳои ҳозиразамони хоҷагидорӣ барои корхонаҳои Россия на танҳо вазифаи муҳим ва дахлдор, балки кори душвор ҳам мебошад. Биёед таҷрибаи ширкатҳои хориҷиро оид ба ҳавасмандгардонии кормандон муфассалтар дида бароем:

Ибораҳои асосии ҳавасмандгардонии ба кор фаъолият ва ҳавасмандгардонии кормандон марбут аст, ки дар асарҳои илмӣ худ А.Кибанов зикр кардааст, ки дар он ҷо «...концепсияҳои технологӣ, камёфт, барномавӣ, равонӣ, патриархалӣ, корпоративӣ, концепсия ҳавасмандгардонии захираҳои инсониро баррасӣ менамояд»[37].

Ҳангоми таҳлили адабиёти илмӣ оид ба мавзӯи тадқиқот метавон қайд кард, ки дар Россия мафҳуми ҳавасмандгардонии меҳнат ба маънои тангтар баррасӣ мешавад, назар ба мамлакатҳои хориҷӣ. Муаллифи тадқиқоти илмӣ дар соҳаи иқтисодиёт ва меҳнат К. Тюрина, системаи ҳавасмандгардонии меҳнатро дар замони ҳозира муфассалтар дида баромада истифодаи усулҳои ҳавасмандгардонии кормандон, ки асосан характери модди доранд дастгирӣ менамояд[155].

Инчунин аз таҷриба дар Россия бармеояд, ки ҳавасмандии ғайримоддии меҳнат метавонад додани шаҳодатнома ро барои ба даст овардани натиҷаҳо дар бар гирад. Чунон ки С. Баженов қайд менамояд: «Дар 90 фоизи мавридҳо ҳавасмандгардонии ғайримоддии меҳнат дар корхонаҳо илова ба ҳавасмандгардонии моддӣ мебошад вале асосӣ нест»[86].

Бояд қайд намуд, ки олими рус А.А. Литвинюк низоми ҳавасмандгардонии кормандонро дар Россия ва кишварҳои Арупои Ғарбӣ таҳлил кардааст. Дар натиҷаи таҳлил А.А. Литвинюк қайд менамояд, ки «системаи ҳавасмандкунии зикршуда ба кулӣ фарқ мекунад, воситаҳои гуногуни иқтисодӣ (аз ҷумла системаи андозбандии чандир, афзоиши таҳассуси коргарон ва ғайра) дар аксарияти кулли корхонаҳо фарқ мекунад»[42]

Қобили зикр аст, ки «...механизми фардикунонӣ дар системаи ҳавасмандгардонии меҳнат тафовути шароити меҳнати ҳар як коргар, инчунин баҳо додан ба кори ӯ, махсусан дар доираи фаъолияти меҳнатиро дар бар мегирад»[33].

Илова бар он, мутахассиси дигари соҳаи иқтисодиёт ва бизнес И. Николаева таъкид кардааст, ки дар кишварҳои мутараққӣ моделҳои ҳавасмандгардонии кормандон гуногун буда дар аксар маврид хусусиятҳои фарқкунандаро нишон медиҳанд.

Албатта ҳар як халқу миллат хусусиятҳои ба худ хос, урфу одат, анъанаҳои худро дорад ва муносибатҳои меҳнатӣ дар ин замина ташаққул меёбанд. Муаллиф дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти худ зикр менамояд, ки «...ташаққули модели муассир ва самаранокӣ ҳавасмандгардонии коркунонро бояд дар асоси он барои таҷрибаи ҷаҳонӣ ва усулҳои ҳавасмандгардонии меҳнат ва ҳавасмандгардонии ғайримоддии коргаронро зарур мешуморад»[210].

Системае, ки мавриди баррасӣ қарор мегирад, ба хоҳиши шаҳрвандони кишвар барои беҳбудии шахсии коргарон рушди иқтисодии мамлакат имконият медиҳад. Ҳамчун асос барои муайян кардани музди меҳнат ставкаи тарифии меҳнатро истифода бурдан зарур шуморида шудааст[234]. Беҳуда

нусхабардории андешаҳои дигарон натиҷаи дилхоҳ намедихад. Дар хотир доштан зарур аст, ки усулҳои ҳавасмандкунии ғайримоддӣ танҳо вақте кор мекунанд, ки кормандон талаботи моддиро қонеъ карда бошанд.

Бояд зикр намуд, ки ҳангоми ҳавасманд кардани одамон, мо бояд дарк намоем, ки онҳо чӣ мехоҳанд ва ба онҳо чӣ чиз муҳим аст. Пул, вазифа, рушди шахсӣ? Ҳангоми фаъолият намудан дилхоҳ роҳбар ҳис менамояд ё бо кормандон кор карда мефаҳмад агар бо онҳо самимӣ сӯҳбат карда бошад. Он гоҳ роҳбар метавонад талабот ва орзуҳои кормандони худро пешгӯӣ намояд.

Яке аз мактабдорон ва шахсияти роҳбарсозу салоҳиятнок дар Федератсияи Россия В.Тарасов мебошад, ки мактаби сарварӣ тариқи маҷозӣ таълим медиҳад. Ӯ қайд менамояд: «вақте, ки кори худро оғоз мекунӣ, асос он ки кор бояд шавқангез бошад, яъне аз чашмҳо дурахш ё ҷилло пайдо шавад. Ҳама гуна корро бо муқобилияту зиддияти дар ҷаҳон беҳтарин шудан бояд ҳусни оғоз бахшид. Баландии гузошташуда шуморо маҷбур месозад, то баладтар парίδα гузаред»[223].

Аз таҳлили моделҳои ҳавасмандгардонии кишварҳои хориҷӣ бармеояд, ки низомҳои баррасишаванда дар корхонаҳои нақлиётӣ онҳо амали шудаанд ва ин низомро метавон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода намудан бамаврид аст.

Дар хотима мехоҳем қайд намоям, ки таҷрибаи хориҷӣ бояд бо дарназардошти хусусиятҳои фарҳанг ва менталитети коргарон ва шароити рушди нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор дода шавад.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛ ВА РУШДИ МЕХАНИЗМИ ТАШКИЛҶ- ИҚТИСОДИИ ҲАВАСМАНДГАРДОНИИ ФАЪОЛИЯТИ МЕҲНАТӢ ДАР КОРХОНАҲОИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ

2.1. Вазъи муосир ва рушди бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аз нигоҳи таҳлили дар муҳити имрӯза арзёбии бо мақсад мувофиқи бозори меҳнат масъалаи рӯзмара, мубоҳисавии илмӣ буда таъмини устувории он дар оянда муҳим мебошад. Бо назардошти ин мо омӯзиши динамикаи нишондиҳандаҳои асосии иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро муҳим мешуморем. Маълумоти таҳлилӣ барои солҳои 2017-2022 дар ҷадвали 2.1 оварда шудааст.

Ҷадвали 2.1 - Динамикаи нишондиҳандаҳои асосии иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2017-2023

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	с. 2023 ба с. 2017,%
Шумораи аҳолии доимӣ дар охири сол, ҳазор нафар	8931,2	9126,6	9313,8	9716,8	9886,8	10078,4	10288,3	115,20
мardon	4528,6	4627,3	4724,1	4929,6	5016,8	5117,3	5215,4	115,17
занон-	4402,6	4499,3	4589,7	4787,2	4870,0	4996,1	5072,9	115,26
Афзоиши табиӣи аҳоли, ҳазор нафар	192,0	198,3	200,8	200,4	177,4	200,4	217,9	113,49
Шумораи миёнаи солонаи машғулин дар иқтисодиёт, ҳазор нафар	2407	2426	2463	2506	2534	2545	2625	109,06
Шумораи бекороне, ки расмӣ дар мақомоти ҳадамоти шугли аҳоли ба қайд гирифта шудаанд, дар охири сол, ҳазор нафар	50	52	51	51	53	55	50	100,0
Сатҳи бекорӣ, %	2,2	2,1	2,0	2,1	2,1	2,1	1,8	-0,4 бф
Даромади пулии аҳоли, млн. сомонӣ	37247,5	41083,9	47986,3	65347,0	80508,8	95124,7	120715,1	3,24 мар-ба
Харочоти пулӣ ва пасандози аҳоли, млн. сомонӣ	38430,6	42346,4	48857,2	72555,7	91885,0	110606,3	145634,1	3,79 мар-ба

Ҳисоби миёнаи музди меҳнати хармоҳаи як корманд								
бо сомонӣ	1144,19	1233,82	1335,52	1393,78	1540,84	1760,30	2013,11	175,,94
бо доллари ИМА	133,8	134,8	140,1	135,0	136,3	159,7	185,63	138,74
Андозаи миёнаи нафақаи як моҳа								
бо сомонӣ	270,67	309,94	303,21	320,90	321,35	321,73	370,61	136,92
бо доллари ИМА	31,67	33,87	31,82	31,1	28,4	29,7	34,2	107,99
Андозаи ҳадди ақали музди меҳнат, ба ҳисоби миёна дар як моҳ								
бо сомонӣ	400,00	400,00	400,00	400,00	400,0	600	600	1,5 мар-ба

Давоми ҷадвали 2.1

бо доллари ИМА	46,8	43,7	42,0	38,8	35,4	54,4	55,3	118,16
Маҳсулоти умумии дохилӣ (бо нархҳои амалии мутобики солҳо), млн. сомонӣ	64434,3	71059,2	79109,8	83958,3	98910,7	115739,4	118181,7	183,41
Маҳсулоти умумии дохилӣ ба ҳар сари аҳоли								
бо сомонӣ	7291,4	7870,2	8580,1	8922,2	10086,7	11808,0	11838,8	162,37
бо доллари ИМА	852,8	860,0	900,3	864,4	891,1	1070,9	1073,7	125,90
Бо ҳамаи намудҳои нақлиёт боркашонда шудааст, млн. тонна	84,1	89,6	85,4	85,4	110,5	119,6	120,6	143,40
Хизматрасонии пулакӣ ба аҳоли (бо нархҳои с. 2021), млн. сомонӣ	14563,7	14272,5	14515,1	14094,1	15165,3	20358,8	23840,1	163,70
Гардиши савдои хориҷӣ, млн. доллар	3972,9	4224,3	4523,7	4557,8	6359,1	7309,5	8328,9	2,10 мар-ба
содирот, млн. доллар	1198,0	1073,3	1174,4	1406,9	2149,6	2142,0	2448,8	2,04 мар-ба
воридот, млн. доллар	2774,9	3151,0	3349,3	3150,9	4209,5	5167,5	5880,1	2,12 мар-ба
Даромади буҷети давлатӣ, млн. сомонӣ	23307,3	24097,2	23490,4	25065,0	30053,8	36056,8	43903,4	188,37
ба ҳисоби фоиз нисбат ба ММД	38,1	35,0	30,4	30,4	30,4	31,2	31,2	-6,9 бф
Хароҷоти буҷети давлатӣ, млн. сомонӣ	22264,2	24187,4	23806,6	24812,5	29342,7	35338,9	43034,8	193,29
ба ҳисоби фоиз нисбат ба ММД	36,4	35,1	30,8	30,1	29,7	30,5	30,5	-5,9 бф

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.13-15 ҳисоб карда шудааст [18].

Мувофиқи маълумоти ҷадвали 2.1. то 1 январи соли 2024 шумораи аҳолии доимӣ дар маҷмӯъ дар ҷумҳурӣ 10288,3 нафарро ташкил дода, дар онҳо 2625 ҳазор нафар бо кор таъмин шудаанд.

Дар айни замон дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон номутаносибӣ

байни талабот ва пешниҳод вучуд дорад. Бинобар ин, мо хусусиятҳои инкишофи ин бозори меҳнatro ба назар гирифта, динамикаи тағйироти захираҳои меҳнати ҷумхуиро таҳлил кардем. Натиҷаҳои ин таҳлил дар ҷадвали 2.2 оварда шудаанд.

Аз ҷадвали 2.2 бар меояд, ки дар тӯли солҳои 2017-2023 миқдори захираҳои меҳнатӣ ба 12,47%, қувваи корӣ -6,71%, аз ҷумла аҳолии машғул

Ҷадвали 2.2. Динамикаи захираҳои меҳнатӣ дар солҳои 2017-2023 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоби миёна дар як сол, ҳазор нафар

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	с. 2023 ба с. 2017, %
Захираҳои меҳнатӣ аз он ҷумла:	5326	5427	5521	5585	5653	5754	5990	112,47
Қувваи корӣ	2460	2478	2514	2557	2587	2600	2675	106,71
аз он ҷумла:								
-аҳолии машғул	2407	2426	2463	2506	2534	2545	2625	109,06
-бекорони расман эътирофшуда	53	52	51	51	53	55	50	94,34
Қувваи корӣ истифоданашуда дар иқтисодиёт	2866	2949	3007	3028	3066	3154	3315	115,67
аз он ҷумла хонандагон	632	638	647	670	663	628	725	114,72
Дараҷаи бекорӣ (шумораи расман эътирофшуда бекорон бо фоиз нисбат ба аҳолии дар иқтисодиёт ғаёл)	2,2	2,1	2,0	2,1	2,1	2,1	1,8	-0,4 бф

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.57 ҳисоб карда шудааст[18].

9,06%, бекорони расман эътирофшуда -5,66% кам шуда, қувваи кори истифоданашуда дар иқтисодиёт -15,67% афзудааст, дараҷаи бекорӣ ба 0,4 банди фоиз коҳиш ёфтааст.

Ҳангоми таҳлили бозори меҳнат ба омӯзиши тағйироти шумораи аҳолии шуғл аз рӯи шакли моликият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон диққати махсус дода мешавад. Натиҷаҳои ин таҳлил дар ҷадвали 2.3 оварда шудаанд.

Ҷунон ки дар ҷадвали 2.3 нишон дода шудааст, шумораи умумии одамоне, ки дар иқтисодиёт кор мекунанд, 9,07 фоиз афзудааст. Дар баробари ин шумораи коркунон дар баҳши давлатӣ ва хусусӣ мутаносибан 5,95 фоиз ва

16,54 фоиз кам шуда, моликияти омехта бе иштироки хориҷиён - 2,76 афзудааст.

Аммо шумораи коргароне, ки дар моликияти давлатӣ ва омехта бо иштироки хориҷиён мебошанд, мутаносибан 0,5 фоиз ва 0,6 фоиз ва коллективӣ 3,8 фоиз кам шудааст. Ин тағйирот дар таносуби байни бахши давлатӣ ва хусусӣ баъди эътибор пайдо кардани кафолатҳои конститутсионии моликияти хусусӣ ба амал омад.

Чадвали 2.3- Динамикаи аҳолии машғули кор аз рӯи шаклҳои моликият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2017-2023

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	с. 2023 ба с. 2017, %
Ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул, ҳазор нафар	2407,0	2425,5	2463,4	2506,2	2533,5	2545,0	2625,3	109,07
аз он ҷумла аз рӯи шаклҳои моликият:								
Давлатӣ	470,3	484,5	490,7	497,5	509,9	502,4	498,3	105,95
Хусусӣ	1594,1	1728,9	1752,4	1770,5	1775,5	1784,9	1857,7	116,54
Коллективӣ	317,4	207,8	216,0	216,2	226,2	235,5	247,1	77,85
омехта бо иштироки хориҷиён	19,0	4,3	4,3	4,8	4,9	5,1	5,1	26,84
омехта бе иштироки хориҷиён	6,2	0,02	19,3	17,2	17,0	17,1	17,1	2,76 мар-ба
бо фоиз								
Ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул	100	100	100	100	100	100	100	
аз он ҷумла аз рӯи шаклҳои моликият:								
Давлатӣ	19,5	20,0	19,9	19,9	20,1	19,7	19,0	-0,5
Хусусӣ	66,2	71,3	71,1	70,6	70,1	70,1	70,7	+4,5
Коллективӣ	13,2	8,6	8,8	8,6	8,9	9,3	9,4	-3,8
Омехта бо иштироки хориҷиён	0,8	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,6
Омехта бе иштироки хориҷиён	0,3	0,0	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	+0,4

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2023.-338с.-С.57-58 ҳисоб карда шудааст[18].

Дар ҷараёни таҳлили вазъи бозори меҳнат масъалаи тақсими аҳолии машғули кор аз рӯи намудҳои фаъолият ва бахшҳои иқтисодиёт ҷойи асосиро ишғол менамояд. Дар ҷадвали 2.4 тақсими аҳолии машғули кор аз рӯи намудҳои фаъолият ва бахшҳои иқтисодиёт дар солҳои 2019-2023 пешниҳод карда шудааст.

Чадвали 2.4. Тақсимои аҳолии машғули кор аз рӯи намудҳои фаъолият ва бахшҳои иқтисодиёт дар солҳои 2020-2023

(ҳазор нафар)

Нишондиҳандаҳо	Ҷамағӣ машғул	2020		Ҷамағӣ машғул	2021		Ҷамағӣ машғул	2022		Ҷамағӣ машғул	2023	
		дар бахши давлатӣ	дар бахши ғайри-давлатӣ		дар бахши давлатӣ	дар бахши ғайри-давлатӣ		дар бахши давлатӣ	дар бахши ғайри-давлатӣ		дар бахши давлатӣ	дар бахши ғайри-давлатӣ
Ҷамағӣ дар иқтисодиёт машғул, аз он ҷумла	2506,2	497,5	2008,7	2533,5	509,9	2023,6	2545,0	502,4	1784,9	2625,3	518,3	2107,0
Дар бахши воқеӣ	1754,4	56,9	1697,7	1764,1	55,2	1708,9	1839,5	275,8	1287,3	1854,5	278,0	1576,6
Бахши хизматрасонӣ	751,8	440,6	311,0	769,4	454,7	314,7	705,5	105,8	493,5	770,8	115,5	655,3
Нақлиёт ва хоҷагии анбӯр	61,3	14,4	46,8	58,6	13,4	45,2	51,0	7,7	35,7	58,3	8,8	49,5

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.63-65 ҳисоб карда шудааст[18].

Аз таҳлили ҷадвали 2.4 бар меояд, ки агар дар соли 2020 ҳамагӣ дар иқтисодиёт 2506,2 ҳазор нафар машғул бошанд, аз он ҷумла дар баҳши воқеӣ 1754,4 ҳазор нафар, дар баҳши хизматрасонӣ -751,8 ҳазор нафар ва дар баҳши нақлиёт ва хоҷагии анбӯр-61,3 ҳазор нафар фаъолият доштанд. Дар соли 2023 бошад мутаносибан ин миқдор -2625,3; 1854,5; 770,8 ва 58,3 ҳазор нафарро ташкил медиҳад, ки нисбат ба соли 2020 кам шудааст. Дар раванди омӯзиши бозори меҳнат омӯхтани динамикаи тағйироти қувваи корӣ аз рӯйи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷои муҳимро ишғол менамояд. Динамикаи тағироти қувваи корӣ аз рӯйи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ дар Тоҷикистон дар давоми сол дар ҷадвали 2.5 оварда шудааст.

Ҷадвали 2.5 Динамикаи тағироти қувваи корӣ аз рӯйи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар давоми сол), ҳазор нафар

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	с. 2023 ба с. 2017, %
Кормандон ба кор қабул карда шуданд								
Ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул	105,4	124,9	129,2	135,3	133,8	137,4	156,4	148,39
аз он ҷумла:								
Дар баҳши воқеӣ -	43,7	49,8	56,3	47,9	52,3	51,2	66,6	152,40
Баҳши хизматрасонӣ	61,6	75,1	72,9	87,4	81,5	83,4	89,8	145,78
Нақлиёт, хоҷагии анбӯр ва алоқа	3,4	4,9	2,7	2,3	2,6	2,8	3,0	88,24

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.116-117 ҳисоб карда шудааст[18].

Аз ҷадвали 2.5 бар меояд, ки тӯли солҳои 2017-2023 миқдори ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул ба 48,39% афзуда, дар баҳши воқеӣ -52,4%, дар баҳши хизматрасонӣ -45,78% афзуда дар баҳши нақлиёт, хоҷагии анбӯр ва алоқа - 11,76% коҳиш ёфтааст.

Ҳангоми таҳлили вазъи бозори меҳнат мо арзёбии динамикаи тағйироти қувваи корӣ дар сатҳи минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон тӯли солҳои 2017-2023 зарур шуморидем. Натиҷаҳои таҳлил дар ҷадвали 2.6 оварда шудааст.

Ҷадвали 2.6- Динамикаи тағироти қувваи корӣ дар сатҳи минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҳазор нафар)

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	С.2023 ба с.2017, %
Кормандон ба кор қабул карда шуданд								
Ҷумҳурии Тоҷикистон	105,4	124,9	129,2	135,3	133,8	137,4	156,4	148,39
аз он ҷумла:								
ш. Душанбе	34,3	43,9	44,1	42,7	46,2	47,9	59,0	172,01
ВМКБ	0,3	1,2	1,0	2,1	2,1	2,0	1,9	6,33 мар-ба
Вилояти Суғд	30,1	33,1	33,4	31,8	38,2	39,6	43,4	144,19
Вилояти Хатлон	22,6	26,6	32,9	40,4	29,4	30,8	33,3	147,35
НТҚ	18,0	20,1	17,8	18,3	17,9	17,1	18,8	104,44
Аз кор рафтани кормандон								
Ҷумҳурии Тоҷикистон	81,6	98,5	105,0	104,5	116,2	116,5	105,8	129,66
аз он ҷумла:								
ш. Душанбе	26,2	33,2	35,5	31,0	37,5	35,9	32,9	125,57
ВМКБ	0,2	0,7	0,9	0,6	0,9	0,8	1,4	7 мар-ба
Вилояти Суғд	25,1	24,3	27,6	25,1	34,0	33,2	31,1	123,90
Вилояти Хатлон	13,8	23,6	24,0	31,9	25,6	26,1	25,0	181,16
НТҚ	16,4	16,7	17,0	15,9	18,2	19,3	15,4	93,90

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.124 ҳисоб карда шудааст[18].

Аз ҷадвали 2.6 бар меояд, ки миқдори кормандоне, ки ба кор қабул карда шуданд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон- 48,39% ва аз кор рафтанд -29,66% афзудааст. Инчунин мутаносибан миқдори ба кор қабул шудагон дар ш.Душанбе-72,015%, ВМКБ-6,33 маротиба, вилояти Суғд- 44,19%, Хатлон- 47,35 ва дар ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ ба 4,44% коҳиш ёфтааст. Дар миқори аз

кор рафтагон бошад ин рақамҳо ба андозаи-25,57%, 7 маротиба, 23,9%, 81,16% афзуда, дар НТҚ 6,1% коҳиш ёфтааст.

Дар раванди таҳлил яке аз масъалаи ҳалталаб арзёбии динамикаи истифодаи фонди тақвимии вақти корӣ дар ҳамаи соҳаҳо ва аз ҷумла нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳисоб меравад. Натиҷаи таҳлил дар нақлиёти кишвар дар ҷадвали 2.7 оварда шудааст.

Ҷадвали 2.7- Динамикаи истифодаи фонди тақвимии вақти корӣ дар нақлиёти Тоҷикистон (ба ҳисоби миёна ба як коргар, рӯз)

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	с. 2023 ба с. 2017, %
Шумораи рӯзҳои тақвимӣ дар як сол	365	365	365	366	366	366	365	100,00
аз ҷумла:								
рӯзҳои ид ва истироҳат	85,0	101,9	92,7	126,8	127,9	99,3	92,3	108,59
рӯзҳои корӣ (коркардашуда)	252,9	235,1	243,6	261,9	248,3	242,0	244,1	96,52
бекористии давомирӯзӣ	0,8	4,5	1,3	2,4	0,6	1,3	1,2	150,0
ба кор набаромадан	26,3	23,5	27,4	30,7	28,1	25,4	23,2	88,21
аз ҷумла, аз ҳисоби:								
руҳсатӣ	16,5	19,0	24,5	17,9	17,2	18,0	13,5	81,82
бо сабаби беморӣ	1,3	1,9	1,6	1,1	1,0	0,9	1,5	115,38
ба кор набаромадан тибқи иҷозати конун	0,2	0,3	0,1	0,2	9,3	0,8	0,1	50,0
бо иҷозати маъмурият	0,5	1,5	0,8	11,0	0,1	0,1	6,4	12,8 мар-ба
дермонӣ	0,1	0,4	0,3	0,3	0,5	0,4	0,5	5 мар-ба

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.126 ҳисоб карда шудааст[18].

Аз ҷадвали 2.7 бар меояд, ки дар сохтор фонди тақвимии вақти корӣ тағиротҳои ҷиддӣ дида намешаванд. Мутаассифона бекористии давомирӯзӣ тӯли солҳои 2017-2023 ба миқдори 50%, ба кор набаромадан тибқи иҷозати роҳбарият -12,8 маротиба, миқдори рӯзҳои беморӣ ба-15,38% афзудааст, ба кор набаромадан ба 11,79% коҳиш ёфтааст.

Ҳангоми таҳқиқ маълум гардид, ки вазъият ва шароити бозори меҳнат дар зери таъсири омилҳои зерин: муҳочирати беруна, рақобат ва муносибатҳои

мутақобилаи бозор, тафовут дар музди меҳнат, таъмини шуғлноқӣ ва ҳалли мушкилоти иҷтимоию иқтисодии бекорон ташаккул меёбаду аз арзаву тақозои қувваи корӣ дар бозори меҳнат вобастагӣ дорад (ҷадвали 2.8).

Ҷадвали 2.8- Динамикаи талабот ва пешниҳоди қувваи корӣ дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар охири сол, нафар)

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	с. 2023 ба с. 2017, %
Шахсоне, ки ба фаъолияти меҳнатӣ машғул нестанд, корчустуҷӯ доранд, дар хадамоти шуғли аҳоли ба қайд гирифташудаанд	79619	92631	106542	103457	106262	110484	106579	133,86
аз он ҷумла мақоми бекоронро доранд ҳамагӣ	49662	47522	48967	49888	54564	53519	48328	97,31
- занон	25472	22562	21887	23840	26841	26569	22362	87,79
- ҷавонони 15-29 сола	40007	46567	50834	51974	43887	77497	50655	126,62
Изҳороти корхонаҳо дар бораи талабот ба кормандон -	7998	8982	10201	9416	12667	18935	15945	199,36
Шумораи бекороне, ки ба як ҷои кори ҳолӣ талабгоранд-	10,0	10,3	10,4	11,0	14,0	17,1	15,0	150,0

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.140 ҳисоб карда шудааст[18].

Тавре аз маълумоти дар ҷадвали 2.8 овардашуда дида мешавад, дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон номутаносибии байни талабот ва пешниҳод ба меҳнат ба вуҷуд омада, ин бозор низ ноустувор аст. Инчунин зарур аст, ки миқдори шахсоне, ки ба фаъолияти меҳнатӣ машғул нестанд, дар ҷустуҷӯи коранд, бевосита дар хадамоти шуғли аҳоли ба қайд гирифташудаанд, шумораи бекороне, ки ба як ҷойи кори ҳолӣ талабгоранд, ҷавонони 15-29 сола арзёбӣ карда шавад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки ҳангоми арзёбии вазъи бозори меҳнат бояд арзаву тақозо ба қувваҳои кориро ба инобат гирифт, яъне чӣ миқдор шахсон барои ишғоли ҷойҳои ҳолӣ ба хадамоти шуғли аҳоли муроҷиат кардаанд, аз рӯи соҳаҳо омӯхта шавад.

Аз ин рӯ, дар ҷадвали 2.9 тағйирёбии динамикаи шумораи корхонаҳое, ки оид ба талаботи қувваи корӣ барои пур кардани ҷойҳои кории ҳолӣ ба хадамоти шуғли аҳоли муроҷиат кардаанд, аз рӯи соҳаҳо нишон дода шудааст.

Чадвали 2.9- Динамикаи шумораи корхонаҳое, ки оид ба талаботи қувваи корӣ барои пур кардани ҷойҳои кории ҳолӣ ба ҳадамоти шуғли аҳолии мурочиат кардаанд, аз рӯи соҳаҳо дар охири сол

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	(воҳид) С.2023 ба с.2017, %
Ҳамагӣ корхонаҳо	795	852	969	831	1113	1214	1346	169,31
аз он ҷумла аз рӯи шакли моликият:								
Давлатӣ	608	648	665	652	832	682	982	161,51
Ғайридавлатӣ	187	204	304	179	281	532	364	194,65
дар соҳаҳо:								
- нақлиёт ва алоқа	23	24	20	11	23	24	31	134,78

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.151
хисоб карда шудааст[18].

Аз таҳлили ҷадвали 2.9 бармеояд, ки теъдоди корхонаҳое, ки ба талаботи қувваи корӣ эҳтиёҷ доранд ва барои ишғоли ҷойҳои кории ҳолӣ ба ҳадамоти шуғли аҳолии мурочиат кардаанд дар корхонаҳои давлатӣ ба 61,51%, ғайридавлатӣ 94,65%, нақлиёт ва алоқа -34,78 % афзудааст. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки шумораи корхонаҳое, ки оид ба талаботи қувваи корӣ барои пур кардани ҷойҳои кории ҳолӣ ба ҳадамоти шуғли аҳолии мурочиат кардаанд назаррас мебошанд.

Дар раванди омӯзиши бозори меҳнат таҳқиқи андозаи музди миёнаи моҳонаи номиналии ҳисобкардашудаи кормандони корхонаю ташкилотҳо зарур аст. Натиҷаи омӯзиш тӯли солҳои 2017-2023 дар ҷадвали 2.10 оварда шудааст.

Аз ҷадвали 2.10 дида мешавад, ки тӯли ин солҳо музди миёнаи моҳонаи номиналии ҳисобкардашудаи кормандони корхонаю ташкилотҳо нисбати соли пешина дар соли 2017 ба 18,9% ва соли 2023 ба 14,4% афзудааст.

Чадвали 2.10 Динамикаи музди миёнаи моҳонаи номиналии ҳисобкардашудаи кормандони корхонаю ташкилотҳо

Солҳо	Сомонӣ	Бо фоиз нисбати соли гузашта
2017	1144,19	118,9
2018	1233,82	107,8
2019	1335,52	108,2
2020	1393,78	104,4
2021	1540,84	110,6
2022	1760,29	114,2
2023	2013,11	114,4

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.171 ҳисоб карда шудааст[18].

Дар ҷадвали 2.11 динамикаи ҳадди ақали музди меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шудааст.

Ҷадвали 2.11- Динамикаи ҳадди ақали музди меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Солҳо	Ҳадди ақали музди меҳнат (сомонӣ)
2017	400,00
2020	400,00
2021	400,00
2022	600,00
2023	600,00
Соли 2023 ба с.2017	1,5 маротиба

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.172 ҳисоб карда шудааст[18].

Аз ҷадвали 2.11 дида мешавад, ки тӯли солҳои 2017-2023 ҳадди ақали музди меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 1,5 маротиба зиёд шудааст. Инчунин дар рисола мо ба арзёбии динамикаи индекси музди миёнаи моҳонаи номиналии ҳисобкардашудаи кормандони корхонаю ташкилотҳо дар Тоҷикистон диққат додем (ҷадвали 2.12).

Ҷадвали 2.12.- Динамикаи индекси музди миёнаи моҳонаи номиналии ҳисобкардашудаи кормандони корхонаю ташкилотҳо (баробар)

Солҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Тағйирёбӣ+;- бф
2017	1,0	1,2	1,2	1,4	1,5	1,4	1,6	+0,6
2018	1,1	1,0	1,1	1,3	1,4	1,3	1,4	+0,3
2019	1,2	1,1	1,0	1,2	1,3	1,2	1,3	+0,1
2020	1,2	1,1	1,0	1,0	1,2	1,2	1,2	0,0
2021	1,3	1,2	1,2	1,0	1,0	1,1	1,1	-0,2
2022	1,4	1,3	1,3	1,2	1,1	1,0	1,1	-0,3
2023	1,6	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	-0,5

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.172
хисоб карда шудааст[18].

Дар асоси маълумотҳои ҷадвали 2.12 маълум намудем, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди динамикаи индекси музди миёнаи моҳонаи номиналии ҳисобкардашудаи кормандони корхонаю ташкилотҳо дида мешавад.

Дар ин раванд арзёбии динамикаи тағироти индекси нархҳои истеъмолий, индекси номиналӣ (ҳисобкардашуда) ва ҳақиқии музди меҳнати кормандон дар Тоҷикистон зарур мешуморем (ҷадвали 2.13).

Ҷадвали 2.13 -Динамикаи тағироти индекси нархҳои истеъмолий, индекси номиналӣ (ҳисобкардашуда) ва ҳақиқии музди меҳнати кормандон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

	Индекси музди миёнаи ҳисобкардашудаи номиналии меҳнат -	Индекси наrxҳои истеъмолий	Индекси музди меҳнати ҳақиқии ҳисобкардашуда
баробар, нисбати соли 1995			
2015	953,264	75,102	12,693
2016	1043,557	79,533	13,121
2017	1240,987	85,339	14,542
2018	1338,200	88,581	15,107
2019	1448,503	95,579	15,155
2020	1511,692	103,799	14,564
2021	1671,193	113,141	14,771
2022	1909,208	120,609	15,830
2023	2183,416	125,192	17,441
Баробар нисбати соли гузашта			
2015	1,077	1,058	1,018
2016	1,095	1,059	1,034

Давоми ҷадвали 2.13

2017	1,189	1,073	1,108
2018	1,078	1,038	1,039

2019	1,082	1,079	1,003
2020	1,044	1,086	0,961
2021	1,106	1,090	1,014
2022	1,142	1,065	1,075
2023	1,144	1,038	1,102

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.173
хисоб карда шудааст[18].

Аз ҷадвали 2.13 бар меояд, ки нисбат ба соли 1995 ва 2015 болоравии индекси музди миёнаи ҳисобкардашудаи номиналии меҳнат, нархҳои истеъмолий ва музди меҳнати ҳақиқии ҳисобкардашуда дида мешавад.

Аз тарафи дигар мо тағйирёбии динамикаи тағироти индексҳои музди меҳнати номиналӣ ва ҳақиқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дида баромадем (ҷадвали 2.14).

Аз рақамҳои ҷадвали 2.14 хулоса кардан мумкин аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон афзоиши индекси музди меҳнат номиналӣ ва ҳақиқӣ ба чашм мерасад, ки он дар воқеъ ба сатҳу сифати зиндагии аҳолии таъсири мусбӣ дорад.

**Ҷадвали 2.14 -Динамикаи тағйироти индексҳои музди меҳнати номиналӣ ва ҳақиқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон,
(Ба ҳисоби фоиз нисбат ба соли 2015)**

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
индекси музди меҳнати номиналӣ	171,0	237,9	334,1	473,8	581,9	725,3
индекси нархҳои истеъмолий	114,1	126,7	154,0	185,4	197,2	209,8
индекси музди меҳнати ҳақиқӣ	150,0	187,8	217,0	255,6	295,0	345,6

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». -Душанбе, 2024.-338с.-С.175
хисоб карда шудааст[18].

Инчунин динамикаи доираи музди миёнаи меҳнати ҳармоҳаи номиналии пардохтшудаи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ дар Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор додем (ҷадвали 2.15).

Ҷадвали 2.15 - Динамикаи музди миёнаи меҳнати ҳармоҳаи номиналии пардохтшудаи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

сомонӣ

Нишондиҳанда	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	С.2023 ба 2017, %
Ҳамаи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ	1144,19	1233,82	1335,52	1393,78	1540,84	1760,29	2013,11	175,83
бо доллари ИМА	133,8	134,83	140,1	135,0	136,3	175,6	185,6	138,72
Нақлиёт, хоҷагии анбор ва алоқа	2183,65	2336,96	1960,95	1557,65	1922,47	2395,39	2778,72	127,25
бо доллари ИМА	255,4	255,4	205,8	150,9	170,0	238,9	256,2	100,31

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.179 ҳисоб карда шудааст[18].

Дар асоси маълумотҳои ҷадвали 2.15 мо муайян намудем, ки дар соли 2023 нисбат ба 2017 афзоиши музди меҳнат дар ҳамаи намудҳои фаъолият ба 75,83% афзудааст, инчунин дар нақлиёт, хоҷагии анбор ва алоқа ба 27,25%. Ин аз он гувоҳи медиҳад, ки музди миёнаи меҳнати ҳармоҳаи номиналии пардохтшудаи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ рӯ ба афзоиш дорад.

Дар раванди таҳлили мо, динамикаи музди миёнаи меҳнати номиналии ҳармоҳа, ки ба кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо дар сатҳи минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шудааст, мавриди омӯзиш қарор дода шудааст (ҷадвали 2.16).

Ҷадвали 2.16 - Динамикаи музди миёнаи меҳнати номиналии ҳармоҳа, ки ба кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо дар сатҳи минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳанда	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	С.2023 ба с.2017, %
Ҷумҳурӣ	1144,19	1233,82	1335,52	1393,78	1540,84	1760,29	2013,11	175,83
доллари ИМА	133,8	134,8	140,1	135,0	136,3	175,6	185,63	138,72

сомонӣ

Давоми ҷадвали 2.16

ш. Душанбе	1800,53	1935,30	2040,49	2080,81	2282,97	2572,45	2836,38	157,53
доллари ИМА	210,6	211,5	214,11	218,34	201,87	256,58	261,55	124,19
ВМКБ	917,03	1034,72	1200,35	1347,36	1459,28	1636,21	1847,63	2,02 мар-ба
доллари ИМА	107,03	113,1	126,0	141,4	129,0	163,2	170,37	159,18
Вилояти Суғд	1012,97	1072,28	1182,69	1236,26	1418,81	1632,82	1875,73	185,17
доллари ИМА	118,5	117,2	124,1	129,7	125,5	162,9	172,96	145,96
Вилояти Хатлон	843,39	913,30	998,54	1053,78	1143,19	1305,07	1557,71	184,70
доллари ИМА	98,6	99,8	104,8	110,6	101,1	130,7	143,64	145,68
НТҚ	968,57	1038,24	1120,09	1192,85	1274,72	1450,52	1666,95	172,10
доллари ИМА	113,3	113,5	117,5	125,2	112,7	144,4	153,71	135,67

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.182-183 ҳисоб карда шудааст[18].

Аз маълумотҳои ҷадвали 2.16 бар меояд, ки дар тамоми қаламрави кишвар аз 24,19 то 2,02 маротиба афзудааст.

Бояд зикр намуд, ки ҳангоми баҳодиҳии вазъи бозори меҳнат, пеш аз ҳама ба инобат гирифтани тақсимои шумораи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи андозаи музди меҳнати пардохтшуда дар соҳаҳои иқтисодиёт зарур мебошад (ҷадвали 2.17).

Ҷадвали 2.17- Тақсимои шумораи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи андозаи музди меҳнати пардохтшуда дар соҳаҳои иқтисодиёт дар моҳи декабри соли 2023 ба ҳисоби фоиз аз рӯи кори пурраи якмоҳа

Намудҳои фаъолият	Кормандоне, ки моҳи пурра кор кардаанд	аз он ҷумла кормандоне, ки музди корашон пардохта шудааст, ба андозаи:			
		аз 1250 сомонӣ камтар	аз 1250 то 3750 сомонӣ	аз 3750 то 6250 сомонӣ	аз 6250 сомонӣ баландтар
Ҳамагӣ дар иқтисодиёт машғул	100	66,3	22,0	7,8	3,9
аз он ҷумла:					
Дар баҳши воқеӣ	100	62,2	20,0	12,6	5,2
Баҳши хизматрасонӣ	100	67,4	22,6	6,4	3,5
Нақлиёт ва хоҷагии анбӯр	100	72,0	18,2	5,4	4,4

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.184-185 ҳисоб карда шудааст[18].

Инчунин мо тақсимои шумораи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳоро аз рӯи андозаи музди меҳнати пардохтшуда дар сатҳи минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моҳи декабри соли 2023 ба анҷом расонидем (ҷадвали 2.18).

Ҷадвали 2.18 - Тақсимои шумораи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи андозаи музди меҳнати пардохтшуда дар сатҳи минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моҳи декабри соли 2023
ба ҳисоби фоиз аз рӯи кори пурраи якмоҳа

Минтақаҳо	Кормандоне, ки моҳи пурра кор кардаанд	аз он ҷумла кормандоне, ки музди корашон пардохта шудааст, ба андозаи:			
		аз 1250 сомонӣ камтар	аз 1250 то 3750 сомонӣ	аз 3750 то 6250 сомонӣ	аз 6250 сомонӣ баландтар
Ҷумҳурӣ	100	66,3	22,0	7,8	3,9
ш. Душанбе	100	55,8	25,2	11,7	7,3
ВМКБ	100	73,5	19,6	4,2	2,7
Вилояти Суғд	100	68,9	20,0	8,2	2,9
Вилояти Хатлон	100	72,7	20,4	4,6	2,3
НТҶ	100	67,0	23,3	6,8	2,8

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.186 ҳисоб карда шудааст[18].

Аз маълумотҳои ҷадвали 2.18 бармеояд, ки дар минтақаҳои кишвар тақсимои шумораи кормандони корхонаҳо ва ташкилотҳо аз рӯи андозаи музди меҳнати пардохтшуда дар моҳи декабри соли 2023 аз он гувоҳи медиҳад, ки андозаи музди меҳнати пардохташуда дар сатҳи зарурӣ қарор дорад.

Дар вақти таҳлили истифодаи қувваи корӣ ба омӯхтани хароҷоти хизматрасонии меҳнат диққати махсус дода мешавад. Натиҷаҳои ин таҳлил дар ҷадвали 2.19 оварда шудаанд.

Аз ҷадвали 2.19 маълум мешавад, ки дар сохтори умумии хароҷоти меҳнат фонди музди меҳнат хароҷоти таъминоти иҷтимоии коргаронро ташкил медиҳад, ки аз он ҳиссаи ҳатмӣ ба фондҳои давлатӣ барои ҳамаи намудҳои суғуртаи иҷтимоӣ ба арзиши меҳнат дохил карда мешавад.

Ҷадвали 2.19-Динамикаи арзиши харочот барои таъмини қувваи корӣ дар Тоҷикистон млн. сомонӣ

Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	С.2023 ба 2017, %
Маблағи умумии масраф барои таъмини қувваи корӣ – ҳамагӣ (I-VII)	10638,3	11743,8	12886,1	13583,7	15376,6	17377,1	20041,6	188,39
I. Фонди музди меҳнат – ҳамагӣ	8393,3	9260,1	10115,9	10531,2	12062,9	13800,6	15968,2	190,25
аз ҷумла:								
музди мустақими пулии кор	7267,2	8015,6	8692,5	9041,3	10423,2	11865,0	13640,0	187,69
музд барои вақти бекорӣ	623,8	703,0	811,9	794,9	912,1	978,2	1179,0	189,00
мукофот ва мукофотпулӣ	438,6	500,1	557,6	634,7	649,5	870,7	1010,4	2,30 мар-ба
музди кор дар шакли маҳсулот	63,2	41,4	53,9	60,3	78,1	86,7	138,8	2,19 мар-ба
II. Харочоти корхона барои манзили кормандон	11,3	3,5	9,3	8,0	6,8	3,4	9,6	84,96
III. Харочот барои таъминоти иҷтимоии кормандон	2070,3	2263,6	2596,9	2917,1	10674,1	9755,0	9300,0	4,49 мар-ба
аз онҳо пулгузаронии ҳатмӣ ба ҳазинаҳои давлатӣ аз рӯи ҳамаи намудҳои суғур таи иҷтимоӣ	2056,9	2227,1	2574,1	2898,4	3166,9	3343,5	3785,8	184,05
IV. Харочот барои тарбия ва аз нав таёркуннии кадрҳо (аз ҷумла стипендияи донишҷӯён, харочот барои таълими пулакӣ ва ғайра.)	23,6	17,7	12,4	6,7	7,2	13,0	22,2	94,07
V. Харочот барои хизмати маданӣ - маишӣ	9,5	14,6	13,4	10,6	12,6	9,2	20,7	2,18 мар-ба
VI. Дигар харочот	93,1	94,8	85,9	61,8	54,8	131,4	155,5	167,02
VII. Андозҳое, ки ба харочоти қувваи корӣ ҳамроҳ карда мешавад	37,7	89,5	52,2	56,3	53,2	66,1	70,3	186,47

Манбаъ: дар асоси «Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».-Душанбе, 2024.-338с.-С.214 ҳисоб карда шудааст[18].

Бо назардошти ин мо дар он ақидаем, ки рушди босуботи бозори меҳнат дар шароити иқтисодии инноватсионӣ ба ҳалли масъалаҳои зерин имконият фароҳам оварда метавонад:

- таъмини шуғли самаранокӣ аҳоли ва стратегияи рушди иқтисодӣ дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ;

- истифодаи оқилонаи захираҳои меҳнатӣ дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ташаққули синфи миёна ва зиёд намудани ҳиссаи он дар тамоми соҳаҳои хоҷагии мамлакат;
- паст кардани сатҳи бекорӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии ҳамаи кишрҳои аҳоли;
- паст кардани сатҳи фирори кадрҳои баландихтисос аз кишвар;
- оқилона ба роҳ мондани механизми ҳавасмандгардонии меҳнат дар ташкилоту корхонаҳои ҳамаи намудҳои моликият, аз ҷумла дар нақлиёти автомобилӣ ва ғайра.

2.2.Таҳлили низоми ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ

Таҳлили низомҳои ҳавасмандгардониро дар муассисаи нақлиёти автомобилӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иштироки бевоситаи кормандон ва бо роҳи таҳлили нишондиҳандаҳои мушаххаси иқтисодӣ дар асоси маълумотҳои молиявии корхона гузаронидан зарур мебошад.

Бояд зикр намуд, ки дар асоси истифодаи усулҳои таҳлил имконият пайдо мешавад, ки самаранокии низоми ҳавасмандгардонӣ бо дарназардошти фаъолияти кормандони корхонаи нақлиёти автомобилӣ муайян карда шавад.

Маврид ба зикр аст, ки усулҳои таҳлил таҳияи схемаи низоми ҳавасмандгардониро нисбат ба ҳар як корманд дар бар гирифтааст.

Дар ин корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ чунин қоида ба чашм мерасад: - корманд, пеш аз ҳама дарк мекунад ва ба ин ё он тарз баҳо медиҳад, ки барои ӯ чӣ «ба ҳавасмандгардонӣ наздиктар аст», яъне кадом як маҷмӯи муайяни ҳавасмандкуниҳоро бояд ба эътибор гирад. Истифодаи ин усулҳо шафофияти низоми ҳавасмандгардониро нишон медиҳанд. Албатта дар ин ҳолат шавқу рағбати кормандон ба фаъолият тағйир меёбад, яъне онҳо ба худ боварӣ пайдо мекунанд, ки меҳнати онҳо дар воқеъ қадршиносӣ мешавад.

Дар ин асос ҳар як корманд нисбат ба худ ҳамон усулҳои гурӯҳҳои ҳавасмандгардониро (усули бевоситаи пулӣ, бастаи иҷтимоӣ, усулҳои ғайрипулӣ), ки ӯ пайваста (дар шакли махсус ё дар шакли озод) муқаррар менамояд, интихоб мекунад.

Ҳамин тариқ, схемаи низоми системаи ҳавасмандкунӣ, ки ҳар як корманди алоҳида дар вақти муайян дорад, гирифта мешавад.

Баъдан, схемаи натиҷавӣ аз рӯи ҷадвали интихобшудаи рейтинг арзёбӣ мешавад (панҷбалӣ, ҳафтбалӣ, нӯҳбалӣ ва ғайра), ки бо мурури замон набояд тағйир ёбад, зеро муқоисаи рейтингҳои гирифташуда зарур аст.

Схемаи низоми ҳавасмандгардониро чунин баррасӣ намудан зарур аст. (ҷадвали 2.20):

Чадвали 2.20-Схемаи низоми ҳавасмандгардонӣ

Номгӯии гурӯҳи усулҳои ҳавасмандкунӣ	Усулҳои мушаххас
1. Усулҳои нақди мустақим	Музди меҳнат - маош Пардохти иловагӣ - нест Бонус ҳамчун ҳавасмандкунии мутахассиси соҳибхисос Мукофот — соле як маротиба Кӯмаки молиявӣ барои истироҳат
2. Баътаи иҷтимоӣ	Пардохт барои тақмили ихтисос
3. Усулҳои ғайрипулӣ	Миннатдорӣ Сурат дар тахтаи фахрӣ

Дар гурӯҳи аввал нишон додани маблағи мушаххас шарт нест, зеро сухан дар бораи усулҳо меравад, ки як барои корманди мушаххас истифода мешаванд.

Дар ин асос фаъолияти кормандро схемаи интихобшуда арзёбӣ мекунад. Бинобар ин, чадвали рейтингии панҷҳоларо истифода намудан қобили қабул аст. Ин ба он вобаста аст, ки аз ҷиҳати равонӣ баҳодихии чунин микёс фавран қабул карда мешавад. Арзёбии фаъолияти меҳнатии кормандон бо истифодаи низоми ҳолдихӣ (як, ду, се, чор ва панҷ) сурат мегирад.

Ҳамин тариқ, аз рӯи чадвали панҷҳола, корманд бояд ҳар як гурӯҳи усули ҳавасмандкуниро арзёбӣ мекунад ва сипас баҳоҳоро ҷамъ карда, маблағи бадастовардари ба се тақсим менамояд. Фарз кардем, як корманд ба гурӯҳи якум 2, ба дуюм 1 ва ба сеюм низ 1 баҳо дода шавад. Маблағи гирифтаи 4 бояд ба 3 тақсим карда шавад, маълум шуд, ки тамоми системаи ҳавасмандгардоние, ки корманд дорад, аз ҷониби $\bar{y} = 1.33$ баҳо дода шудааст. Ин баҳои хеле паст аст.

Ва ин ҷо саволи табиие ба миён меояд: корманд чӣ гуна низоми ҳавасмандкуниро доштан меҳақад? Барои ин усули бо номи муайян кардани низоми афзалиятноки ҳавасмандгардониро истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст.

Моҳияти ин усул дар он аст, ки ҳар як коргаре, ки низоми ҳавасмандгардонии «худ»-ро аксбардорӣ ва баҳо додааст, дар як шакл (ниг. ба чадвали 2.20) усулҳои мувофиқро пешниҳод карда метавонад. Дар баробари

хамин дар гурӯҳи якуми усулҳо гузоштани рақамҳои конкретӣ — маблағи пешниҳодшудаи музди меҳнат, ҳаққи иловагӣ, ёрдампулӣ, мукофотпулӣ ва ғайра ба мақсад мувофиқ аст.

Ҳангоми коркарди ахбороти ҷамъоварда маълум мешавад, ки аз кормандон чӣ аз рӯи таркиби усулҳои ҳавасмандгардонӣ ва чӣ аз рӯи адади усулҳои гурӯҳи якум пешниҳодхоро ба даст орем. Дар ин росто, натиҷаи ниҳони низоми афзалиятноки ҳавасмандгардонӣ дар шӯъбаи меҳнати корхонаи нақлиёти автомобилӣ тартиб дода мешавад. Доштани чунин маълумот дар бораи фарқияти байни низомҳои ҳавасмандгардонии афзалиятнок ва айни замон мавҷудбуда имкон медиҳад, ки тадбирҳои стратегӣ ва тактикӣ оид ба такмил додани низоми ҳавасмандкунӣ ва мутаносибан рушди ҳавасмандгардонии кормандон ба нақша гирифта шуда ва амалӣ карда шавад. Дар асоси маълумотҳо ва таҳлили онҳо қарорҳои саривақтиро метавон қабул намуд.

Дар таҷриба усулҳои муайяни омӯзиши ҳавасмандкунӣ мавриди истифода қарор мегиранд.

Бояд таъakkур дод, ки тибқи меъёри «фоидаи ниҳой» ду усулро чудо кардан мумкин аст:

- усули муайян кардани ҳавасмандкунӣ ва зидди онҳо;
- усули муайян кардани тавозуни ҳавасмандкунӣ.

Асоси ин муқаррарот муҳиммияти методологӣ ва методӣ, яъне тақсимои низоми ҳавасмандкунӣ ба ангезаҳо (чӣ водор мекунад) ва зидди ангезаҳо (чӣ водор намекунад) мебошад.

Муҳтавои асоси ин усул дар он ифода ёфтааст, ки ҳар як иштирокчии пурсиш карточкаи шакли муайяндостаро мегирад. Ин шакл шабеҳи назарсанҷӣ ё пурсишномаро нишон медиҳад. Як варақи стандартӣ ба ду қисм баробар тақсим карда мешавад: тарафи чапи он дорои унвони «Ҳавасмандкунӣ, ҳавасмандгардонӣ» ва тарафи рост - «зиддиҳавасмандкунӣ, зиддиҳавасмандгардонӣ» мебошад. Муҳим он аст, ки корманд дар пурсиш

иштирок мекунад, бояд ин варақаро пур намояд. Дар ин ҳолат, ду вариант: кушода ва пӯшида вучуд дорад.

Дар варианти кушода ҳар як посухдиҳанда «дар таҳрири худ» ҳавасмандкунӣ, ҳавасмандгардонӣ, зидди ҳавасмандкунӣ ва зидди ҳавасмандгардониро муайян мекунад. Баҳодиҳӣ метавонад гуногун бошад. Усули маъмултарин 3:3 аст. Яъне, ҳар як иштирокчӣ бояд дар қисмҳои чап ва рост сегоӣ ҳавасмандкунӣ, ҳавасмандгардонӣ ва зидди ҳавасмандкунию зидди ҳавасмандгардониро қайд кунад. Андозагирии амиқтар истифодаи низомҳои 5:5, 7:7 ё 9:9-ро дар бар мегирад. Он гоҳ мо маълумоти бештар ё андозаи амиқтар мегирем.

Тартиби навбатӣ, ки бояд аз ҷониби ҳар як иштирокчии пурсиш анҷом дода шавад, ин гурӯҳбандии ҳавасмандкунӣ, ҳавасмандгардонӣ ва зидди ҳавасмандкунӣ, зидди ҳавасмандгардонии онҳо мебошад. Яъне, ҳар яке аз иштирокчӣ бояд онҳоро бо истифода аз рақамҳо (1, 2, 3 ва ғ.) ё ҳарфҳо (А, В, С ва ғ.), ки вазни онҳоро ифода мекунанд, аз пурқувваттарин то камқувваттарин арзёбӣ кунад.

Маълумоти гирифташуда тавассути илова кардани ҳавасмандгардонӣ, ҳавасмандкунӣ, зиддиҳавасмандгардонӣ ва зиддиҳавасмандкунии такрорӣ коркард карда мешавад. Ҳамин тариқ, ифодаи ададии онҳо ба даст оварда мешавад. Агар ин гуна ченкуниҳо давра ба давра гузаронида шаванд, он гоҳ маълумоти муҳим ҷамъ мешавад, ки ин имкон медиҳад, ки ҳавасмандгардонӣ, ҳавасмандкунӣ, зиддиҳавасмандгардонӣ ва зиддиҳавасмандкунии афзалиятдошта чӣ дар ҳар як шӯъба ва чӣ дар корхона (ташкилот, муассиса) муайян карда шаванд. Дар оянда барои асосноккунӣ, пешниҳод ва таҳлили динамикаи ҳавасмандкуни ва зидди он метавон усулҳои оморӣ ва графикаро барои давраҳои муайяни тақвимӣ истифода кард.

Ҳангоми ҷамъ шудани маълумот, мутахассисони шӯъбаи ҳавасмандкунии кадрҳо метавонанд варианти пӯшидаи ин усулро истифода баранд. Хусусияти он дар ин аст, ки ҳар як пурсидашуда саволномаи шакли дар боло зикршударо мегирад, аммо дар ҳар як сутун аллакай рӯйхати

ҳавасмандгардонӣ, ҳавасмандкунӣ, зиддиҳавасмандгардонӣ ва зиддиҳавасмандкунӣ мавҷуданд. Ин рӯйхатҳо бо истифода аз версияи кушоди ин усул ба даст оварда мешаванд, ки имкон медиҳад, ки хусусияти низоми ҳавасмандкуниро барои ҳар як воҳид (ва баъд барои тамоми корхона) муайян карда шавад.

Ҳамин тариқ, бартарии асосии усули муайян кардани ҳавасмандгардонӣ, ҳавасмандкунӣ, зиддиҳавасмандгардонӣ ва зиддиҳавасмандкунӣ дар имкони ба даст овардани маълумот дар бораи раванди баррасишуда ва динамикаи онҳо мебошад. Дар айни замон, маълумот дар бораи зиддиҳавасмандгардонӣ ва зиддиҳавасмандкунӣ арзиши бештар дорад, зеро маҳз он барои асоснок кардани пешниҳодҳо оид ба такмил додани низоми ҳавасмандкунӣ ҳам дар ҳар як воҳид ва ҳам барои корхона (ташкилот, муассиса) истифода мешавад.

Акнун усули муайян кардани тавозуни ҳавасмандиро баррасӣ мекунем.

Таҳияи усули муайянкунии мувозинати ҳавасмандӣ ва тағйироти он аз ҷониби муаллиф ба принципҳои методологияи баҳои потенсиалии ҳавасмандкунӣ (БПХ) асос ёфтааст, ки соли 1980 аз ҷониби Ҳекман ва Олдҳэм пешниҳод шуда буд.

Барои ба даст овардани БПХ, параметрҳои қор, ки шахс иҷро мекунад, муҳим аст. Ҳекман ва Олдҳам панҷ хусусиятро пешниҳод карданд: гуногунрангӣ; пуррагӣ; аҳамиятноки; мустақилият, фикру мулоҳиза ё эҳсосот дар бораи қори иҷрошаванда.

Ин хусусиятҳо дар формулаи муайян кардани БПХ истифода мешаванд, ки мувофиқи Ҳекман ва Олдҳам чунин аст:

$$\text{БПХ} = (\Gamma + A + A_k) : 3 * M * \Phi_m \quad (2.1)$$

ки дар он Γ - гуногунии қор; A - анҷом ёфтани қор; A_k - аҳамияти қор; M - мустақилияти қор; Φ_m - фикру мулоҳиза.

Барои арзёбии ҳар яке аз ин ва дигар хусусиятҳои иҷроиш, миқёси андозагирӣ муҳим аст. Барои чен кардани БПХ, чадвали ҳафтҳола пешниҳод карданд, ки аз рӯи он як баҳои паст барои ҳар як хусусияти қор ва ҳафт маънои рейтинги баландро дорад.

Шарти муҳими ченкунии БПҲ ин тағирнопазирии хусусиятҳои кор ва ҷадвали баҳогузори бо мақсади таъмини муқоисаи ҳам хусусиятҳо ва ҳам сатҳи баҳодихии натиҷавӣ мебошад.

Ҳар як шахс дар лаҳзаи муайян мувозинати муайяни ҳавасмандкунӣ дорад, ки дар он таҳти таъсири омилҳои гуногун ӯ ҳам ҳавасмандкунӣ ва ҳам зиддихавасмандкунӣ дорад. Аз ин рӯ, зарур ба назар мерасад, ки давра ба давра андозагирии ин тавозун ва назорат кардани тағироти он бо мурури замон муҳим аст. Вобаста ба ин, усули мувозинати ҳавасмандкунӣ чунин аст.

Аввалан, барои як воҳиди додашуда бо ин ё он шакл - пурсишҳои шифоӣ ва ё ҳаттӣ - он хусусиятҳои коре, ки барои кормандон муҳимтар аст, муайян карда мешаванд. Барои мисол, барои аввалин бор номгӯи се, чор ё панҷ хусусият, ки ҳамчун асос гирифта шудааст, ҳам аз ҷиҳати мазмун ва ҳам аз ҷиҳати миқдор бояд дар оянда барои қиёспазирӣ бетағйир боқӣ монад.

Дуҷум, ба ҳислатҳои муайян, ки муҳим ва тағйирнопазир пазируфта мешаванд, ҳислатҳои ба монанди музди меҳнат ва эҳсосот аз кори иҷрошуда илова карда мешавад.

Сеюм, ҷадвали ченкунӣ, ки метавонад: панҷхолоӣ, ҳафтхолоӣ, нӯххолоӣ, дувоздаҳхолоӣ бошад, интиҳоб карда мешавад ва дар оянда низ тағйир намеёбад. Интиҳоби ҷадвали рейтингҳо аз завқ ва афзалиятҳои баҳодихандагон вобастагӣ дорад.

Ҷадвали 2.21-Хусусиятҳои баҳододашудаи кори корманд.

Хусусиятҳои баҳододашудаи кор	Баҳогузорӣ аз рӯи ҷадвали ҳафтхоло
шавқовар – дилгиркунанда	4
эҷодӣ – ғайри эҷодӣ	3
мусоид барои ифодаи худ – ғайри мусоид барои баёни худ	2
маоши хуб – каммузд	4
ҳисси гуворо аз кори иҷрошуда – ҳисси нохуш аз кори иҷрошуда	4

Миқёси баҳодихӣ, масалан, ҷадвали ҳафтхолоӣ гирифта мешавад, ки мувофиқи он ҳар як иштирокчии раванди арзёбӣ ҳар яке аз ин хусусиятҳоро баҳо медиҳад. Ҳамин тариқ, рақами муайяни ниҳой ба даст оварда мешавад,

ки тавозуни инфиродиро ифода мекунад. Масалан, корманд ҳар як хусусияти кори иҷрошударо дар ҷои худ чунин баҳо дод (ҷадвали 2.21):

Пас аз он корманд тавозуни ҳавасмандкунии инфиродиро бо формулаи зерин ҳисоб мекунад:

$$ТХИ = (4 + 3 + 2) : 3 * 4 * 4 = 48. \quad (2.2)$$

Арзиши ҳадди ақали ТХИ баробари як аст (агар ҳар яке аз ин арзишҳо дар формулаи зерин 1 ҳолӣ дошта бошанд) ва ҳадди аксар 343 аст (агар ҳар яке аз хусусиятҳо ҳар кадом 7 ҳолӣ гирифта бошанд). 343-ро 100 фоиз гирифта, ТХИ-и кормандро ҳисоб мекунем:

- ҳавасмандкунӣ тақрибан 14 фоизро ташкил медиҳад ($48 * 100 : 343$);
- зиддиҳавасмандкунӣ 86 фоиз ($100 - 14$); зиддиҳавасмандкунии корманд бар ҳавасмандкунӣ афзалият дорад.

Бояд қайд кард, ки дар ин сурат танҳо тавозун кофӣ намебошад. Ба саволи зерин ҷавоб додан зарур аст: «Қадам тавозуни ҳавасмандкунӣ барои корхона воқеан самарабахш дониста мешавад?».

Дар натиҷаи ченкунӣ дар аудиторияҳои гуногун оид ба ҳаёати мутахассисон ва роҳбарони сохторҳои ибтидоӣ ва миёна маълум шуд, ки 70:30, 75:25 ва 80:20 -ро метавон чунин як ҳадди поёнтар ҳисоб кард, яъне вақте ки ҳавасмандкунӣ нисбат ба зиддиҳавасмандкунӣ тақрибан се чор маротиба афзалият дорад (ҷадвали 2.22).

Ҷадвали 2.22-Нишондиҳандаҳои таносуби ҳавасмандкунӣ нисбат ба зиддиҳавасмандкунӣ ва арзёбии онҳо

Нишондиҳандаҳои таносуб	Баҳодиҳии таносуби санҷишӣ
100:0, 95:5, 90:10, 85:15	Дараҷаи баланди ҳавасмандкунӣ
80:20, 75:25, 70:30	Ҳадди охири ҳавасмандкунии баланд
65:35, 60:40, 50:50	Сатҳи гузариши ҳавасмандкунӣ
45:55, 40:60, 35:65 ва камтар	Бартари зиддиҳавасмандкунӣ бар ҳавасмандкунӣ

Баъди ба даст овардани рақамҳои ТХИ -и ҳар як коркуни шӯъбаи нақлиёти автомобилӣ ифодаи ададии тавозуни ҳавасмандии гурӯҳи (коллективӣ) (ТХГ: ТХК) гирифта мешавад. Ҳангоми ҳисоб кардани он

формула маблағи ТҲИ ва маҳраҷ ададест, ки шумораи кормандони дар баҳодихӣ иштироккунандаро нишон медиҳад.

Гуруҳи дуҷуми усулҳои таҳлили системаҳои мавҷудани ҳавасмандгардонии корхона таҳлили шаклҳо ва системаҳои музди меҳнат мебошад.

Таҳлил аз омӯзиши шаклҳо ва системаҳои музди меҳнат оғоз мешавад, яъне. мувофиқи ҳуҷҷатҳои дахлдори меъёрии корхона.

Мақсади таҳлил муайян кардани нақши ҳавасмандгардонии музди меҳнат мебошад.

Ҳангоми оғози таҳлили истифодабарии ФММ, пеш аз ҳама, фарқияти мутлақ ва нисбии арзиши аслии онро аз арзиши пешбинишуда (асосии) ҳисоб кардан зарур аст.

Инҳирофи мутлақ ($\Delta\text{ФММ}_{\text{мутл}}$) ҳамчун фарқияти байни маблағҳои воқеан барои музди меҳнат истифодашуда ва фонди асосии музди меҳнат барои тамоми корхона, шӯъбаҳои истеҳсолӣ ва категорияҳои кормандон ҳисоб карда мешавад:

$$\Delta\text{ФММ}_{\text{мутл}} = \text{ФММ}_1 - \text{ФММ}_0. \quad (2,3)$$

Азбаски тафовути мутлақ бе ба назар гирифтани тағирёбии ҳаҷми истеҳсолот муайян карда мешавад, онро барои ҳукми сарфаю сариштакорӣ ё аз ҳад зиёд сарф кардани ФММ истифода бурдан мумкин нест.

Тафовути нисбӣ ($\Delta\text{ФММ}_{\text{нисбӣ}}$) ҳамчун фарқияти байни музди воқеии ҳисобшуда ва фонди асосӣ, ки ба индекси ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот тасҳеҳ карда шудааст, ҳисоб карда мешавад. Дар баробари ин дар назар доштан лозим аст, ки фақат қисми тағирёбандаи ФММ тасдиқ карда мешавад, ки он мутаносибан ба ҳаҷми истеҳсолот тағйир меёбад. Мисоли равшани ин раванд на танҳо арзишмуайяннамоӣ тариқи пардохти музди меҳнати давомнок балки афзоиши дигар навъҳои даромад аз ҳисоби таъмини даврагии руҳсатии меҳнатӣ ё худ мукофотпулиҳои иловагӣ мебошад.

Қисми доимии музди меҳнат бо зиёд ё кам шудани ҳаҷми маҳсулот тағйир намеёбад (музди меҳнати кормандон аз рӯи ставкаҳои тарифӣ, музди меҳнати

кормандон аз рӯи маош, ҳамаи намудҳои музди иловагӣ, музди меҳнати коргарони бригадаҳои бинокорӣ, манзил ва коммуналӣ, соҳаи иҷтимоӣ ва маблағи дахлдори музди рухсатии меҳнатӣ).

$$\Delta \text{ФММ}_{\text{нисбӣ}} = \text{ФММ}_1 - \text{ФММ}_{\text{тасх}} = \text{ФММ}_1 - (\text{ФММ}_{\text{тағо}} - I_{\text{хи}} + \text{ФММ}_{\text{доимӣ}}), \quad (2.4)$$

ки дар он $\Delta \text{ФММ}_{\text{нисбӣ}}$ ин қисми нисбии фонди музди меҳнат аст; ФММ_1 - фонди музди меҳнати давраи ҳисоботӣ; $\text{ФММ}_{\text{тасх}}$ - фонди музди меҳнат, ки ба шохиси ҳаҷми истеҳсол тасҳеҳ шудааст; $\text{ФММ}_{\text{тағо}}$ ва $\text{ФММ}_{\text{доимӣ}}$ - мутаносибан андозаи тағйирёбанда ва доимии фонди асосии музди меҳнат; $I_{\text{хи}}$ - шохиси ҳаҷми истеҳсолот.

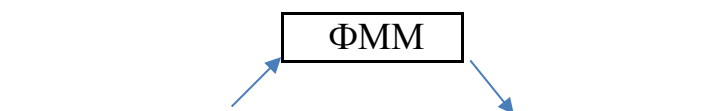
Дар чараёни таҳлили минбаъда омилҳои инхирофоти мутлақ ва нисбиро аз рӯи ФММ муайян кардан лозим аст.

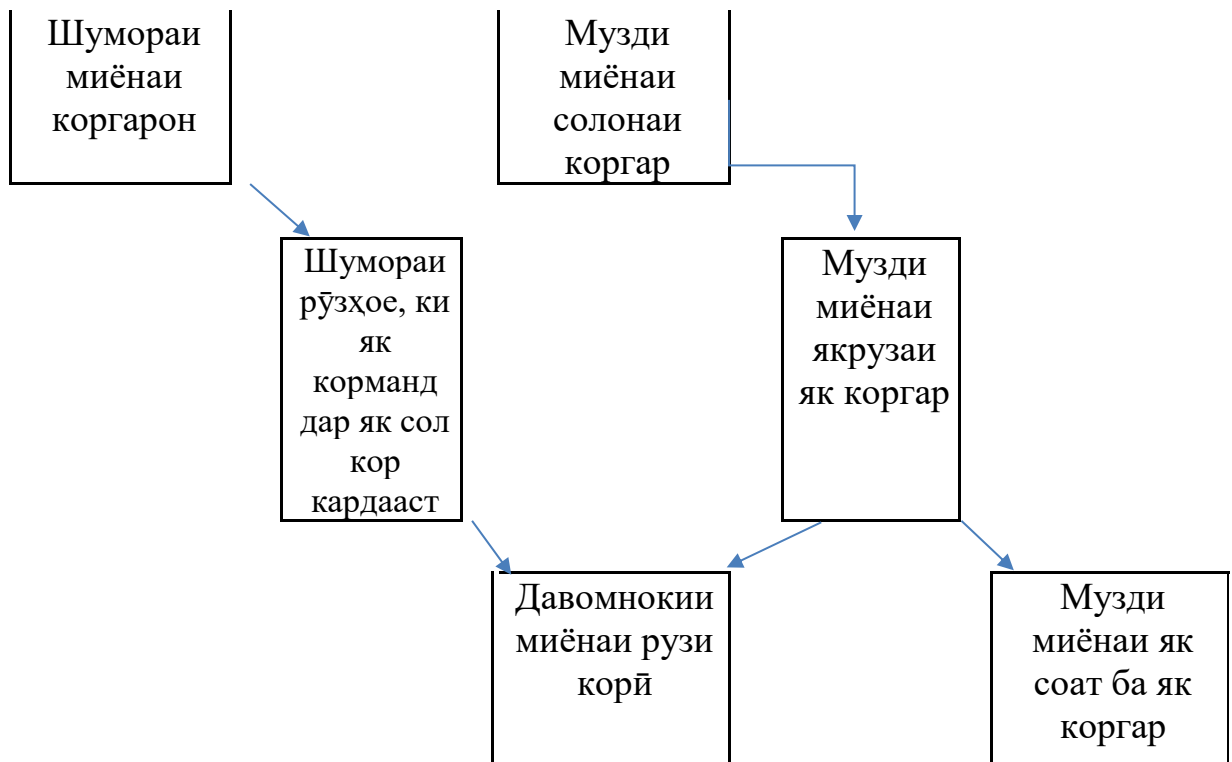
Қисми тағйирёбандаи ФММ аз ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ($V_{\text{им}}$), сохтори он (Y_c), шиддатнокии меҳнат ($Ш_m$) ва дараҷаи музди меҳнати миёнаи соатбайъ (M_m) вобаста аст.

Қисми асосии фонди музди меҳнат аз шумораи коргарон, миқдори рӯзҳои кори ҳар як корманд ба ҳисоби миёна дар як сол, давомнокии миёнаи рӯзи кор ва музди миёнаи соатбайъ вобастагӣ дорад (расми 2.1).

Мувофиқи расми 2.1, моделҳои мухталифро барои таҳлили омилҳои муайяншудаи тамоили мутлақ аз рӯи ФММ истифода бурдан мумкин аст. Дар таҳлили истифодаи ФММ омӯхтани маълумот дар бораи музди миёнаи коргарон, тағйирёбии он, инчунин омилҳои, ки дараҷаи онро муайян мекунанд, аҳамияти калон дорад.

Тағйирёбии музди миёнаи коргарон дар давраи муайян (сол, моҳ, рӯз, соат) бо индекси он ($I_{\text{мм}}$), ки бо таносуби музди миёнаи меҳнат дар давраи ҳисоботӣ (ММ_1) ва музди миёнаи меҳнат дар давраи асосӣ (ММ_0) муайян карда мешавад, тавсиф карда шудааст.

Расми 2.1-Модели сохторӣ-логистикӣ таҳлили детерминистӣ ФММ

Мусаллам аст, ки барои арзёбии самаранокии истифодаи маблағҳои музди меҳнат нишондиҳандаҳои мазкур, ба монанди: ҳаҷми маҳсулот бо нархҳои амалӣ, маблағи даромад ва ғайраҳои музди меҳнат бо сомони ва ғайраҳои истифода бурдан зарур мебошад. Дар рафти таҳлил динамикаи ин нишондиҳандаҳо ва иҷрои нақшаро мувофиқи дараҷаи онҳо омӯختан муҳим аст.

Таъсири мукофотҳо баҳо додан мумкин аст, агар дар ҳолати зиёд намудани ҳаҷми истеҳсолот, хароҷоти нигоҳдории биноҳо, нигоҳ доштани таҷҳизот ва ғайра кам карда шавад.

Ғайр аз ин, самарайи тақлифҳои ҷорикардшудаи рационализаториро ҳисоб кардан мумкин аст, ки онҳо дар кам кардани захираи корҳои нотаом, масолеҳи истеҳсолот, зиёд кардани иқтидорҳои истеҳсолӣ, кам кардани хароҷоти иловагӣ, кам кардани нуқсон ва ғайра ифода ёфта метавонанд.

Нуқтаи назари дигар низ қонунист, яъне низоми мукофотпулиро дар он сурат самаранок шуморидан мумкин аст, ки агар он рақобатпазирӣ, устуворӣ, даромаднокии корхона, фазои эҷодкорӣ ва ҷустуҷӯи ғояҳои навро нигоҳ

дошта, манфиати кормандонро дар ҳалли муаммоҳои стратегӣ ва тактикӣ таъмин шуда бошад. Ба ибораи дигар, агар ба низоми мукофотпулӣ умуман барои корхона баҳо диҳем, пас ба даст овардани ин нишондиҳандаҳо имкон медиҳад, ки онро самарабахш тавсиф кунем.

Ҳамин тавр, ҳангоми муайян кардани самаранокии низоми мукофотпулие, ки дар корхона истифода мешавад, онро аз як тараф, аз рӯи натиҷаҳои мушаххасе, ки бо ёрии он аз рӯи нишондиҳандаҳои алоҳида, гурӯҳҳои кормандон ва зершӯъбаҳои таркибӣ ба даст оварда шудаанд, баҳо додан лозим аст. Аз тарафи дигар, дар назар доштан лозим аст, ки афзоиши ҳосилнокии меҳнат дар бисёр мавридҳо дар натиҷаи азнавсозии дахлдори истеҳсолот ба даст оварда мешавад. Низоми мукофотпулие, ки дар ин асос ба вучуд омадааст, барои истифодаи ҳавасмандгардонии моддӣ барои нигоҳ доштани сатҳи нави баландтари ҳосилнокии меҳнат пешбинӣ шудааст.

Ҳангоми гузаронидани таҳқиқот маълум гардид, ки хусусиятҳо ва моделҳо ба таҳлили низоми ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ таъсир мегузоранд. Барои такмил ва боз ҳам натиҷабахшии таҳқиқот мо бояд ба баҳодиҳии низоми музди меҳнат ва аз ҳама асос ба механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунии кормандони корхонаҳои нақлиётӣ диққати ҷиддӣ зоҳир намоем. Баррасии масъалаи мазкур дар зербоби 2.3. матраҳ хоҳад гардид.

2.3. Арзёбии музди меҳнат ва механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ

Дар шароити тағйирёбӣ ва ивазшавиҳои муносибатҳои меҳнатӣ, алалхусус дар марҳилаи муосир, аксари кишварҳои тараққикарда низоми

ҳавасмандкуниро ҳамчун омили рушди истеҳсолот, системаи тарбияи шахсият ва омили устувории иҷтимоии ҷомеа баррасӣ менамоянд. Аксар вақт низоми ҳавасмандкунӣ дар асоси фаъолияти меҳнати кормандон баҳогузорӣ мешавад.

Матлаб аз ин дар он аст, ки дар асоси тарзу усулҳои гуногун ба фаъолияти меҳнати кормандон баҳодихӣ ё арзёбӣ намудан мумкин аст.

Бинобар ин, усулҳои муосири фаъолгардонии омили инсонӣ ва истеҳсолотро ба таври зерин ба низом даровардан мумкин аст:

- Барномаҳои тақмили ихтисоси қувваи корӣ.

Меҳнати кормандон бояд аз нигоҳи зарурият арзёбӣ карда шуда ва дар ин асоси мотиватсияи фаъолияти меҳнатӣ ба роҳ монда шавад. Тавре ки таҷриба нишон медиҳад, дар аксари мамлакатҳои тараққикарда баҳри баланд бардоштани таҳассуси кормандон ва дар ин замина салоҳиятнокии касбияшон аз 2 то 2,5 фоиз, дар баъзе ширкатҳо зиёда аз 5 фоиз маблағи фонди музди меҳнат ҳарч карда мешавад.

Ба фикри мутахассисони соҳаи менеҷменти мамлакатҳои ғарб, инқилоби илмӣ ва техникӣ ба таври максималӣ истифода бурдани қобилият, дониш ва ғайрати инсониро талаб мекунад.

Ҳавасмандгардонии моддӣ ба сифати яке аз омилҳои муҳимми муайянкунандаи муносибати одам ба меҳнат ва натиҷаҳои он баромад мекунад.

Ҳангоми таҳияи механизми самараноки ҳавасмандгардонии моддӣ, бояд ба чунин омилҳо диққат дода шавад:

- дуруст муайян кардани ҳаҷми маблағҳои музди меҳнат;
- бо натиҷаҳои ниҳони ба даст овардашуда мувофиқат кардани музди меҳнати ҳар як коргар.

Дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ музди меҳнат ҳамчун мукофоти пулии меҳнат буда, як қисми арзиши боркашонӣ ё мусофиркашониро нишон медиҳад, ки бо меҳнат ё даромад аз онҳо ба корманд, ки дар он корхона кор мекунад, дода мешавад.

Дар давоми бисёр солҳо фонди музди меҳнат (ФММ) ҳамчун зарб задани дараҷаи пешбинишуда, музди миёнаи меҳнат ва шумораи тахминии коргарон муайян карда мешуд.

Ҳисоби асосии ин нишондиҳандаҳо барои корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ аз он иборат аст, ки бояд афзоиши ҳосилнокии меҳнати пешбинишуда ва музди миёнаи меҳнат муайян карда шаванд.

Камбудии асосии ин усули ташаккули фонди музди меҳнат дар он аст, ки вай ба истифодаи оқилонаи меҳнати инсон нигаронида нашудааст, зеро дар сурати зиёд шудани шумораи коргарон фонди музди меҳнат низ афзоиш меёбад.

Аммо, усули дар боло зикршудаи ташаккули фонди музди меҳнат на танҳо бо натиҷаҳои ниҳони кори коллектив, балки умуман ҳатто бо ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот алоқаи бевоситаро таъмин мекунад.

Қайд кардан зарур аст, ки ин масъалаи мураккабро таввасути усули муқарраршудаи ташаккул додани ФММ беҳтар ҳал кардан мумкин аст.

Таҷриба нишон медиҳад, ки усули мазкурро аксарияти корхонаҳои соҳаи нақлиёти кишварҳои тараққикарда мақсаднок истифода менамоянд.

Натиҷабахшии ин усул аз маҳорату малакаи масъулини соҳа вобастагии зич дорад. Бинобар ин, он метавонад танҳо дар сурати риоя шудани шартҳои муҳими зерин эътиборнок бошад.

- аввалан, стандартҳо бояд устувору дарозмуддат бошанд, танҳо дар сурате тағйир ёбанд, ки ба ҳаҷми истеҳсолот омилҳое, ки ба шароити меҳнати коллектив вобаста нестанд, таъсир расонанд;

- дуум, меъёрҳои ташаккули ФММ бояд индивидуалӣ набуда, балки гуруҳӣ бошанд.

Меъёри ФММ аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$M = \frac{\text{ФММб}}{X_m} \cdot \frac{100 + \Delta \text{ММ}}{100 + \Delta X_m} \times 100$$

ки дар он M - хароҷоти меъёрии фонди музди кор ба 1 сомонӣ маҳсулоти бозорӣ, кор, хизмат дар давраи нақшавӣ; ФММб - фонди музди меҳнат дар

давраи базавӣ; X_m – ҳаҷми маҳсулот, кор, хизматрасониҳо дар давраи базавӣ; ΔMM - афзоиши музди миёнаи меҳнат ва ΔX_m - ҳосилнокии меҳнат мутаносибан, ки дар давраи банақшаگیرӣ пешбинӣ шудааст, бо %.

Дар ин ҳолат, ΔMM бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$\Delta MM = C \cdot \Delta X_m,$$

Ки дар ин ҷо, C - стандарти афзоиши музди миёнаи меҳнатро ба ҳисоби як фоиз афзудани ҳосилнокии меҳнат нишон медиҳад.

Мақсади асосии корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ба даст овардани натиҷаҳои баландтарини меҳнат, яъне афзудани ҳосилнокии меҳнат ба ҳисоб меравад. Дилхоҳ натиҷа заҳматталаб аст ва сарфу харчи зиёдро меҳсӯрад. Бинобар ин, барои ноил шудан ба натиҷаҳои баланди ниҳой, яъне музди меҳнати кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ категорияҳои гуногун дар шароити муосир ба инобат гирифтани принципҳои зерин ба мақсад мувофиқ мебошад:

- аввалан, натиҷаи ниҳойии кори кормандон категорияҳои асосии дифференсиатсияи музди меҳнати муассисаҳои нақлиёти автомобилро таҷассум намояд;
- дуум, бо дарназардошти афзоиши музди меҳнат зарурияти таъмини босуръати ҳосилнокии меҳнат;
- сеюм, ҳамгироии шавқу рағбат ва масъулиятнокии инфиродӣ ва коллективӣ ба натиҷаҳои меҳнат;
- чорум, тақмили ихтисоси кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ дар асоси ҳавасмандии механизми пардохти музди меҳнат;
- панҷум, содда ва фаҳмо будани шакли низоми пардохти музди меҳнат ба ҳамаи кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ.

Принципҳои мазкурро метавон идома дод, зеро маҳорату фаъолияти масъулини соҳа вобаста ба ваъзи иқтисодӣ гуногун аст ва шояд принципҳои муҳимтар низ мавҷуд бошанд.

Роҳбарон корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ бо тақия ба таҷрибаву малакаашон низоми музди меҳнатро интихоб менамоянд. Бинобар ин, ҳангоми

интихоби ин ё он шакл ва низоми музди меҳнат ба назар гирифтани хусусиятҳои зерин муҳим аст:

- шакли моликият;
- масоҳати корхона;
- сохтори идоракунии он;
- нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ва молиявӣ
- хусусияти маҳсулот ё хидматҳои пешниҳодшуда;
- хусусиятҳои арзишҳо ва ҳадафҳои, ки дар коллектив афзалият доранд.

Дар ин маврид, пеш аз ҳама, вазифаҳои функционалии роҳбарони корхонаҳои нақлиёти автомобилро ба эътибор гирифтани зурут аст. Зеро, ки вазифаи асосии масъулини соҳа афзоиши мунтазами ҳаҷми истеҳсол ва хизмати нақлиёт бо харҷи камтарин дар асоси вусъатбахшии истифодаи рушди илму техника, истифодаи таҷрибаи пешқадам иборат мебошад. Ҳамзамон ақидаи мазкур бояд дар мадди назари роҳбарон бошад: харҷи минималӣ ва бадастории ғоидаи максималӣ.

Ба андешаи мо, аз ҳама асос дар маркази диққати роҳбарону масъулини корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ бояд масъалаҳои рушди иҷтимоии коллектив, беҳбудии шароити меҳнат ва маишату истироҳати коргарон ҷойи махсус дошта бошад. Самараи кори роҳбарон аз масъулияти иҷтимоӣ доштани онҳо дар назди коллектив эҳсос мегардад.

Тартиби додани музди меҳнат ва пардохти он дар корхонаҳои нақлиёти автомобилҳои Тоҷикистон дар замимаи 1 оварда шудааст.

Дар навбати худ, Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳбарон ва масъулини корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ҳуқуқ додааст, ки шакл, низом ва андозаи музди меҳнатро мустақилона муқаррар намоянд. Дар ин ҷо унсуре марказии ислоҳоти музди меҳнат низоми ягонаи тарифӣ мебошад, ки меъёри тарифии дараҷаи якум; ҷадвали ягонаи тарифӣ; дастури ягонаи тахассусии тарифро дар бар гирифтааст.

Чадвали ягонаи тарифии Ҷумҳурии Тоҷикистон унсури муҳимтарини низоми тарифӣ буда, маҷмӯи дараҷаҳои таҳассусӣ ва коэффисиентҳои тарифии мувофиқи онҳо мебошад ва он дастури асосии давлатӣ барои ба амал баровардани сиёсати ягонаи музди меҳнат дар ҷумҳурӣ мебошад.

Категорияи тарифии таҳассусӣ сатҳи таҳассуси кормандро тавсиф мекунад. Ин пеш аз ҳама ба дараҷаи мураккабӣ ва дурустии кори иҷрошуда, инчунин масъулияти корманд вобастагӣ дорад.

Ҳамаи ин талаботҳо дар тавсифи касбӣ, ки дар маълумотномаи тарифию таҳассусӣ пешбинӣ шудаанд, оварда шудаанд. Дар натиҷа коэффисиентҳои тарифӣ нишон медиҳанд, ки меъёрҳои тарифии дараҷаҳои дуҷум ва минбаъдаи чадвал аз меъёрҳои дараҷаи якум чанд маротиба фарқият доранд.

Мувофиқи Консепсияи ислоҳоти музди меҳнат пешбинӣ карда шудааст, ки ҳадди аққали ҳавасмандии моддӣ барои муқаррар намудани андозаи музди меҳнат қорӣ намудани таносуби байни коэффисиентҳои тарифии дараҷавӣ ба андозаи на камтар аз 10 фоиз бошад.

Маврид ба зикр аст, ки дар Тоҷикистон чадвали ягонаи тарифии кормандони Ҷумҳурии Тоҷикистон амал мекунад (чадвали 2.23).

Чадвали 2.23 – Чадвали ягонаи тарифии кормандони Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дараҷаҳо	Коэффисиентҳо
1	1,00
2	1,16
3	1.35
4	1,57
5	1,73
6	1,90
7	2,03

Давоми чадвали 2.23

8	2,17
9	2,32
10	2,48
11	2,65
12	2,84
13	3,04

14	3,25
15	3,48
16	3,72
17	3,98
18	4,26
19	4,56
20	4,88
21	5,22
22	5,59
23	5,98
24	6,40
25	6,85
26	7,33
27	7,84
28	8,39

Тақсимои гурӯҳҳои тахассуси касбии коргарон аз рӯи ҷадвали ягонаи тарифӣ ба роҳ монда мешавад. Барои коркунони нақлиёти автомобилӣ ва хоҷагии роҳ - 1.1.

Дар раванди арзёбии музди меҳнат ва даромади соҳибкорию механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ зарур аст, ки пеш аз ҳама тамоюли тағйирёбии даромад, хароҷотҳо ва фонди музди меҳнат дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ омӯхта шавад. Аз ин рӯ мо ин мақсадро дар таҷрибаи КВД “Автобус-1”, КВД “Автобус-2”, КВД “Автобус-3” ва КВД “Троллейбус” дар солҳои 2017-2023 ба сомон расонидем (ҷадвали 2.24).

Ҷадвали 2.24- Тамоюли тағйирёбии даромад, хароҷотҳо ва фонди музди меҳнат дар КВД “Автобус-1”, КВД “Автобус-2”, КВД “Автобус-3” ва КВД “Троллейбус” дар солҳои 2017-2023

Нишондиҳандаҳо		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2023 ба 2017,%
Миқдори кормандон, одам	II	490	478	409	418	341	362	384	78,36

Давоми ҷадвали 2.24

	III	153	262	232	197	215	196	185	120,9 1
	III I	177	143	117	115	136	165	198	111,8 6
	II V	395	415	359	242	351	330	353	89,36
	II	1842,7 9	3035,31	4375,04	4669,35	7860,92	7384,90	7754,5 2	4,2 мар- ба

Фонди музди меҳнат, ҳазор сомонӣ	III	766,71	968,21	2443,71	2398,59	3146,39	4561,10	4880,38	6,35 мар-ба
	I III	675,5	684,8	819,3	853,9	1221,7	2559,8	2764,58	4,09 мар-ба
	V II	3006,9	4454,9	5063,4	3773,3	4936,8	7417,8	8285,40	2,69 мар-ба
Даромади умумӣ, ҳазор сомонӣ, аз он ҷумла:	II	17469,85	28057,33	30035,47	33916,57	44496,82	81943,49	90957,27	5,21 мар-ба
	III	4024,88	8783,42	15850,88	17785,36	21327,79	36512,07	40163,28	9,97 мар-ба
	I III	1834,1	2979,7	6504,5	9456,4	12630,8	21207,7	22480,16	12,26 мар-ба
	V II	7219,2	6475,5	8372,3	7836,2	10987,6	16259,0	17397,13	2,41 мар-ба
Аз мусофиркашонӣ, ҳазор сомонӣ	II	7248,96	10831,41	10915,93	12384,63	10591,01	27140,12	29311,	314,04 мар-ба
	III	34336,9	45562,6	52049,3	50059,4	65158,4	71592,3	75888,16	2,21 мар-ба
	I III	1107,9	1996,6	2323,6	2250,4	5439,9	10822,3	11796,3	10,65 мар-ба
	V II	3201,5	3543,2	4523,8	2891,2	5299,6	11750,4	13110,05	4,09 мар-ба
Субсидия, ҳазор сомонӣ	II	5932,23	5217,90	5129,25	5010,13	5410,94	4470,05	4728,25	79,87
	III	1413,44	3282,61	5807,82	1430,50	1074,44	2739,82	2822,01	199,66
	I III	816,2	550,0	449,3	455,0	608,0	807,6	823,14	100,86
	V II	3999,8	3200,0	2848,5	4945,0	5688,0	4508,6	4598,77	114,97
Дотатсия, ҳазор сомонӣ	II	-	-	6513,20	15335,56	22031,36	48062,79	48543,42	7,45* * мар-ба
	III	-	290,00	5014,85	8153,39	13818,92	15406,62	15637,72	53,92 * мар-ба
	I III	-	565,0	3740,3	6660,9	8500,3	19777,8	20074,47	35,53 * мар-ба
	V II	-	-	634,0	3909,0	5729,8	5943,9	6015,22	9,48* * мар-ба
Фармоиш, ҳазор сомонӣ	II	686,45	1051,43	269,51	396,54	121,57	408,72	457,77	66,69
	III	77,55	71,51	288,22	244,80	417,36	468,61	529,53	6,83 мар-ба
	I III	-	-	85,0	-	-	-	-	-
Дигар даромадҳо, ҳазор сомонӣ	II	359,64	845,23	1015,43	1368,75	345,42	415,71	440,65	122,52
	III	288,700	153,559	71,220	51,696	33,176	47,25	54,34	18,82
	I III	-	-	-	-	-	-	-	-

Давоми ҷадвали 2.24

	IV	17,9	2,3	-	-	-	-	-	-
Ҳамагӣ хароҷот, ҳазор сомонӣ	II	15436,99	28820,65	31456,99	36341,58	45431,71	82729,49	88106,91	5,71 мар- ба
	III	4242,10	8918,43	15815,88	17435,36	23427,79	34412,07	36476,79	8,59 мар- ба
	III	1944,1	3664,5	6274,5	9555,4	14203,8	31202,7	33074,86	17,01 мар- ба
	IV	11126,6	13634,7	13268,5	9903,2	13491,7	22892,8	24266,37	2,18 мар- ба
Арзиши умумии фондҳои асосӣ, млн.сомонӣ	II	99,58	174,21	209,64	242,14	266,62	290,10	342,32	3,44 мар- ба
	III	7,63	42,67	44,84	49,62	23,44	23,51	34,20	4,48 мар- ба
	III	23,72	57,02	197,57	282,47	369,71	460,46	580,18	24,46 мар- ба
	IV	79,68	79,68	91,33	91,33	174,96	412,56	532,20	6,68 мар- ба
Миқдори автобусҳо (троллейбусҳо), адад	II	228	267	244	244	251	321	353	154,87
	III	207	171	195	173	175	160	181	87,44
	III	32	65	75	87	107	161	190	5,94 мар- ба
	IV	105	105	108	92	149	149	178	170,29

Манбаъ: дар асоси маълумотҳои I-КВД “Автобус-1”, II-КВД “Автобус-2”, III-КВД “Автобус-3” ва IV- КВД “Троллейбус” ҳисоб карда шудааст. Эзоҳ: соли 2023 нисбат ба 2020 ва ** нисбат ба с. 2019.

Аз таҳлили ҷадвали 2.24 бар меояд, ки дар корхонаҳо мутобикан афзудани миқдори кормандон, фонди музди меҳнат, даромади умумӣ, аз ҷумла: аз мусофиркашонӣ, ҷудо намудани субсидия, дотатсия, фармоишҳо, ҳаҷми хароҷот, арзиши фондҳои асосӣ дида мешавад пеш аз ҳама ин аз ҳисоби зиёд шудани миқдори воситаҳои нақлиёт ва ҳаҷми хизматрасонии шаҳрӣ ба вуҷуд омадааст.

Инчунин ҳангоми арзёбии музди меҳнат ва баррасии механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ таҳлили маоши ронандагонро мо зарур шуморидем. Ҳоло дар корхонаҳои воҳиди давлатии шаҳри Душанбе, аз ҷумла КВД Автобус-3 низоми муносири додани маош ба роҳ монда шудааст ҷадвали 2.25).

Аз ҷадвали 2.25 бар мояд, ки маоши ронандагон аз маблағи даромади гирифта дар хатсайрҳо вобаста аст. Инчунин мавқеи хатсайр ба назар гирифта мешавад.

Ҷадвали 2.25- Музди меҳнати ронандагон КВД Автобус-3*

Хатсайр	Давр	Маблағ, сомони	% музди меҳнат
43	3	800	20
43	3	900	24
4	3	700	19
4	3	750	20
4	3	800	22
37	3	600	20
37	3	700	22
37	3	800	24
55	3	570	20
55	3	650	22
55	3	750	24
Исузу	3	240	20
Исузу	3	300	22
Исузу	3	400	25
Паз	3	150	20
Паз	3	200	22

*)Манбаъ: маълумотҳои КВД Автобус-3 дар соли 2022-2023.

Бо истифода аз маълумотҳои овардашуда арзёбии механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунии меҳнатӣ ва моддии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ метавон дар дигар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ба роҳ мондан имконпазир аст.

Раванди истифодаи омили гуногун барои ҳавасмандкунии одамон ҳавасмандгардонӣ номида мешавад. Омилҳо ҳамчун фишангҳои таъсиррасонӣ ба рафтори меҳнатӣ баромад карда, ҳавасмандкунии меҳнати кормандро дар ҳолати муайян нигоҳ медорад ва ба фаъолияти меҳнати корманд таъсир мерасонад.

Фаъолияти роҳбар дар асоси принципҳои кориаш самара медиҳад, агар ӯ санъату маҳорат, қобилияту эҷодкорӣ ва масъулияти уҳдадорӣ дошта бошад. Принципҳои кори роҳбарон муваффақ дар он зоҳир мегардад, ки онҳо чӣ гуна ба кормандон таъсир расониданд, ки натиҷаи ниҳой ва маҳсулнокии меҳнат афзудааст. Истифодаи ин принципҳо бояд ҳарчи камтарину натиҷаи баландтаринро пайгирӣ намояд. Ба ин принципҳо дохил мегарданд:

- аниқии ҳавасмандкунӣ. Ҳавасмандии корманд мувофиқи ноил шудан ба мақсадҳои пешакӣ гузошташуда ба амал бароварда мешавад. Мақсадҳои шаффоф ба андозаи зиёд саъю кӯшиши коллективро сафарбар мекунанд;

- мақсадҳои бадастовардашавандаи ҳавасмандгардонӣ. Ҳар як корманд бояд имконияти реалии гирифтани музди иловагиро дошта бошад. Дар шароити маҳдуд будани захираҳо беҳтар аст, ки мукофотҳои арзонтар интиҳоб карда шаванд, аммо шумораи зиёди кормандонро мукофот диҳед. Дар ин ҳолат, таъсири умумӣ бештар хоҳад буд;

- мутобиқшавии ҳавасмандгардонӣ. Нишондиҳандаҳое, ки дар асоси онҳо корманд ҳавасманд карда мешавад, бояд имкониятҳои объективӣ, маълумот ва таҷрибаи ўро ба назар гиранд. Ҳангоми тағйир додани мундариҷаи кор, ҳавасмандии бештар талаб карда мешавад, зеро ноил шудан ба тағйирот дар рафтор нисбат ба нигоҳ доштани он дар сатҳи муқаррарӣ мушкилтар аст;

- мукофоти ногаҳонӣ. Дар баъзе мавридҳо корманд чашминтизор нест ва ин гуна мукофот таъсири мусбӣ мерасонад. Дар ин сурат бодарназардошти чадвали мавҷудаи ҳавасмандгардонӣ барои нигоҳ доштани шавқу рағбат ба кор, бояд омилҳои иловагӣ истифода шавад;

- ошкоро будани мукофот. Ҳавасмандии ошкоро ба рафтори корманд таъсири сахттар мерасонад, зеро он имкон медиҳад, ки дар як вақт якчанд ниёзҳо амалӣ гарданд, аз ҷумла эътирофи хизмати шоиста аз тарафи ҷомеа;

- гуногунии мукофотҳо. Қувваи таъсири ҳавасмандгардонандаро шаклҳо ва намудҳои гуногуни мукофотҳоро дастгирӣ мекунанд. Ин аз ҳисоби самти гуногуни ҳавасмандгардонии онҳо ва таъсири навоарӣ ҳангоми тағйир додани ҳавасмандӣ таъмин карда мешавад;

- самти мукофотҳо. Ҳавасмандгардонӣ инчунин бояд ба оянда нигаронида шавад. Аммо, танҳо омилҳои мусбӣ (сипос, миннатдорӣ, мукофотпулӣ) таъсири мусбӣ доранд. Омилҳои манфӣ (огоҳӣ, танбеҳ, ҷарима) рафтори кормандро, ки ба канорагирӣ аз самтҳои муаммодор ва хатарноки фаъолият нигаронида шудааст, ташаккул медиҳанд.

Ҳангоми таҳияи низоми ҳавасмандгардонии моддии кормандон принципҳои зеринро низ ба назар гирифтани лозим аст:

- дастрасӣ - омил бояд барои ҳамаи кормандон дастрас бошад; шароити ҳавасмандгардонӣ бояд фаҳмо, ошкоро, демократӣ бошад;
- дарккунӣ - ҳадди таъсир (паст ва баланд) дорад, ки дар коллективҳои гуногун ба таври назаррас фарқ мекунад;
- саривақтӣ - тадриҷан зиёд шудани омил барои ташаккул додани интизории устувори подоши хизмат;
- кам кардани фарқи байни натиҷаи меҳнат ва музди меҳнат - инкишофи омилҳо, ки ба подоши объективии меҳнат имконият медиҳад;
- маҷмӯи омилҳо ва зиддиомилҳо (демотиваторҳо, муҷозотҳо) - қувваи таъсир якхела аст, вале аз маҳал, вақт ва субъекти таъсири ин омилҳо вобаста буда, метавонад ба рафтори меҳнатӣ таъсири манфӣ ва мусбат расонад.

Имрӯз барои таснифи намудҳо ва шаклҳои ҳавасмандгардонӣ равишҳои зиёде мавҷуд аст. Дар яке аз равишҳо зикр шудааст, ки ҳавасмандкунӣ ба ҳуди табиат, моҳияти меҳнат хос буда, мукофотҳои берунӣ ва дохилиро дар бар мегирад.

Мукофотҳои беруна музди меҳнат дар эквивалентҳои гуногуни моддӣ мебошанд: пул, мукофотпулӣ, пешравиӣ мансаб ва ғайра.

Мукофоти дохилӣ бо ҳуди раванди кор дода мешавад. Ин татбиқи маҳорат ва малака, ноил шудан ба натиҷаи дилхоҳ, эҳсоси қаноатмандӣ аз аҳамияти иҷтимоии кори иҷрошуда ва эътирофи дигарон мебошад.

Аксар вақт, ҳавасмандгардонӣ ҳамчун низоми воқеии музди меҳнати кормандон фаҳмида мешавад. Дар таркиби музди меҳнати кормандон на танҳо манфиатҳое, ки корманд ба даст меорад, балки инчунин хароҷоте, ки корфармо дар асоси шартномаи меҳнатӣ нисбат ба корманд ба ӯҳда дорад, фаҳмида мешавад. Хароҷоти корфармо тибқи шартномаи меҳнатӣ иборат аз:

- хароҷоти умумии корфармо вобаста ба музди меҳнати корманд (даромади корманд бо назардошти ситонидани ҳамаи андозҳо);
- дигар хароҷоти вобаста ба нигоҳдории кормандони ташкилот;

- харочот барои хизматрасонии иҷтимоӣ;
- пардохти вақти холӣ аз кор;
- харочоти суғуртаи иҷтимоӣ.

Музди меҳнати умумӣ аз қисматҳои зерин иборат аст:

- харочоти суғуртаи иҷтимоӣ;
- андоз аз даромад;
- музди кор бо назардошти тамоми андозҳо.

Сохтори харочоти корфарморо Созмони байналмилалӣ меҳнат (СБМ) тасдиқ мекунад. Ба он дохил мешавад:

- 1). маоши бевосита;
- 2). пардохт барои соатҳои иҷронагардида;
- 3). мукофотпулӣ ва ҳавасмандии якмаротиба;
- 4). барои ҳӯрока, сузишворӣ ва дигар имтиёзҳо;
- 5). бо манзил таъмин намудани кормандон ва коргарон;
- 6). барои ҳифзи иҷтимоӣ;
- 7). барои таълими касбӣ;
- 8). хизмати маданияи маишӣ;
- 9) харочоте, ки ба гурӯҳҳои таснифоти қаблан додашуда дохил нашудаанд;
- 10) андозҳое, ки бо харочоти меҳнат алоқаманданд.

Пас аз омӯхтани фаъолияти корхонаҳои соҳаи нақлиётӣ мо тасмим гирифтем ба таҷрибаи кишварҳои аз нигоҳи иқтисодӣ афзалиятдошта диққат диҳем. Таҷрибаи кишварҳои хориҷии дуру наздик нишон медиҳанд, ки чунин шаклҳои ҳавасмандгардонии моддии кормандон истифода мешаванд: музди меҳнат, мукофотпулӣ, тақсими ғоида, пардохти иловагӣ, пардохтҳои ба таъхир андохташуда, иштирок дар саҳмияҳо.

Дар ин раванд имтиёзҳои иловагӣ пешниҳод мешаванд. Имтиёзҳои иловагӣ аз инҳо иборатанд: истифодаи мошини хидматӣ, кӯмакпулии ҳӯрокворӣ, кӯмак ба харочоти таълимӣ, барномаҳои стипендия, узвият дар клубҳо (варзишӣ, иҷтимоӣ ва ғайра), хизматрасонии машваратӣ, узвият дар

ташкilotҳои касбӣ, пардохти хароҷоти нақлиёт, тахфифҳо дар хариди моли ширкат, кӯмак барои омӯзиш, ташкilotҳои гирифтани қарзҳо, сафарҳои берун аз шаҳр ва сайругаштҳо, муоинаи тиббӣ, озмунҳо дар байни коргарон, суғуртаи ҳаёти шахсӣ, суғуртаи ҳаёти аъзоёни оила, суғуртаи ҳолатҳои нохуш, нигоҳубини тиббӣ ва дандонпизишкӣ, музди иловагӣ барои маъҷубият, дигар пардохтҳои пулакӣ барои ба кор наомадан, фондҳои пасандоз, пасандозҳо, нафақаҳо, рухсатӣ, рӯзҳои истироҳат.

Бо назардошти таҷрибаи хориҷӣ таснифоти умумии самтҳои инкишофи механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандгардонии меҳнат ва ҳавасмандкунии моддии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилро пешниҳод кардан мумкин аст. Дар равиши дигар омилҳои асосӣ ва иловагии молиявӣ ҳамчун ҳавасмандгардонии пулӣ ва ғайрипулӣ ҳисоб карда мешаванд (ҷадвали 2.26).

Ҷадвали 2.26-Самтҳои асосии инкишофи механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунии меҳнатӣ ва ҳавасмандгардонии моддии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ*

Намудҳои ҳавасмандгардонӣ	Шаклҳои ҳавасмандгардонӣ	Мазмунҳои асосӣ
Моддӣ, пулӣ	Маоши ҳадди ақал	Музди корманди кирошуда, ки ба он аз ҷумла музди меҳнати асосӣ (корбайъ, вақтбайъ) ва музди меҳнати иловагӣ (мукофотпулӣ, ёрдампулӣ барои маҳорати касбӣ, пардохтҳои иловагӣ барои шароити меҳнат, барои кори шабона, наврасон, модарони ширдеҳ, барои кори рӯзҳои ид ва истироҳат, барои кори иловагӣ, барои роҳбарии бригада, пардохт ё ҷуброни рухсатӣ ва ғайра) дохил мешаванд
	Маоши ҳақиқӣ	Таъмини маоши ҳақиқӣ тавассути: • зиёд кардани сарбориҳои тарифӣ мувофиқи ҳадди ақали муқарраршуда; • қорӣ намудани пардохтҳои ҷуброн; • индексатсияи музди меҳнат мувофиқи сатҳи таваррум
	Бонусҳо	Пардохти яқвақта аз ғоидаи корхона (мукофот, подош, мукофоти иловагӣ).

	Иштирок дар фоидаи корхона	Пардохтҳо ба воситаи иштирок дар фоидаи корхона бонуси якдафъаина нестанд. Ҳиссаи фоидае, ки аз он фонди ҳавасмандгардонӣ ташкил карда мешавад, муқаррар карда мешавад. Он ба категорияҳои кормандоне дахл дорад, ки воқеан ба фоидаи корхона таъсир расонида метавонанд.
	Иштирок дар сармояи саҳҳомӣ	Хариди саҳмияҳои корхона (дар ҷамъиятҳои саҳҳомӣ) ва гирифтани дивидендҳо: харидани саҳмияҳо бо нархҳои имтиёзнок, бепул гирифтани саҳмияҳо
	Нақшаҳои пардохти иловагӣ	Нақшаҳо аксар вақт бо кормандони ташкилотҳои фурӯш алоқаманданд ва ҷустуҷӯи бозорҳои навро ҳавасманд мекунад: тўҳфаҳои ширкат, субсидия додани хароҷоти корӣ, пӯшонидани хароҷоти шахсӣ, ки ба кор вобаста аст.
Моддӣ, ғайрипулӣ	Пардохти хароҷоти нақлиёт ё хизмат тавассути нақлиёти худӣ	Тақсимооти маблағҳо: 1) пардохти хароҷоти нақлиёт; 2) хариди нақлиёт: а) бо хизматрасонии пурра (нақлиёт бо ронанда), б) хизмати қисман ба шахсоне, ки бо сафарҳои зуд-зуд алоқаманданд, ҳайати роҳбарикунонда
	Фондҳои пасандоз	Ташкили фондҳои пасандоз барои кормандони корхона бо пардохти фоизи на камтар аз муқаррарнамудаи Бонки амонатгузории Тоҷикистон. Усулҳои имтиёзноки ҷамъоварии маблағҳо
	Хуроки умумӣ	Ҷудо кардани маблағ барои ташкили хуроки умумӣ дар корхона ва додани ёрдампулӣ барои хӯрок
	Фурӯши молҳои ширкат	Ҷудо кардани маблағ барои фурӯши ин маҳсулот
	Барномаҳои бурсиявӣ	Ҷудо кардани маблағ барои таҳсилот, пӯшонидани хароҷоти таҳсил берун аз кор

	Барномаҳои таълимии ширкат	Пӯшонидани хароҷот барои ташкили омӯзиш (бозомӯзӣ)
--	----------------------------	--

Давоми ҷадвали 2.26

	Барномаҳои ёрии тиббӣ	Ташкили ёрии тиббӣ ё бо муассисаҳои тиббӣ бастанӣ шартнома
	Хидматҳои машваратӣ	Ташкили хизматҳои машваратӣ ё бо чунин корхонаҳо бастанӣ шартнома.
	Барномаҳои манзил	Ҷудо кардани маблағ барои сохтани манзили худӣ ё сохтмон бо шартҳои тарафайн
	Барномаҳои вобаста ба тарбия ва таълими бачагон	Ҷудо кардани маблағ барои ташкили таълими томактабӣ ва мактабии (коллеч) фарзандон ва набераҳои коргарони корхона; бурсияҳои афзалиятнок
	Пардохтҳои иҷтимоии тағирпазир	Ширкатҳо барои «ба даст овардани» имтиёзҳо ва хидматҳои зарурӣ маблағи муайян муқаррар мекунанд.
Моддӣ, ғайрипулӣ	Суғуртаи ҳаёт	Суғурта аз ҳисоби ширкат, ҳаёти корманд ва аъзоёни оилаи ӯ, барои тарҳи рамзӣ. Аз ҳисоби маблағҳои аз даромади корманд нигоҳ дошташуда дар сурати рӯй додани ҳодисаи нохуш маблағи баробари даромади солони корманд дода мешавад; дар сурати рӯй додани фалокати марговар маблағи додашуда ду баробар зиёд карда мешавад
	Барномаҳои пардохт барои корношоямӣ муваққатӣ	Ҳукуки гирифтани кӯмакпулӣ оид ба корношоямӣ муваққатӣ, тибқи қонуни тоҷикистон, шаҳрвандоне доранд, ки ҳангоми корношоямӣ муваққатӣ бояд суғуртаи ҳатмӣ иҷтимоӣ дошта бошанд. Кӯмакпулӣ барои корношоямӣ муваққатӣ дар ҳолатҳои маъҷубӣ дар натиҷаи беморӣ ё ҷароҳат гирифтани ба шахсони суғурташуда дар давоми се рӯзи аввали корношоямӣ муваққатӣ аз ҳисоби корфармо ва барои боқимондаи давра – аз ҳисоби Фонди суғуртаи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешавад. Ҳамин тавр, ёрдампулӣ барои корношоямӣ муваққатӣ бинобар зарари маишӣ гирифтани шахси суғурташуда, дар роҳ ба кор ё аз кор, на дар нақлиёти корфармо дода мешавад.

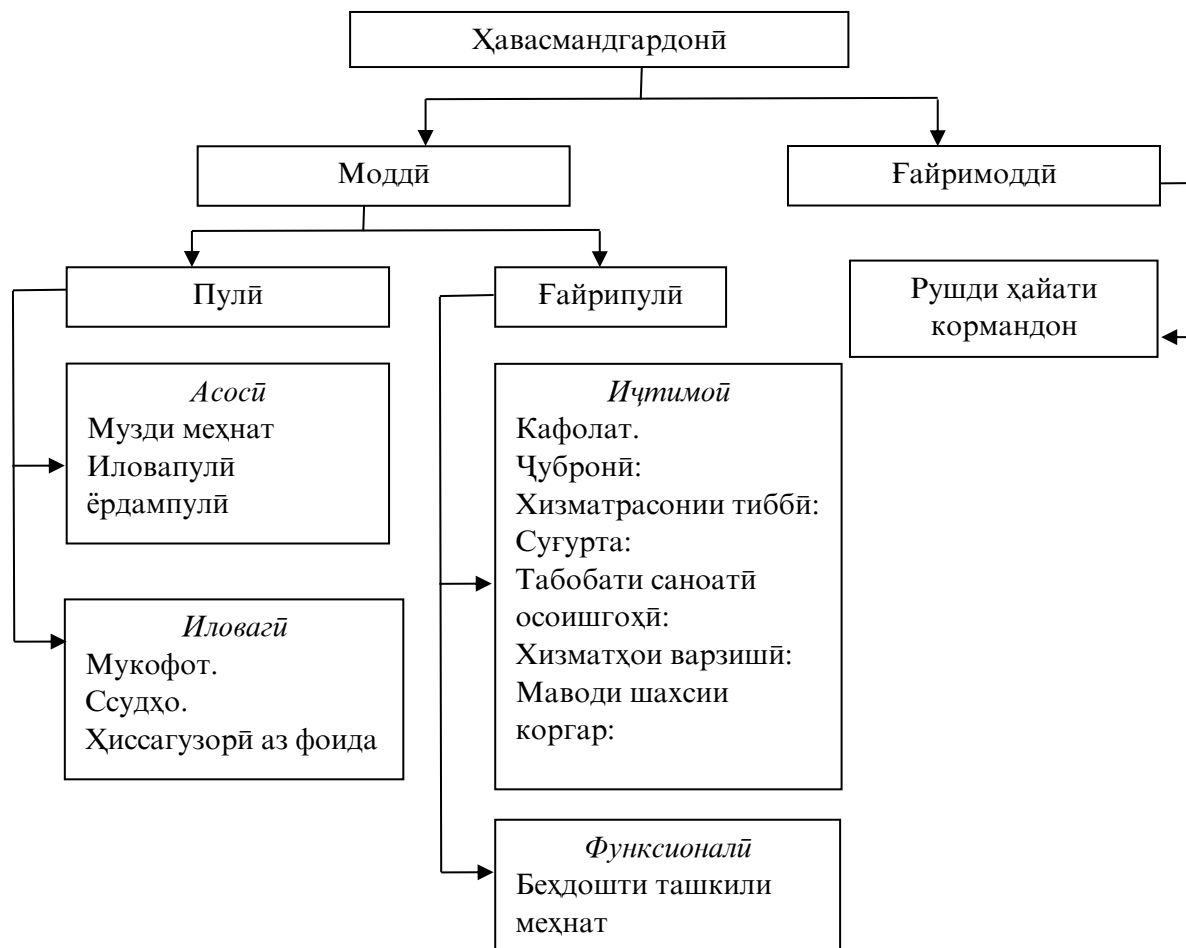
		Кӯмакпулӣ барои корношоямии муваққатӣ дар ҳолатҳое, ки барои нигоҳубини аъзои оилаи бемор зарур аст, ба шахсони суғурташуда аз рӯзи аввали корношоямии муваққатӣ аз ҳисоби Фонди суғуртаи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохт карда мешавад.
	Суғуртаи тиббӣ	Ҳам ҳуди коргарон ва ҳам аъзоёни оилаи онҳо
	Имтиёзҳо ва ҷубронҳо, ки ба натиҷаҳои стандартӣ алоқаманд нестанд	Пардохтҳое, ки расман бо ноил шудан ба натиҷаҳои муайяни ҷуброн барои гузаштан ба кор аз ширкатҳои дигар алоқаманд нестанд - хароҷоти марбут ба интиқол, фурӯш, харидаи манзил, амволи ғайриманқул, шугли зан (шавҳар) ва ғайра; мукофотпулӣ ва дигар пардохтҳо ба муносибати ба нафақа баромадан ё аз кор озод шудан. Ин пардохтҳо, ки дар хориҷи кишвар номи “парашютҳои тиллоӣ”-ро гирифтаанд, барои менечерҳои боло пешбинӣ шудаанд, маъмулан аз маоши иловагӣ, мукофотпулӣ, ҷубронпулиҳои дарозмуддат, пардохтҳои ҳатмии нафақа (аз ҷониби ширкат) ва ғайра иборатанд.
	Ҳиссагузориҳо ба фонди нафақа	Чунин алтернатива ба фонди давлатӣ, таъминоти иловагии нафақа ҳам дар ҳуди корхона ва ҳам дар асоси шартнома бо ягон фонди беруна ташкил кардан мумкин аст.

***)Сарчашма:** истифода аз таҷрибаи корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар расми 2.2. намудҳои ҳавасмандгардонии кормандони корхонаи нақлиёти автомобилӣ оварда шудааст.

Ҳавасмандии моддӣ маҷмӯи намудҳои гуногуни неъматҳои моддӣ мебошад, ки кормандон барои саҳми инфиродӣ ё гурӯҳӣ ба натиҷаҳои фаъолияти ташкилот мегиранд. Дар системаи ҳавасмандгардонии моддӣ меҳнат нақши марказӣ ба музди меҳнат тааллуқ дорад. Он манбаи асосии даромади аксарияти куллии коргарон боқӣ мемонад, вале пардохтҳои ҳавасмандгардонӣ ва ҷубронпулӣ усули ҳавасмандгардонии моддӣ аз ин кам нестанд. Ба пардохтҳои ҳавасмандкунанда дохил мешаванд: мукофотпулӣ; ёрдампулӣ (ба кормандон - ин мукофотпулӣ ба ставкаҳои тарифӣ барои

махорати касбӣ; барои кормандони маъмурию роҳбарикунанда - ин мукофотпулӣ ба маоши хизматӣ барои муваффақиятҳои баланди меҳнатӣ); подош барои фаъолият бо натиҷаҳои баланд; подошпулии якдафъаина барои собиқаи кор ва дигар пардохтҳои, ки чи дар корхона мавҷуданд ва чӣ аз нав муқаррар карда шудааст.

Расми. 2.2. Намудҳои ҳавасмандгардонии кормандони корхонаи нақлиёти автомобилӣ

Пардохтҳои чубронпулӣ, ки дар соҳаҳои алоҳидаи меҳнат татбиқ карда мешаванд: барои кори иловагӣ, ки ба вазифаҳои асосии корманд бевосита алоқаманд нестанд; барои кори шароити номусоиди меҳнатдошта; барои хусусияти махсуси кори иҷрошаванда; ёрдампулӣ барои хусусияти сафар доштаи кор; пардохтҳои иловагии дорои хусусияти чубронӣ вобаста ба шароити меҳнат ва кори шабона ва бегоҳӣ намуди оммавии пардохтҳои чубронпулӣ мебошанд.

Дар асоси шароити ҳар як корхонаи алоҳида бастаи чубронпулии ташкилӣ омода карда мешавад, ки он чун анъана имтиёзҳои гуногун дорад, ки

корманд ба ғайр аз музди меҳнат (маоши расмӣ) ва баланд бардоштани дараҷаи зиндагонии ӯ мегирад Мухимтарин самти ҳавасмандгардонии моддӣ ин мукофотпулӣ мебошад, ки он ҳамчун механизми мустақили таъсиррасонӣ ба фаъолияти меҳнати кормандон ба ҳисоб меравад. Манбаи мукофот фонди ҳавасмандгардонии моддӣ ташкилот мебошад.

Ҳангоми ташкили низоми мукофотпулӣ онҳо нишондиҳандаҳои мукофотпулӣ, шартҳои мукофотпулӣ, андозаи мукофот, доираи шахсони мукофотонидашаванда, манбаи мукофотпулиро таҳия мекунанд. Шаклҳои пешбарӣ ва мустаҳкамкунандаи мукофотҳо (ҳавасмандгардонӣ) чудо карда мешаванд. Дар шакли пешбарӣ, ба корманд ҳатто пеш аз оғози фаъолият дар бораи он, ки чӣ гуна натиҷаҳоро ба даст овардан лозим аст ва барои онҳо чӣ гуна мукофотонида мешавад, маълумот дода мешавад;

Дар шакли мустаҳкамкунанда - корманд танҳо баъди ба охир расидани фаъолиятш мефаҳмад, ки ўро барои меҳнаташ эътироф ва ҳавасмандгардондаанд. Шаклҳои ҳавасмандгардонии кормандони корхонаро аз назар гузаронида, инчунин бояд қайд кард, ки дар таҷрибаи амалияи идоракунии шаклҳои фардӣ ва коллективии ҳавасмандгардонии кормандон фаъолона истифода карда мешаванд.

Умуман, дар амалия ҳафт қоидаи умумии ҳавасмандгардонии моддӣ кадрҳоро дар асоси ягонагии низоми ҳавасмандгардонии моддию ғайримоддӣ, вале бо бартарии моддию пулӣ ва ғайрипулӣ кор карда шудааст:

1. Ба ҳар як коргар системаҳои ҳавасмандгардонии моддӣ содда ва фаҳмо бошад;
2. Чандирии система имкон медиҳад, ки барои ҳар як кори мусбӣ мукофотҳои фаврӣ дода шавад;
3. Андозаи ҳавасмандгардонӣ бояд аз ҷиҳати иқтисодӣ ва равонӣ асоснок бошад (бисёр ва аҳён-аҳён; тез-тез, вале камтар);
4. Ҳавасмандгардонии кадрҳо аз рӯи нишондиҳандаҳое, ки аз ҷониби ҳама дуруст қабул карда мешаванд, ташкил кардан муҳим аст;

5. Системаҳои ҳавасмандгардонӣ бояд ба коргарон дар мукофоти моддӣ ҳисси адолатнок бахшанд.

6. Системаҳои ҳавасмандгардонӣ бояд ба баланд шудани шавқу ҳаваси кормандон доир ба беҳтар намудани на танҳо кори фардӣ, балки кори «алоқаи тиҷоратӣ» бо дигар кормандон низ ёрӣ расонанд.

7. Кормандон бояд робита ва шафофияти байни натиҷаҳои кор ва фаъолияти ширкатро бубинанд.

Дар маҷмӯ истифодаи ин механизм имконият медиҳад, ки самтҳои асосии ҳавасмандгардонӣ ва баҳодиҳии самаранокии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мукамал гардонида шавад ва нақши асосиро дар беҳдошти хизматрасонии нақлиётӣ бозад.

БОБИ III. САМТҲОИ АСОСИИ ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ҲАВАСМАНДГАРДОНИИ ФАЪОЛИЯТИ МЕҲНАТӢ ДАР КОРХОНАҲОИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ

3.1. Муқаррароти концептуалӣ ва алоқамандии самаранокии меҳнат ва ҳавасмандгардонии коргарони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ

Ҳавасмандгардонӣ ва кадркунӣ дар доираи таваҷҷӯҳи фаъолонаи таҳқиқоти илмӣ идома дорад, аммо то ҳол атрофи ин ду мафҳум ягонагии андешаҳои иқтисодшиносон ба ҷашм намерасад. Манзур аз ин матлаб дар он аст, ки дарки ин мафҳумҳо бахусус дар ҷараёни муносибатҳои меҳнатӣ нигоҳи мухталиф доранд.

Масалан, олимони рус Б.М.Величковский ва Д.А.Леонтьев дар муқаддимаи китоби Х.Хекхаузен қайд кардаанд, ки «Психологияи ҳавасмандгардонӣ дар шакли имрӯзааш яке аз соҳаҳои мураккаб ва баҳсталаби психологияи муосир мебошад»[187].

Таҳлили таҳаввулоти мафҳуми ҳавасмандгардониро Д.А.Леонтев тавзеҳ додааст, ки «Ақидаи дар боло зикршударо дар бораи мураккаб ва номутобиқатии таҳқиқот оид ба ҳавасмандгардонӣ пурра тасдиқ мекунад»[43].

Мавриди зикр аст, ки Д. Макклелланд нуктаи назари худро дар радиф барои таҳқиқот ба таври зайл ифода карда буд, яъне «Ҳадди аққал каме назарияи умумии ҳавасмандгардониро сохтор кунед ва рӯйхати на он қадар калони ҳавасмандгардонии асосии инсониро тартиб диҳед»[49].

Дар ҳошияи ин зербоб дарки мафҳуми ҳавасмандгардонӣ ва муносибат дар доираи равиши захиравӣ ҳадафи таҳқиқоти диссертатсионӣ қарор дода шудааст. Зеро ки, дар ин зербоб таҳлили падидаҳои ҳавасмандии меҳнатӣ ва муносибатҳои меҳнатӣ дар робита бо ҳосилнокии меҳнат дар корхонаҳои

нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамзамон тавсифи мунтазами мафҳумҳои асосие, ки рафтори меҳнатиро инъикос мекунанд, сурат мегирад.

Ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ аз дараҷаи қонешавии талабот ва эҳтиёҷотҳо вобастагии зиёд дорад.

Яке аз сабабҳои маъмултарини ҳавасмандгардонии субъект дар доираи омилҳои муайянкунандаи рафтор эҳсоси эҳтиёҷ ва мотиватсияи шахс ба ҳисоб меравад. Таносуби имконпазири тафсирҳои гуногуни ҳавасмандгардонӣ дар ҷадвали 3.1 оварда шудааст.

Ҷадвали 3.1-Муносибати баъзе тафсирҳои ҳавасмандгардонӣ ва таркиби онҳо

Муайян намудани ҳавасмандгардонӣ		
Ҳавасмандгардонӣ - намудҳои асосии ниёзҳо	Ҳавасмандгардонӣ-барангезиш, муайянкунандаи рафтор	Ҳавасмандгардонӣ-бадаст овардани захираҳо
Ғизо	Дарки гуруснагӣ, ташнагӣ	Бароҳатӣ, лаззат, истироҳат аз эҳсосоти таъми, ҳолати сершавӣ
Ғайримахсулотию чинсӣ	Инстинктҳои ғайримахсулотию чинсӣ, рефлексҳо, меъёрҳои иҷтимоии ғайри маҳсулотӣ	Таҷрибаҳои организм, алоқаи издивоҷ ва ғайримахсулотӣ, вазъи падару модарӣ ва оилавӣ.
Вазъи иҷтимоӣ	Рефлексҳои иҷтимоии рафтори гурӯҳӣ, меъёрҳои иҷтимоӣ	Эҳсоси мансубият ба гурӯҳ, тасдиқи гурӯҳ. Қаноатмандӣ аз татбиқи меъёрҳои иҷтимоӣ, робитаҳо ва алтруизм.
Бароҳатӣ	Эҳсоси дард, тарс, нороҳатӣ, роҳат, лаззат	Шароит ва ҳисси бароҳатие, ки аз ҷониби муҳити беруна ташаккул ёфтааст - обу ҳаво, манзил, либос ва ғайра
Муҳочиратӣ	Рефлекси муҳочиратӣ	Бароҳатӣ аз ҳаракат ва афзоиши (тағйир додани) ҷойи зист
Бозӣ	Рефлекси бозӣ	Эҳсоси роҳат, лаззат бевосита аз намуди муайяни фаъолият.

Сарчашма: дар асоси таҳқиқоти Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. изд. - М.: Смысл, 2003. - 487 с.[43]; Макклелланд Д. Мотивация человека. - СПб.: Питер, 2007. - 672 с.[49].

Биёед баъзе мафҳумҳои дар ҷадвали 3.1. истифодашударо шарҳ диҳем. Пеш аз ҳама эҳтиёҷот - ҳолати дохилии эҳсоси психологӣ ё функционалии

набудани чизе, ки вобаста ба омилҳои вазъият зоҳир мешавад. Эҳтиёҷот аз ҷониби мо на ҳамчун ниёз ё хоҳиш, балки ҳамчун барномаҳои асосии рафтори инсон, ки барои қонеъ гардонидани талаботҳои рӯзмарраи худ ҳаракат дорад. Эҳтиёҷони инсон ин ҳис намудани норасоии физиологӣ, психологӣ, ҷонӣ, ҷизро нишон медиҳад.

Ҳангоми таҳқиқот шаклҳои гуногуни рафторро баррасӣ намуда ба ҳулосае омадем, ки 6 гурӯҳи асосии эҳтиёҷотҳоро бояд ба назар гирифт: ҳӯрокворӣ, муносибати ҷинсӣ, вазъи иҷтимоӣ, истироҳат, муҳочират ва бозӣ (шуғли дӯстдошта).

Ба ғайр аз эҳтиёҷот, атрофи ҳавасмандгардонии рафтор сухан кардан муҳим аст. Тавре ки, Д.Макклелланд зикр намудааст: «...ҳавасмандгардонии табиб шудани З.Фрейд хоҳиши кӯмак ба невротикҳо буд»[50]. Бо вучуди ин, чунин хоҳиш наметавонад сабаби ниҳии рафтор бошад ва ҳавасмандгардонии рафтори ӯ манбаи қаноатмандии маънавӣ ва аз амалӣ шудани робитаҳои иҷтимоӣ иборат аст.

Ҳангоми ҳавасмандгардонӣ “Мақсади ниҳой” ҳамчун сабаби рафтор – хоҳиши субъект барои нигоҳ доштан ё зиёд кардани захираҳои худ: ғизо, мақоми иҷтимоӣ, ҳудудӣ – муҳочират, роҳат ва ғайра иборат аст. Ба ақидаи Д.Макклелланд «...рафтори барангезанда, ҳатман бо таваҷҷӯҳ ба ҳолати мақсаднок ҳос аст»[50].

Дар доираи равиши захиравӣ фаҳмиши зерин пешниҳод карда шудааст, ки ҳавасмандгардонии ин захира (қудрат, пул, роҳат ва ғайра), хоҳиши ба даст овардан ё нигоҳ доштани он рафтори субъектро муайян мекунад. Ба ибораи дигар, ҳавасмандгардонӣ захираест, ки рафтори муайяни субъектро таҷассум менамояд. Ҳавасмандгардонӣ дар зери таъсири системаи тамоюли арзиш ва мубраммияти рефлексҳои муайянкунанда сарчашма мегирад.

Назарияи ҳавасмандгардонии Дэвид МакКлелланд назарияест, ки дар солҳои 1940 таҳия шудааст. Ин назария се гурӯҳи эҳтиёҷотро ҷудо кардааст: мансубият, қудрат ва муваффақият. Барои интиҳоби усули таъсир аз рӯи ин назария, ба хусусиятҳои ду намуди ҳавасмандгардонӣ диққат додан зарур аст:

ҳавасмандӣ барои ноил шудан ба комёбӣ ва барои пешгирии нокомӣ. Ҳавасмандӣ барои ноил шудан ба муваффақият дар зери таъсири манфиатҳо ва мукофотҳо ташаккул меёбад. Вай ба муносибати эҷодӣ ба меҳнат, пурратар дарк намудани нерӯи корманд мусоидат мекунад ва боиси рафтори фаъолона мегардад. Ҳавасмандӣ барои пешгирӣ кардани нокомӣ дар зери таъсири ҷазо ташаккул меёбад. Ба афзоиши хушёрӣ, дуруштӣ, муносибати демобилизатсия ба монеаҳо, маҳдуд кардани зухуроти эҷодии корманд мусоидат мекунад, боиси набудани рафтори ташаббускорӣ мегардад[50].

Хоҳиши субъектро барои нигоҳ доштан ё зиёд кардани захираҳои худ рафтори захиравӣ номидан мумкин аст. Муайянкунандаҳои рафтори захираҳо ба берунӣ ва дохилӣ, аз ҷумла, ба ҳавасмандгардонӣ ва ҳавасмандкунӣ тақсим мешаванд.

Дар асоси ҷамъбасти нуқтаи назари мавҷуда, мо метавонем бигӯем: ҳавасмандӣ равандест, ки аз ду унсур иборат аст:

1. Ба вуҷуд омадани ҳавасмандгардонӣ;
2. Рафтори таҳти таъсири ҳавасмандгардонӣ қарор дошта.

Хулоса, раванди бавуҷудой ва амалишавии ҳавасмандгардониро ҳангоми ташкил ва натиҷагирии меҳнат дида баромадан муҳим аст.

Барои таҳлили ҳавасмандии фаъолияти меҳнатӣ дарк кардани мафҳуми ибтидоии меҳнат ҳамчун як намуди мушаххаси рафтор муҳим аст. Фаъолияти бошууронаи шахс барои таъмин кардани эҳтиёҷотҳо моҳияти меҳнатро таҷассум менамояд.

Мусаллам аст, ки асоси ҳавасмандгардониро рафтори меҳнати инсон нишон медиҳад. Сохтори ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ системаи динамикиест, ки аз ҷиҳати вазъияту ҳолат тағйирёбанда мебошад. Бояд зикр намуд, ки танзими рафтор, тавассути падидаи ирода ба амал меояд.

Ҳангоми таҳқиқ мо, иродаро ҳамчун қобилияти субъект ҳамчун сарчашмаи эҷоди системаи иерархии арзишҳо ва сайъ кардан барои ноил шудан ба арзишҳои дараҷаи олӣ, сарфи назар кардани арзишҳои дараҷаи

поёнтарро ба ҳисоб гирифтаем. Ирода омилест, ки устуворӣ ва масъулияти шахсро нишон медиҳад[35].

Маълум мешавад арзишҳо захирахое мебошанд, ки барои субъект муҳим ҳисобида мешаванд. Ба сарчашмаҳои захираҳо дохил мешаванд: саломатӣ, пул, оила, мақом, ахлоқ, эҳсосот ва ғайра[35]. Дар инҷо барои ташаккули захираҳои худ ҳар як фард кӯшиш менамояд, зеро таъмини захираҳо мотиватсия ва эҳсоси масъулиятро дучанд мегардонад.

Бо назардошти ин, ирода қобилияти рафтори захираҳои стратегиро таҷассум менамояд. Самтҳои арзишмандии он маҷмӯи равандҳои зеринро дар бар гирифтааст:

- ташаккул ва тақмили «рӯйхати захираҳо»,
- таснифи захираҳо;
- андозагирии аҳамиятнокии онҳо;
- афзалияти ба даст овардани захираҳои муайян.

Олими намоён Д.Маклелланд, қайд кардааст, ки «...бо дараҷаи муайяни итминон метавон баҳс кард ҳар як соҳаи фаъолияти инсон назарияи ҳавасмандгардонии худро дорад»[49]. Ҳавасмандгардонии рафтори меҳнатӣ дар ҳолате мушоҳида мегардад, ки субъектро ба фаъолияти меҳнатӣ водор кардааст.

Таҷриба нишон медиҳад, ки пажӯҳишгарон ҳавасмандгардонии бошуурона ва бешууронаро ҷудо кардаанд. Маврид ба зикр аст, ки дар ҷомеашиносӣ асосан ҳавасмандгардонии бошуурона омӯхта мешаванд. А.Н.Леонтьев[43] ва Ч.Р.Миллс[59] онҳоро ҳавасмандгардонӣ номидаанд. Аз рӯйи ақидаи М.Вебер «Ҳавасмандгардониро алоқаи семантикӣ бояд асоси пурмазмунӣ рафтор ҳисобидааст»[233].

Бояд қайд намуд, ки пирамидаи эҳтиёҷот як номи маъмули модели иерархикӣ ниёзҳои инсон аст, ки муаррифии содакардашудаи ғояҳои равшанӣ амрикоӣ Аврам Маслоу мебошад ва қисматҳои зерин дида баромада мешаванд: 1. Талаботи физиологӣ; 2. Зарурати таъмини амният; 3. Талабот ба ишқ / Мансубият ба чизе; 4. Зарурати эҳтиром; 5. Талабот ба

дониш; 6. Талаботи эстетикӣ; 7. Зарурати худшиносӣ. Ин пирамидаи эҳтиёҷот яке аз маъмултарин ва маъруфтарин назарияҳои ҳавасмандкунӣ - назарияи иерархияи талаботро инъикос мекунад[229].

Фаъолияти инсон баҳри натиҷа ва ноил шудан ба мақсадҳо равона гардидааст. Ин рисолатро бо ҷи гунагии муносибат ва рафтори меҳнатии инсон метавон мушоҳида кард.

Таснифҳои гуногуни ҳавасмандгардонии меҳнатӣ мавҷуданд. Ба андешаи Е.П.Ильин: «ҳавасмандгардонии ҳама, ки бо фаъолияти меҳнатии шахс алоқаманданд, ба се гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст: ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ, интиҳоби касб ва интиҳоби ҷойи кор»[35].

Ҷадвали 3.2 -Муносибати байни ҳавасмандгардонии мустақим ва ғайримустақими рафтори меҳнатӣ ва бадастовардани захираҳои гирифташуда*

№ б/т	Пайвастиҳои ҳавасмандгардонии рафтори меҳнатӣ бо раванди меҳнат	Ҳавасмандкунӣ	Захираҳои гирифташуда (ҳавасманднунӣ)
1.	Ба раванди меҳнат бевосита алоқаманд аст	Мазмунӣ меҳнат аҳамияти ҷамъиятии он мебошад	Бароҳатӣ аз татбиқи меъёрҳои иҷтимоӣ, «ҳисси муваффақият»
		Мазмунӣ иҷтимоӣ психологӣ меҳнат	Бароҳатӣ аз мансубият ба гурӯҳ, аз мақоми гурӯҳӣ гирифташуда ва татбиқи робитаҳои иҷтимоӣ
		Мазмунӣ функционалии меҳнат	Бароҳатӣ, лаззат аз раванди иҷрои кор
		Тарси бешуурона ё бошуурона аз нарасидани захираҳо	Қоҳиши психотерапевтӣ аз тарси норасоии захираҳо дар натиҷаи кор
2.	Бавосита ба раванди меҳнат вобаста аст	Пул ва дигар ҳавасмандгардонии моддӣ	Истеъмоли молҳо - тасалли аз далели доштани пул, қоҳиш додани тарси нарасидани захираҳо дар натиҷаи доштани пул.
		Вазъи иҷтимоии ташкилот	Бароҳатӣ аз вазъи иҷтимоии ишғолшуда
		Нуфузи вазифа	Роҳат аз обрӯи мавқеи худ дар ҷамъият
3.	Аз ҷойи кор вобаста аст	Ташкили оптималӣ ва шароити меҳнат, аз ҷумла иқлими психологӣ	Афзоиши бароҳати раванди кор, кам шудани нороҳатӣ аз зарурати кор

*)Сарчашма: дар асоси Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. - СПб.: Питер, 2002.- .-512 с.[35]

Бо дарназардошти фаъолияти кормандон ҳавасмандгардонии рафтори меҳнатиро ба ду гурӯҳ тақсим кардан қобили қабул аст: ҳавасмандгардонии бевосита (мустақим) ва бавосита (ғайримустақим). Ин нуқтаи назарро ҳангоми баррасии ҳавасмандгардонии мустақим ва ғайримустақими муносибатҳои меҳнатӣ ва бадастовардани захираҳои гирифташуда (ҷадвали 3.2). мушоҳида карда мешавад.

Мухтавои ҷадвали 3.2 нишон медиҳад, ки ҳавасмандгардонии бевосита ба раванди меҳнат алоқамандӣ доранд. Ҳамзамон, ҳавасмандкуниро бо чунин таркиб бо дарназардошти унсурҳои зерин арзёбӣ намудан муҳим аст:

- ✓ «мазмунӣ функционалии меҳнат (захираҳои бадастомада – роҳат, лаззат аз раванди иҷрои кор),
- ✓ мазмунӣ иҷтимоии меҳнат (бароҳатӣ аз татбиқи меъёрҳои иҷтимоӣ, "ҳисси муваффақият"),
- ✓ мазмунӣ иҷтимоию равонии меҳнат (бароҳатӣ аз мансубият ба гурӯҳ ва амалисозии робитаҳои иҷтимоӣ);
- ✓ таҷрибаи бешуурона ё бошууронаи тарс аз нарасидани захираҳо (захираи бадастомада – коҳиши психотерапевтикӣ тарс аз нарасидани захираҳо дар рафти кор ва натиҷаи кор)»[35].

Ҳавасмандкуниҳо ба раванди меҳнат бавосита алоқаманд мебошанд. Новобаста ба ин дар қатори ҳавасмандгардонии рафтори меҳнатӣ як қатор муҳаққиқон ҳавасмандгардонии интиҳоби ҷои корро низ дохил мекунанд.

Новобаста ба ин ҷойи асосиро ҳосилнокии меҳнат ишғол менамояд. Бояд зикр намуд, ки дар назари аввал ҳавасмандкуниро барои дастовардҳо ва муваффақият Д.К.Маклелланд[50], Х.Хекхаузен[187] пешниҳод намудаанд. Аммо, аз нуқтаи назари равиши захира, ҳавасмандгардонӣ натиҷаи беҳтарин ба ҳисоб меравад ва афзун кардани мақом, даромад, кудрат, эътибор, эҳтиром ва ғайра мебошад.

Зарур аст, ки пеш аз ҳама вобастагии байни ҳавасмандгардонӣ ва ҳосилнокии меҳнатро дар асоси таснифоти пешниҳодшуда таҳлил кард.

Музди меҳнат ҳамчун механизми маҷбуркунии иқтисодии меҳнат то дараҷаи қонунгардондани эҳтиёҷоти зиндагӣ ба ҳисоб меравад.

Бо назардошти ин Ф.Гертсберг ва олимони дигар қайд менамоянд, ки: «таҳқиқоти тафсирии чандин ҳазор мақола ва китобхое, ки омилҳои он ё он муносибатро ба меҳнат ташаққул медиҳанд, инчунин натиҷаҳои муносибат ба қонун дар соҳаи ҳосилнокии ва маҳсулнокии таҳқиқ қарда шудаанд, нақши сифати меҳнатро дар соҳаи қонун аввал мегузорад»[49],[58].

Натиҷаҳои таҳқиқоти олимони дигар қардас медиҳад, ки дар таҳқиқоти минбаъда ба ин масъала таваҷҷуҳи ҳоса зоҳир нашоудааст. Далели гуфтаҳои боло дар он аст, ки таҳлили нашоариҳо дар мавзӯи ҳавасмандкунии нишон медиҳад, ки робитаи байни ҳавасмандгардонии меҳнат ва ҳосилнокии меҳнат аниқ муайян қарда нашоудааст. Аз ин рӯ, аз луғати сотсиологии Пингвин[20] бар меояд, ки «...дар байни муҳаққиқон дар бораи қӣ будани муносибатҳо ва қӣ гуна қен қардани ҳосилнокии меҳнат ақидаҳои якдилона нест.

Аз нуқтаи назари намоёндагӣ муносибат ҳавасмандгардониро дар бар мегирад. Мисолҳои маълуми андозагирии муносибатҳо мавҷуданд, ки бо рафтори воқеии минбаъда тақдир қарда мешаванд. Андозагирии муносибатҳои умумӣ ва ҳусусӣ басо муфид аст, қунки қен қардани таъсири муносибат ба ҳосилнокии меҳнат ваъзиятро мураккабтар менамояд.

Дар ин раванд таҳқиқи ҳосилнокии меҳнат дар нақлиёти автомобилӣ зарур аст. Аз тарафи дигар банақшагирии афзоиши ҳосилнокии меҳнати қормандони қорхонаҳои нақлиёти автомобилӣ бояд дуруст ба роҳ монда шавад.

Вобаста ба ин арзёбии алоқамандии самаранокии меҳнат ва ҳавасмандгардонии қорғарони қорхонаҳои нақлиёти автомобилӣ зарур аст.

Дар раванди баҳодиҳии самаранокии меҳнат арзёбии мутахассиси муосир дар он мушоҳида меқардад, ки ӯ аз қиҳати иқтисодӣ шаҳси фаъоли қомеа буда дар қустуқӯи қоре аст, ки на танҳо қаноатмандӣ, балки музди арзанда ва эътирофи ҳамқоронро низ меорад[174]. Бо назардошти ин ақида натиҷа як

намунаи воқеии ҳавасмандгардонии кормандоне мешаванд, ки омодаанд вақти кории худро фурӯшанд ва аз ҷиҳати касбӣ рушд кунанд.

Дар баробари ҳавасмандгардонии моддию маънавии меҳнати коргарон бояд чунин мотивҳоро ба инобат гирифтани аз аҳамият ҳолӣ нест:

✓ болоравии корманд дар маснади касбӣ, пардохти ҳаққи таҳсил дар курсҳои тақмили ихтисос ва ташкили таҷрибаомӯзӣ. Ин гуна ҳавасмандкунии маънавӣ хусусан барои мутахассисони навқору ҷавон ҷолибият дорад, зеро онҳо барои меҳнат ва таваҷҷуҳпазирӣ ғаёлу серғайрат мешаванд. Дар воҷеъ инсон бояд дарк намояд, ки имрӯз маҳз ҷӣ кор кардан муҳим аст, то фардо ба мансаби баланд худро лоиқ бинад. Бинобар ин, менечерони аксари корхонаҳои бонуфуз ҳангоми ба кор қабул кардани кормандон эҳтимолияти имконпазир будани пешравиӣ мансабро, на пайдарҳамии дақиқи иҷрои кору амалҳоро махсус қайд мекунанд;

✓ пешниҳоди имтиёзҳои ғайримоддӣ ба коллектив, аз ҷумла пеш аз мӯҳлат ба нафақа баромадан, додани рухсатӣ ё рухсатии иловагӣ барои комёбиҳои назаррас дар ғаёлияти меҳнати назаррас, ташкили таътили тобистонаи қудакони кормандон [185]. Чунин имтиёзҳо бояд дар асоси баназаргирии шароити душвори меҳнат алоқаманд бошад;

✓ муҳаё намудани шароити мусоид дар байни коргарони корхона, рафъи монеаҳои маъмурию статусӣ. Дар ҳаминҷо бояд иброз намуд, ки ин шакли ҳавасмандгардонии меҳнат дар ҳақиқат ба ғаёлияти молиявӣ иқтисодии корхона метавонад таъсири мусбӣ дошта бошад, зеро кормандон дар дохили коллектив дастгирӣ ва ҳамдигарфаҳмиро ҳис мекунанд ва барои баланд бардоштани самаранокиву натиҷабахшии дучанд заҳмат мекашанд.

Барои муайян кардани дараҷаи ба мақсад расидани корхона мутахассисон самарай ҳавасмандгардонии захираҳои меҳнатиро таҳлил намуда натиҷаи ҳавасмандгардонии моддию маънавии коркунон то қадом андоза ба афзоиши маҳсулот ва қам шудани хароҷот имконият додааст муайян менамоянд.

Равшан аст, ки барои корхонаҳо ва категорияҳои гуногуни коргарон нишондиҳандаҳои самарай ҳавасмандгардонии захираҳои меҳнатӣ гуногун

хоҳанд шуд. Яке аз нишондиҳандаҳои маъмултарини самарои ҳавасмандгардонии захираҳои меҳнатӣ гузарондани таҳқиқоти сотсиологӣ дар корхона мебошад, ки он дар асоси баҳодиҳии анкетаҳои қаноатмандии коркунон аз характери кор, дараҷаи музди меҳнат, шаклҳои маънавии ҳавасмандгардонии коллектив муайян карда мешавад.

Аксаран, чунин саволномаҳо беном буда, барои ба роҳбарият додани тасвири умумии кайфияти кормандон, ки дар асоси он роҳбарияти болоӣ дар соҳаи ҳавасмандгардонии кормандон қарорҳои дахлдор қабул мекунад, таъин карда мешаванд.

Чунин таҳқиқотҳои сотсиологӣ имкон медиҳанд, ки сабабҳои норозигии кормандони корхона аз шароит ва хусусияти кор ошкор ва зуд бартараф карда шаванд, ки ин ба фазои умумии маънавӣ ва корӣ дар коллектив таъсири мусбат мерасонад ва дар нишондодҳои иқтисодии корхона инъикос меёбад.

Оид ба нишондиҳандаҳои микдории таҳлили самараноки ҳавасмандгардонии захираҳои меҳнатӣ сухан ронда, мо пеш аз ҳама, ҳавасмандгардонии моддии кормандонро назар дорем. Якчанд равишҳои баҳодиҳии самаранокии ин раванд мавҷуданд, ки дар корхона истифода бурда мешаванд.

Аз тарафи дигар вобаста ба воқеияти татбиқи тадбирҳо ва оқилона будани ҳуди пешниҳод, навоарӣ на танҳо дар корхона, балки дар сатҳи минтақавӣ ва ҷумхурий амалӣ карда мешавад ё барои баррасӣ ба роҳбарияти давлат фиристода шуда амалӣ карда мешавад.

Таҳлили самаранокии ҳавасмандгардонии захираҳои меҳнатиро дар ин ҷо метавон аз рӯи нишондиҳандаи сарфаи захираҳо арзёбӣ кард:

$$ННсзк = ЧНсзк - АХчнн, \quad (1)$$

Дар ин ҷо,

ННсзк – натиҷаи ниҳии сарфаи захираҳои корхона;

ЧНсзк - сарфаи захираҳои корхона аз ҳисоби ҷорӣ намудани навоарӣ;

АХчнн - андозаи ҳавасмандгардонӣ барои ҷорӣ намудани навоарӣ аз тарафи коргарон.

Дар як корхона чорӣ намудани системаи бе тарифи музди меҳнатро таҳлил кардан ба мақсад мувофиқ аст, ки тибқи он корманд метавонад ба музди меҳнати худ ҳангоми фаъолияти меҳнатиаш дар асоси меъёрҳои гуногуни дар ҳуҷҷатҳои меъёрии корхона пешбинишуда таъсир расонад.

Системаи бе тарифи музди кор ба корманд тасаввуроти равшан медиҳад, ки кадом омилҳо музди меҳнати ӯро зиёд карда метавонанд ва чӣ кам карда метавонад.

Системаи бе тарифи музди меҳнат бо тақсимои ҳамаи коркунони корхона аз рӯи категорияҳо вобаста аст. Дар ҳар як категория меъёрҳои музди меҳнати коргарони категорияҳои гуногун муқаррар нашуда, балки дар шакли фарқҳо ба доираи хеле васеъ муқаррар карда мешаванд, ки ин имкон медиҳад меҳнатӣ эҷодӣ ва пурсамари коргарон ба вазифаҳои худ, муносибати масъулиятнок дар истеҳсолот бештар ҳавасманд карда шавад.

Чунин нишондиҳандаҳо дараҷаи таҳассуси коркунон, имконият ва саҳми реалии онҳоро ба фаъолияти меҳнати корхона нишон медиҳанд. Корфармо бо муқаррар намудани сатҳи ҳадди ақали музди меҳнат барои ҳар як категория ҳамзамон маҷмӯи меъёрҳоеро пешниҳод менамояд, ки дар асоси онҳо саҳми воқеии корманд ба сифати натиҷаи кор муайян карда мешавад ва нишон медиҳад, ки музди меҳнат барои кадом дастовардҳо ё камбудии метавонад зиёд шавад ё кам карда шавад.

Ҳар як меёр коэффисиентест, ки ҳангоми зарб задан ба маоши расмӣ афзоиши ё камшавии ҳақи маошро медиҳад. Муҳим аст, ки дар корхона ҳангоми таҳияи фарқҳо танҳо он нишондодҳо ба назар гирифта шаванд, ки ба натиҷаи ниҳии фаъолияти корхона таъсир мерасонанд ва дараҷаи омодагии касбии мутахассисро нишон медиҳанд.

Барои ба даст овардани ғоида зарур аст, ки суръати афзоиши ҳосилнокии меҳнат дар корхона аз суръати афзоиши музди он пеш бошад. Агар ин принцип рӯи карда нашавад, пас аз ҳад зиёд харч шудани фонди музди меҳнат, зиёд шудани арзиши аслии маҳсулот ва мувофиқан кам шудани маблағи ғоида ба амал меояд.

Барои муайян кардани натиҷаи ҷорӣ намудани системаи бе тарифи музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии коргарон барои барзиёд иҷро намудани нақша коэффитсиенти пешқадамро истифода менамоянд. Ҳамин тавр, дар корхона ҷорӣ карда шудани системаи бе тарифи музди меҳнат самарай хуб медиҳад: дар натиҷа ҳавасмандгардонии коргарон ба нишондиҳандаҳои ҳаҷми маҳсулот таъсири мусбат расонда, дар айни замон ҳосилнокии меҳнатро баланд мебардорад.

Роҳи дигари самараноки ҳавасмандгардонии захираҳои меҳнатӣ барои ҷамъиятҳои саҳҳомӣ мавҷуд аст. Иштироки корманд дар рушди сармояи саҳҳомӣ ўро водор мекунад, ки ғаёлтар бошад: бо харидани саҳмияҳо кормандон ба баланд бардоштани сифат, рақобатпазирии маҳсулот дар бозор, самаранокии ғаёлияти корхона ва ба даст овардани ғоидаи зиёд, ки ҳаҷми он манфиатдор мешаванд. Ба андозаи дивидендҳо ба саҳмдорон бевосита таъсир мерасонад. Тибқи маълумоти оморӣ, корхонаҳое, ки коргарони онҳо шарикони корхона мебошанд, дар давраи миёнамӯҳлат назар ба рақибони худ, ки аз ин намуди ҳавасмандгардонии моддӣ истифода намебаранд, ду баробар тезтар рушд мекунанд.

Умуман, ҳавасмандгардонии кормандон яке аз самтҳои муҳимтарини ғаёлияти роҳбарияти корхона ба ҳисоб меравад. Агар корманд ҳавасмандиро эҳсос накард, он гоҳ аз меҳнати ӯ натиҷае нагирон умед баст. Мусаллам аст, ки бе кадрҳои босалоҳият ва соҳибихтисос, бе модели самараноки ҳавасмандкунии кормандон, баррасӣ ва арзёбии доимии онҳо, бе фикри мулоҳизаҳои мусбии кормандон корхона наметавонад дар бозор рақобаттавон ё рақобатпазир бошад. Натиҷа дар асоси ғаёлияти дастаҷамъонаи коллектив ва ҳавасмандгардонӣ ба даст меояд.

Ҳангоми таҳқиқот ва баррасии масоили ҳавасмандгардонии ғаёлияти меҳнатии кормандони корхонаи нақлиёти автомобилӣ, мо кор карда баромадани тавсияву пешниҳодҳоро оид ба беҳтар намудани низоми ҳавасмандгардонӣ ва самаранокии кор муҳим мешуморем.

Маврид ба зикр аст, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ ва бо суръат тағйир ёфтани муносибатҳо системаи ҳавасмандгардонии иқтисодии корхонаҳо бояд ба вазифаҳои нави инкишофи иқтисоди рақамӣ ҷавобгӯӣ бошад. Дар асоси нишондиҳандаҳои ниҳойӣ, яъне натиҷаҳои иқтисодӣ фонди ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ таъсис дода мешавад. Ҳадафи асосӣ дар чист? Пеш аз ҳама мусоидат намудан ва ба ҳамкории судманд даъват намудани ҳамаи шӯъбаву коргоҳҳои корхона барои таъмини ғоидани максималӣ ва хароҷоти минималии истеҳсоли мебошад.

Стратегияи ҳавасмандгардонии меҳнати коргарони корхонаро тартиб дода, пас барои амалӣ гардондани он имконияту шароит муҳайё кардан лозим аст.

Ҳангоми аттестатсияи ҷойҳои кори мавқеи кори як автомобили боркунак муайян карда шуд, ки ба талаботи муқарраргардидаи шароити меҳнат ҷавобгӯӣ нест, бинобар ин нисбат ба барҳам додани ин ҷой қарор қабул карда шудааст. Бо мақсади ҳавасмандгардонӣ иҷрои корҳои зарурии борфарорию борбардорӣ ба зиммаи ронандагон бо пардохти иловагии вазифаҳои боркунак гузошта мешавад.

Бинобар ин дар сурати барҳам хурдани як ҷойи кори боркунак шумораи онҳо ду нафар кам карда, фонди солонаи музди меҳнат ба маблағи 3909 сомонӣ баробар мешавад.

Ҳадафи асосии аттестатсия баҳодиҳии фаъолияти кормандони бахшу қисмҳои таркибии корхона ба ҳисоб меравад. Аз ин лиҳоз, ҳангоми аттестатсияи кормандони корхона маълум шуд, ки сатҳи таҳассус ва дониши касбӣ ба талабот ва хусусияти хизматрасонии автомобилӣ ҷавобгӯ нест, ки ин ба сифати хизматрасонӣ ба мизоҷон ва симои корхона дар маҷмӯъ таъсири манфӣ мерасонад.

Дар ин асос роҳбарият қарор қабул кард, ки дар асоси татбиқи стратегияи рушди ҳайати кадрӣ ҳамон категорияҳои коргаронро, ки бевосита бо нигоҳубин ва таъмири автомобилҳо машғуланд, ба курсҳои тақмили ихтисос фиристонида шаванд.

Ҳадафи асосӣ аз ин иқдом дар чӣ буд? Пеш аз ҳама такмили ихтисос ва ташаққули касбияти коргарон барои беҳтар сохтани натиҷаҳои ниҳой ба ҳисоб мерафт.

Системаи ҳавасмандгардонии корхона такмили ихтисоси коргаронро барои гирифтани донишҳои зарурии касбӣ ҳангоми иҷрои корҳои хизматрасонии автомобилӣ дар бар мегирад, зеро корманд инчунин вазифадор аст ба мизочон хизматрасонии машваратӣ расонад, бояд хусусиятҳои истифода ва техникаи воситаҳои нақлиётро донанд.

Ҳамин тариқ, мувофиқи захираҳои ҳисобшуда, ҳаҷми корҳои таъмири сари вақт пешбинишуда ва бо сифати баланд пешниҳод кардан мумкин аст, ки ин боиси зиёд шудани мӯҳлати таъмир ва дар натиҷа кам шудани арзиши аслии он мегардад. Ҳамзамон баланд бардоштани ҳосилнокии корхонаи нақлиётӣ ва кам шудани вазни қиёсии хароҷоти иловагӣ ба воҳиди кори нақлиёт чӣ барои кашондани мусофир ва ҳам боркашонии корхона имконият медиҳад.

Тадбири навбатии ҳавасмандгардонии меҳнат метавонад кам кардани хароҷот ва иваз кардани чархҳо бошад, ки вобаста ба он метавон аз нав дида баромадани заминаи меъёриро пешниҳод кард. Ин чорабинӣ аз зиёд кардани масофаи стандартии истифодаи чархҳо иборат аст, ки дар натиҷа ивазкунӣ на як маротиба дар як сол, балки як маротиба дар ду ё якуним сол гузаронида мешавад.

Аз тарафи дигар, метавонем тавассути истифодаи дурусти техникаи масофаи бештар ба даст оварда шуда, нигоҳ доштани фишори муқаррарии ҳаво дар чархҳо, сари вақт аз нав ҷойгир кардани чархҳо, рондани моҳирона ва ғайра таъмин карда шавад.

Нишондиҳандаи муҳими системаи мукофотдиҳӣ ин сарфаи сузишворӣ, равшанҳои молиданӣ ба ҳисоб меравад.

Чорабиниҳои навбатӣ метавонад тартиб додани бастаи иҷтимоии баланд бардоштани ҳавасмандии моддии коркунон ба ҳамкории минбаъда бо ин корхонаи нақлиёти автомобилӣ бошад. Ҳамаи фаъолиятҳои номбаршуда

нисбати ҳавасмандгардонии кори корхонаи нақлиёти автомобилӣ дар ҷадвали 3.3 оварда шудаанд.

Ҷорӣ намудани воситаҳои автоматикикунондани равандҳои алоқа, васеъ намудани номгуӣ техникаи навтариини идоракунонӣ, ки барои ба ҳам пайвастании касбҳои имконият медиҳад, аҳамияти махсус дорад. Ин чорабинӣ инчунин имкон медиҳад, ки ҳосилнокии меҳнат дар ин соҳаи кор баланд бардошта, талафоти беасоси вақти кор кам карда шавад. Дар соли пешбинишуда аз нав дида баромадани системаи мавҷудайи мукофотпулии коркунон пешбинӣ карда шудааст, ки он алоқаи зичтари байни нишондиҳандаҳои ба дастмадаи иқтисодӣ ва ҳавасмандгардонии моддии коркунонро пешбинӣ мекунад.

Ҷадвали 3.3- Тадбирҳои ҳавасмандгардонии фаъолияти корхонаи нақлиёти автомобилӣ(таҳияи муаллиф)

Чорабиниҳо	Натиҷаҳо аз амалисозӣ
1.Ташаккули системаи муттаҳидаи ҳавасмандгардонӣ (СМХ) барои кори ронандагон барои шумораи сафарҳои зиёда аз нақша, мавҷуд набудани садамаҳо ва кам кардани шумораи вайроншавии воситаҳои нақлиёт дар сайрхат.	Афзоиши нақшаи хизматрасонии нақлиёти автомобилӣ, дармади иловагӣ аз фурӯши хизмати нақлиёти автомобилӣ, дар ҳолати аз ҷиҳати техникӣ дуруст нигоҳ доштани автомобилҳо.
2.Татбиқи системаи комисионӣ барои сарфаи сӯзишворӣ ва сӯзишворию рағанҳои молидани, кам кардани хароҷоти иваз кардани чархҳо	Ҳавасмандгардонии меҳнати коргарон барои сарфаи хароҷоти МНА. Сарфа кардани хароҷоти сузишворӣ, кам кардани сарфи зиёдагии сузишворӣ, кам кардани хароҷоти иваз кардани чархҳо ва дар натиҷа арзон кардани арзиши хизматрасонии нақлиётӣ
3.Дар қитъаи таъмири мошинҳо муқаррар намудани супориши бамеъёрдаровардашуда	Кам кардани хароҷот дар асоси системаи ҳавасмандгардонӣ ва гирифтани музди иловагии мукофот барои коргарон

Давоми ҷадвали 3.3

4.Муттаҳид кардани касбҳо дар қитъаи таъмири мошинҳо (якҷоя кардани кори ронанда ва таъмиргари мошин)	Имконияти ба ҳам пайвастании касбу ҳунар ва ба даст овардани имконияти иловагии коргарон
---	--

5.Таҳияи бастаи иҷтимоӣ, танзими имтиёзу кафолатҳо	Ҳавасманд ва баланд бардоштани шавқу ҳаваси кадрҳо дар ташкилот дар асоси баинобат гирифтани фаъолияти меҳнатии онҳо ба роҳ монда шавад
6. Татбиқи системаи CRM барои хизматрасонии зуд ба мизочон ва беҳтар шудани ҳамкории мутақобила байни мутахассисон ва менечерон. Беҳтар намудани таъминоти ташкилию методии ҳадамоти кадрҳо	Идоракунии ҳадафҳо аз нуктаи назари хизматрасонӣ ба мизочон бо сатҳи баланди сифати хизматрасонӣ ва эҳтимолияти баланди фурӯши мол. Таъсиси базаи кадрҳо, ягонакунии ҳуҷҷатҳои кадрӣ Кам кардани ҷойивазкунии кадрҳо

Дар ин раванд ҷорӣ намудани системаи CRM барои таъмин намудани хизматрасонии босуръат ба мизочон ва беҳтар кардани ҳамкории байни менечерҳо ва ронандагон бояд ба нақша гирифта шавад. Он барои беҳтар кардани робитаҳои коммуникатсионӣ аз рӯи схемаи менечер - ронанда - муштарӣ амалӣ карда мешавад.

CRM- (системаи идоракунии муносибатҳои муштарӣ ё идоракунии муносибатҳои муштарӣ) як нақшаи барномавӣ барои корхона буда, ҳадафи он автоматикунории стратегияҳои ҳамкорӣ бо муштарӣ (мизочон) барои баланд бардоштани сатҳи хизматрасонии нақлиёти автомобилӣ ва беҳтар намудани хизматрасонӣ ба мизочон мебошад. Ҳамзамон он ба тавассути нигоҳдории маълумот дар бораи муштарӣ ва таърихи муносибат бо онҳо, шумораи фармоишҳо, таъсис ва такмили равандҳои бизнес ва минбаъд ҷамъбаст ва таҳлили натиҷаҳо равона гардидааст.

Бояд қайд намуд, ки воситаҳои гуногуни система қадамҳои минбаъдaro метавонанд дар раванди беҳсозии таҷрибаи муштарӣ андешида шаванд пешниҳод менамояд. Дар амал татбиқ намудани тадбирҳои зикршуда боиси баланд шудани самаранокии фаъолияти корхона, арзон шудани арзиши хизматрасонии нақлиётӣ, баланд шудани ҳавасмандии моддии коргарони корхона ва паст шудани дараҷаи арзиши аслии хизматрасонии нақлиётӣ мегардад.

Ба ақидаи мо, инчунин ба назар гирифтани равишҳои методологии баҳодиҳии таъсири ҳавасмандгардонӣ ва ҳавасмандкунии меҳнати кормандон ба самаранокии корхона муҳим мебошад.

Самараи фаъолияти меҳнатиро як қисми самараи истеҳсолоти ҷамъиятӣ ҳисоб кардан қонунист, зеро меҳнат яке аз омилҳои муҳимтарини истеҳсолот мебошад. Дар назарияи иқтисодӣ самараноки дар асоси мақсадҳо ҳамчун функцияи натиҷаҳои ба даст овардашуда ва захираҳои барои он сарфшуда муайян карда мешаванд.

3.2. Мукамалгардонии истифодаи низоми грейдҳо ва пардохти музди меҳнати кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ

Ҳангоми таҳқиқот маълум гардид, ки рушди муносибатҳои бозорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи такмили системаи идоракунии кормандон ва ташаккули низоми мувофиқи музди меҳнат, бо дарназардошти ба инобат гирифтани арзиши бозории захираҳои меҳнатӣ, арзёбии самаранокии фаъолияти кормандон, инчунин таҳассус ва рушди касбияти онҳо вобастагии ҳамаҷониба дорад.

Дар ин асос корхонаву ташкилотҳо метавонанд муваффақ бошанд, агар бо захираҳои меҳнатӣ ва нерӯи кадрӣ ояндасоз мусаллаҳ бошанд. Муносибатҳои имрӯза талаботу воқунишҳои навро пайгир аст, зеро муҳити имрӯза зери таъсири шадиди рақобат ва номуайяниву мураккабиҳо қарор дорад.

Қайд намудан ба маврид аст, ки корхона тавассути ҷорӣ намудани низоми баҳогузори (грейдерӣ) метавонад худро ҳамчун бозингари ҷиддии бозори меҳнати дохилӣ ва хориҷӣ тасаввур карда, роҳбарони сатҳи олӣ, инчунин мутахассисони баландихтисосро ба кор ё ҳамкорӣ даъват намояд.

Низоми пардохти музди меҳнат дар шароити муосир аз он вобастагӣ дорад, ки корхона чӣ гуна ва бо кадом роҳ мавқеи ҳар як кормандонро баҳо медиҳад ва ҳангоми баҳодихӣ афзалиятҳои асосиро чи гуна муайян кардааст. Дар ин асос сохтори иерархивии арзиши мавқеъҳои дохили ташкилиро созмон медиҳанд.

Ҳангоми таҳқиқот маълум гардид, ки грейдҳо гурӯҳҳои вазифаҳое мебошанд, ки барои ташкилот арзиши якхела доранд ва як маоши якхела мегиранд. Як грейд метавонад кормандони вазифаҳои гуногун ва шӯъбаҳои гуногунро дар бар гирад. Ширкат метавонад ҳама гуна дараҷаҳо дошта бошад. Бартариҳои асосии ин усул системаи шаффофи пардохти музди меҳнат ва ҷуброни одилонаи кор аст.

Бояд зикр намуд, ки пеш аз гузаштан ба низоми грейдерӣ системаи умумии музди меҳнатро муайян кардан зарур аст, ки доир ба ин масъала олимон ва муҳаққиқони муосир корҳои зиёди илмиро бахшидаанд. Пеш аз ба ташкили механизми нави танзими системаи музди меҳнат, муайян кардани

ҳаҷми он ва музд чӣ гуна аст зарурият дорад[170].

Ба ақидаи К.Маркс музди меҳнат: «ин ифодаи пулии арзиши чунин неъмат ба монанди қувваи меҳнат мебошад»[46]. Дар навбати худ В.П. Пашуто ба он андеша тақия дорад, ки «арзиши музди меҳнат на танҳо ба шароити истеҳсолот, балки ба талабот ва мавқеи пешниҳоди аҳоли низ вобаста аст»[65].

Низоми музди меҳнат муносибати байни нишондиҳандаҳое мебошад, ки меъёри он ва андозаи пардохташро дар доираи муносибатҳои байни корманд ва корфармо, амалӣ намудани пардохти саривақт ба натиҷаи меҳнати сазовор дар доираи шартномаи байни онҳо имзошуда таъмин карда мешавад, тавсиф мекунам.

Яке аз низоми маъмуле, ки имрӯз имкон медиҳад то музди меҳнат дар корхона дуруст ҳисоб карда шавад, низоми баҳогузори (грейдер) мебошад.

Дар байни таърифҳои баҳогузори (грейдер) баҳогузори кор, раванди сохтори муайян кардани арзиши нисбии ҳар як мавқеъ бо назардошти вазъи кунунии тижорат ва стратегияи рушди корхона мебошад[241]. Инчунин баҳогузори - гурӯҳбандии вазифаҳоро аз рӯи асосҳои муайян, ҳисоб кардани «вазн», гурӯҳбандӣ ва ғайра бо мақсади стандартикунонии музди меҳнат дар корхона дида баромадан бамаврид аст.

Олими рус В.П. Чемеров мафҳуми «грейдер» - технологияи сохтани низоми идоракунии кадрҳо ва мафҳуми «баҳо» - фосолаи муқарраршудаи «вазнҳо» ё рутбаҳоро, ки дар доираи он вазифаҳо барои корхона баробар доништа мешаванд ва дорои ҳамон диапозони тариф мебошад, муайян кардааст. Ӯ қайд кардааст, ки «...баҳои тарифӣ воҳиди ҳадди аққали тафовути музди меҳнат барои вазифаҳо мебошанд. Якчанд категорияҳои тарифӣ ба дараҷа / тариф дохил карда шудаанд»[227].

Бояд қайд намуд, ки дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон категорияи тарифӣ ҳамчун «...арзише фаҳмида мешавад, ки мураккабии меҳнат ва дараҷаи тахассуси кормандро инъикос мекунад»[2, 154].

Дар баробари ин, муаллифи дигар Р.И. Хендерсон доир ба ин масъала

таърифи зеринро медиҳад, ки: «...дараҷаи музди меҳнат як минтақа ё доираи муайяни музди меҳнат барои ҳама вазифаҳое мебошад, ки ба талаботи ҷудогонаи техникӣ ҷавобгӯӣ мебошанд»[164]

Низоми грейдерӣ имкон медиҳад, ки зинанизоми вазифаҳоро вобаста ба арзиши онҳо барои тичорат созмон дода, системаи мувофиқи музди асосие, ки кормандон барои иҷрои вазифаҳои меҳнатӣ дар сатҳи мувофиқ мегиранд, дар бар гирифта шавад.

Мақсади асосии татбиқи ин низоми пеш аз ҳама пайдории адолат ва кадршиносии ҳақиқӣ мебошад, яъне роҳбарон дар ин асос фаъолияти одилона ва муносибати ҳақҷӯёнаро нишон медиҳанд. Дар аксар маврид, маҷмӯи воситаҳои муосир имкон медиҳад, ки иқтисодии захираҳои инсонии корхонаро самаранок идора намуда, қори ҳама мутахассисонро объективона ва одилона арзёбӣ карда, беҳтаринҳоро аз нуқтаи назари моддӣ (иқтисодӣ) ҳавасманд карда шаванд. Бинобар ин, татбиқи ин низоми мотиватсияи кормандонро ангеза мебахшад ва онҳо барои сазовор будан дучанд меҳнат хоҳанд кард.

Имрӯз, шумораи бештари корхонаҳо дарк мекунанд, ки: «...баҳогузори на танҳо арҷгузори ба тамоюлҳои мӯд, балки воситаи зарурӣ ва самаранокӣ банақшагирии ташкилӣ ва идоракунии хароҷоти кормандон мебошад. Пайдоиши методологияи баҳогузори байни «пардохт аз рӯи вазифа» ва «пардохт аз рӯи дастовардҳои инфиродӣ» ба таври возеҳ фарқ менамояд»[162].

Фалсафаи грейдерӣ дар фаҳмидани тағйирот ба беҳтаре, ки ҳуди низоми баҳодихӣ ба онҳо меорад ва хоҳиши онҳост. Дар ҷадвали 3.4 намудҳои низоми грейдерӣ оварда шудааст. Қорӣ намудани ин низоми музди меҳнат корхонаро дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ рақобатпазир мегардонад, зеро «шаффофияти» он барои сармоягузoron меафзояд ва мутаносибан ҳамкориҳои тарафайн вусъат меёбад.

Ҷадвали 3.4 -Намудҳои низоми грейдерӣ

Дараҷаи мураккабӣ	Хусусиятҳои низом
Дараҷаи аввали мураккабӣ	Ин низом ба рангҳо ҷудо намудани вазифаҳоро аз рӯи дараҷаи мураккабӣ дар бар гирифта, иҷрои ҳисобҳои риёзиро тақозо намекунад.
Дараҷаи дуҷуми мураккабӣ	Ин низоми Эдвард Хей[192] мебошад, ки ба усули ҳолгузорӣ асос ёфтааст.
Дараҷаи сеюм ва чоруми мураккабӣ	Ин низоми грейдӣ (баҳодиҳи мебошад, ки «...ба низоми усули ҳолгузорӣ асос ёфта, гузаронидани ҳисобҳои мураккаби риёзии вазн, қадам, матрисаҳо, ҷадвалҳо ва расмҳоро, инчунин ҳисоби аниқ ва пайдарҳамаи риояи давраҳои методологиро дар назар дорад»[232].

Системаи грейдерӣ ҳамаи намудҳои корҳоро баҳо медиҳад ва дар ташаккули сохтори музди меҳнат замина мегузорад, ки онро як воситаи бениҳоят арзишманд меҳисобанд.

Барои таҳлили мавқеъҳо дар ИМА, маълумтарин саволномаи таҳлили мавқеъ (PAQ) мебошад, ки аз ҷониби И.Ч. Мак Кормик таҳия шудааст ва он дар асоси: «...методология ба равиши Департаменти меҳнати ИМА (DOL) ташкил шудааст, ки мувофиқи он параметрҳои корро метавон унсурҳои рафтори саноатӣ номид. Ҳар як унсури кор бояд аз рӯи шаш шкала баҳо дода шавад: паҳнои татбиқ, аҳамият, вақт, эҳтимолияти садама, татбиқшаванда ва рамзи махсус...»[139].

Маълумоте, ки тавассути саволнома ба даст оварда мешавад имкон медиҳад, ки тавсифи кор эҷод карда шуда мувофиқати кормандро муайян ва мураккабии кору музди он арзёбӣ ва мавқеъҳоро аз рӯи аҳамият баҳо дода шаванд. Аз ин рӯ, он барои ташаккули меъёрҳои интиҳоб ва арзёбӣ, барномаҳои махсус истифода мешавад. Аммо, қайд кардан зарур аст, ки ҳангоми тавсифи мавқеъҳо аз 195 унсур аксар вақт танҳо 9-тоаш истифода мешавад, ки ин имкониятҳои усулро маҳдуд мекунад. Инчунин ин усул меҳнатталаб буда, дониши махсусро талаб дорад.

Саволномаи Роберт Ҳарви, ки ҷузъи ҷудонашавандаи CMS (Системаи Common-Metric) мебошад, дар таҷриба васеъ паҳн шудааст. Он дорои 283

савол аст, ки 80 омилро тавсиф мекунад. Илова бар ин, омилҳо ба 17 омилҳои сатҳи боло гурӯҳбандӣ шудаанд ва агар 80 омил дар бораи мавқеъ маълумоти муфассал пешниҳод кунанд, пас 17 омили сатҳи боло имкон медиҳанд, ки «тасвири калон» анҷом дода шавад. Система ба чунин тахмин асос ёфтааст, ки ҳар як корро танҳо дар чор категорияи асосӣ чен кардан мумкин аст. Инчунин усули CMQ, ки R.J. Harvey пешниҳод намудааст имкон медиҳад, ки вазифаҳои марбут ба интиҳоб, таълим ва баҳодихии коргаронро ба сомон расонида шавад.

Ба ғайр аз ин усули «таҳлили вазифаҳои функционалӣ -FJA» аз ҷониби хадамоти интиҳобии ИМА барои таснифи ҷойҳои корӣ ва пур кардани унвонҳои корӣ (DOT) истифода мешавад. Ин яке аз воситаҳои беҳтарини муайянкунии вазифаҳои функционалӣ мебошад, зеро ки корманд дар ин асос ба худбаҳодихӣ ё худменечмент тавачҷуҳ менамояд. Арзишмандии фаъолияти меҳнатӣ аз мутобиқату мутобиқшавии корманд ва дараҷаи таҳассуси ӯ вобастагӣ дорад. Тавсифҳо дар ҷаҳорҷӯби ҷаҳонбинии «одамон - маълумот - объектҳо» сохта шудаанд. Онҳо тавсифи дақиқи вазифаҳоро муайян мекунад: «коргар бояд чӣ кор кунад, бо кадом мақсад ва бо кадом натиҷа амал кунад». Корманд бояд се намуди қобилиятҳои умумӣ, яъне функционалӣ, сохторӣ ва мутобиқшавиро дошта бошад. Қобилиятҳо бояд ҳамоҳангиро нишон диҳанд, то корманд самаранок фаъолият кунад ва қаноатмандшавӣ аз корро эҳсос кунад.

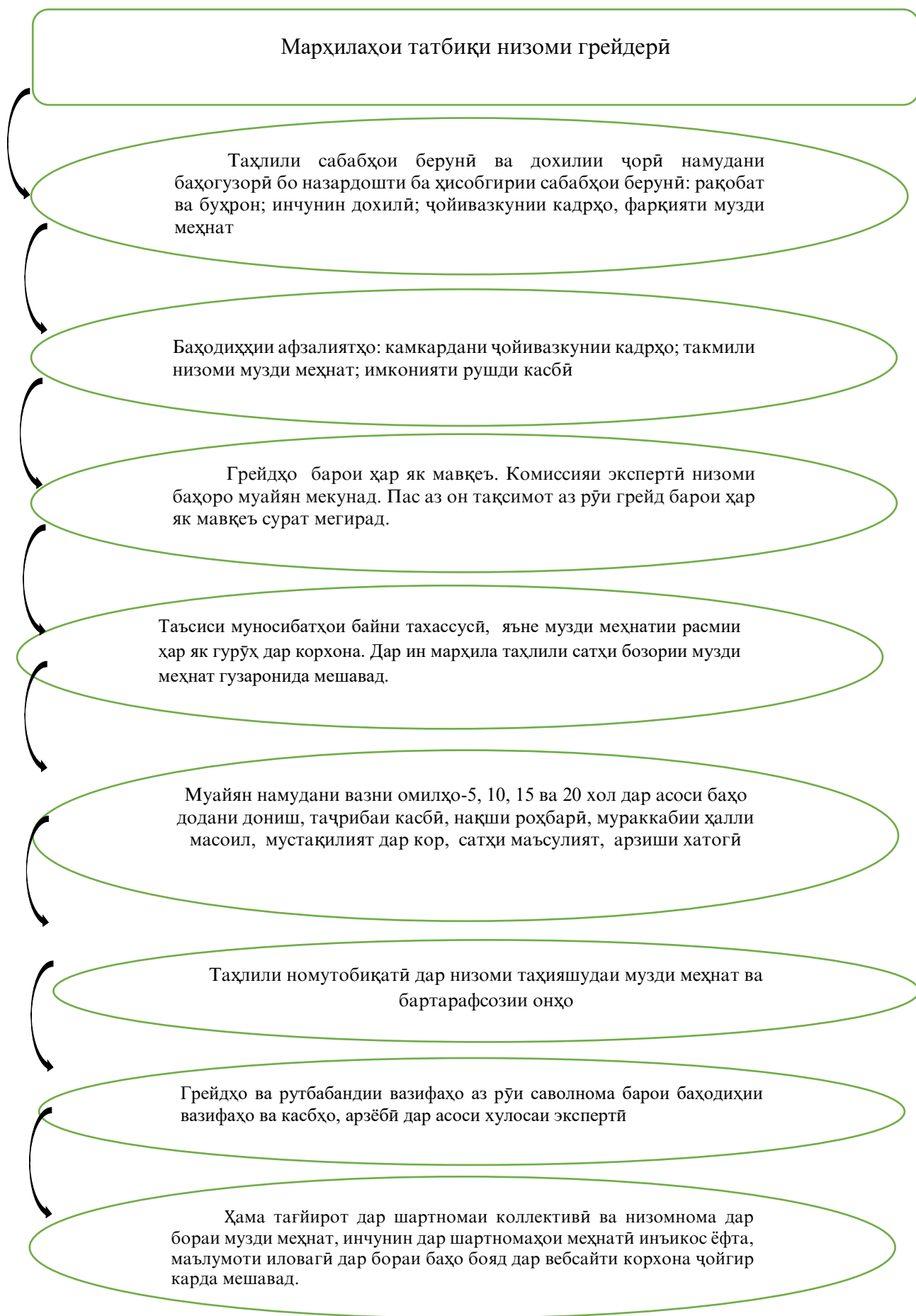
Методологияи муосир имкон медиҳад, ки «...маълумотро барои таъсиси вазифаҳо, интиҳоби кадрҳо, омӯзиш, арзёбӣ ва бисёри дигар вазифаҳои фаъолияти кадрӣ истифода шуда, он равшан ва дақиқ буда сармоягузори назарраси вақт ва кӯшишро талаб мекунад»[238].

Дар идоракунии корхона барои ноил шудан натиҷаи баланд дуруст пардохт кардани музди меҳнати коргарон унсури асосии он ба ҳисоб меравад. Аз ин лиҳоз, «...низоми грейдерӣ маҳз як воситаи баланд бардоштани самаранокии идоракунии кадрҳо аст ва барои ҳалли як масъала музди меҳнат нигаронида шудааст»[230]. Воситаи ҳалли масъалаҳои универсалии кадрӣ, аз

кабили: ба низом даровардани вазифаҳо, ташаккули системаи музди меҳнат, ташаккули имтиёзҳо ва мукофотпулӣ, ҷалб ва нигоҳ доштани мутахассисони баландихтисос, ташаккули роҳи касб дар доираи системаи идоракунии кадрҳо ба ҳисоб меравад. Ҷузъи муҳими системаи баҳогузорӣ маҷмӯи тадбирҳо оид ба ташаккули система мебошад, ки якчанд марҳила, вазифа ва амалҳоро дар бар гирифтааст.

Маҷмӯи тадбирҳо оид ба татбиқи низоми грейдерӣ низ якчанд марҳиларо дар бар мегирад. Давраҳои дар амалия ҷорӣ намудани низоми баҳодиҳии вазифаҳо ва музди меҳнатро чунин гурӯҳбандӣ кардаанд, яъне: «...пайнавишти вазифаҳо, муайян намудани омилҳои баҳодиҳии вазифа; созмон додани грейдҳо, муайян намудани моҳонаи вазифавӣ дар грейдҳо ва ҷорӣ намудани низоми грейдерӣ дар истехсолот»[226].

Ҳангоми таҳқиқот мо ба хулосае омадем, ки алоқамандии низоми грейдирии фаъолиятро дар корхонаҳои нақлиётӣ ва таъсири он ба ташаккули тақмили низоми ҳавастандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар расми 3.1. нишон диҳем. Ҳадафи асосии он дар таҳияи низоми муайян ва одилонаи музди меҳнати кормандон аст.

Расми 3.1. Марҳилаҳои асосии низоми грейдерӣ дар корхонаҳои нақлиётӣ(таҳияи муаллиф)

Инчунин дар ин раванд барои чори намудани ин низом гузаронидани маҷлиси умумии коркунонро бо иштироки иттифоқи касаба ба роҳ монда аз таҳияи бюллетени махсус, гузаронидани чорабиниҳои фаҳмондадиҳӣ дар дохили шӯъбаҳо зарур буда, муҳим аст, ки шӯъбаи кадрҳо ҳамаи кормандонро бо низом, бо имзо шинос намояд.

Ҳамин тариқ, «...таъбиқи низоми грейдерӣ барои ҷорӣ намудани технологияҳои кадрӣ, баҳодиҳии кадрҳо ва мониторинг бешубҳа боиси эҷоди ҳавасмандии самаранокӣ кормандон мегардад»[228]. Ҳамаи технологияҳои дар боло зикршуда, бо истифода аз тавсияҳо, эҷоди низоми самаранокӣ идоракунии кадрҳо таҳия дода шудааст.

Низоми баҳодиҳӣ ба оқилона барпо намудани таркиби музди кор ёри мерасонад, ки ин барои ҳар як корхона ниҳоят муҳим аст. Бартариии асосии системаи грейдерӣ - нигоҳ доштани кадрҳо ва имконияти муътадил инкишоф ёфтани онҳоро дар бар мегирад.

Дар марҳилаи 6, муносибатҳои байни квалификатсионӣ муқаррар карда мешавад. Дар ин марҳила таҳлили сатҳи бозори музди меҳнат бо истифода аз сайтҳои Zarplata.RU [242] ва HeadHunter [243], Агентии Персон [244], Россия Труд[245] ва Super Кор[246] барои Федератсияи Русия[205], гузаронида шуда, имкониятҳои молиявии корхона аз сабаби маҳдудияти маълумот дар бораи музди мавҷуда дар корхона дақиқ ба назар гирифта нашудаанд. Минбаъд барои ҳар як разряд аз рӯи қиматҳои максималӣ ва минимум маоши мансабӣ сохта шуда, арзиши миёнаи баҳодиҳӣ бо усули арзёбии экспертӣ муайян карда мешавад.

Дар марҳилаи 7 таҳлили номувофиқатии системаи таҳияшудаи музди меҳнат гузаронида мешавад.

Дар марҳилаи ниҳоии 8-ум натиҷаҳои баррасии саволномаи баҳодиҳии кор, усул ва натиҷаҳои рутбабандии мансабҳо, тақсими грейд ва қисми асосии ташаққули музди меҳнати корманд, ҷорӣ намудани грейдҳо, камбудииҳо ва афзалиятҳои минбаъдаи он қайд карда мешавад.

Бо истифода аз ҳисобҳои оддии риёзӣ, маоши миёнаи асосӣ, фонди якмоҳаи музди меҳнат, тағйирот, инчунин фоизи афзоиши он муайян карда мешавад.

Дар ҷадвали 3.4 андозаи музди меҳнат дар корхонаҳои воҳиди давлатии нақлиёти автомобилӣ шаҳри Душанбе дар солҳои 2021-2023 оварда шудааст.

Бо истифода аз маълумотҳои ҷадвали 3.4 музди миёнаи меҳнатро дар Корхонаи воҳиди давлатии «Автобус-2» баъди ҷорӣ намудани низоми грейдерӣ (СрЗП) ҳисоб менамоем:

Ҷадвали 3.5 - Андозаи музди меҳнат дар корхонаҳои воҳиди давлатии нақлиёти автомобилӣ шаҳри Душанбе*

№ №	Вазифа	№ грейд	Андозаи музди меҳнат, сомонӣ		
			min	max	миёна
11.	Директор	8			1560
22.	Сармуҳандис	7			1320
33.	Муовини директор оид ба истифодабарии нақлиёти автомобилӣ	6	1080	1320	1200
44.	Мухандис оид ба муҳофизати меҳнат ва экология				
55.	Сармуҳосиб				
66.	Мушовири ҳуқуқӣ				
77.	Мудири кабинети муоинаи тиббии пеш ва баъди бозгашти ронандагон аз сархат	5	960	1200	1080
88.	Сардори ҳадамоти истифодабарии нақлиёти автомобилӣ				
99.	Муовини сардори ҳадамоти истифодабарии нақлиёти автомобилӣ				
110.	Сардори колоннаи автомобилӣ				
111.	Барқчӣ				
112.	Мудири шуъбаи таъминоти маводҳо	4	840	1200	1020
113.	Ёвари директор				

Давоми ҷадвали 3.5

114.	Танзимгари парки автомобилӣ				
115.	Мухандис оид ба идоракунии автоматики истеҳсолот				
116.	Сардори ҳадамоти техникӣ				
117.	Механики назорати техникӣ				
118.	Мухандис-иктисодчӣ				

119.	Ҳамшираи муоинаи тиббии пеш ва баъди бозгашти ронандагон аз сайрхат				
220.	Муҳандиси бехатарии ҳаракат				
221.	Ронандагони мошинҳои хидматӣ	3	840	2242	1160
222.	Ронандагони сайрхатҳои дохили шаҳрӣ				
223.	Ронандагони техникаи махсус				
224.	Муҳандис оид ба базаи техникаи истеҳсоли				
225.	Муҳосиб				
226.	Сардори қитъа	2			960
227.	Табелчӣ				
228.	Агент оид ба таъминот				
229.	Нозир оид ба кадрҳо				
330.	Ҳазиначӣ	1			840
331.	Кӯчарӯб				
332.	Фаррош				
333.	Муҳофиз				
334.	Котиба машинистка				

*)Сарчашма: маводҳои КВД нақлиёти шаҳри Душанбе 1,2 ва 3 дар солҳои 2021-2023.

1. СрЗП (баъди ҷорӣ намудани низоми грейдерӣ) = $\sum$ ЗП аз рӯи
грейдҳо / Миқдори грейдҳо

$$= (840+960+1160+1020+1080+1200+1320+1560)/8 = 9140/8 = 1142,5 \text{ сомонӣ}$$

Фонди моҳонаи музди меҳнат (ФОТм) дар КВД «Автобус -2»:

ФОТм (баъди ҷорӣ намудани низоми грейдерӣ) = СрЗП * Миқдори
кормандон = $1142,5 * 12 * 362 = 4963,02$ ҳазор сомонӣ.

Аз рӯи натиҷаҳо зарурияти аз нав дида баромадани фонди музди меҳнат
4963,02 ҳазор сомони ро ташкил медиҳад.

2. СрЗП (то ҷорӣ намудани низоми грейдерӣ) = 4561,1 ҳазор сомонӣ

3. Тағирёбии фонди музди миёнаи меҳнат дар корхона:

$$\Delta \text{ФОТм} = (4561,1 / 4963,02) * 100 - 100 = 9,19\%$$

Ҷои муайяншуда барои корхона афзалият дошта мавқеи баландро
ҳангоми баҳодихии ҳолати молиявии он ишғол менамояд. Бо назардошти ин
ворид намудани тағйирот ба музди меҳнатӣ базавиро зарур шуморида,
афзалияти аз нав коркарди музди меҳнатро барои ҳаёти кормандон дар назар
дорем.

Муҳаққиқи рус С.Слипачук чунин андеша дорад, ки: «дар тӯли солҳои
зиёд барои ҳалли мушкилоти тавлиди даромад, феҳристи ягонаи тарифӣ ва

тахассусии кор ва касби коргарон истифода мешуд, аммо мушкили ин система дар он аст, ки он як қатор омилҳоро барои баҳодиҳии вазифаҳо хеле маҳдуд кардааст, бинобар ин рушди бо суръати касбҳо ва хусусиятҳои инфиродии корхонаҳо, тадричан қобилияти баҳодиҳии дуруст ва самаранокро аз даст медиҳад»[219].

Ба андешаи мо, чунин тавсияҳои амалиро барои татбиқи системаи грейдерӣ пешниҳод намудан аз аҳамият ҳолӣ нест:

- ✓ Системаи мазкур бештар ба корхонаҳои истеҳсолӣ тавъам аст;
- ✓ Дар сурати татбиқ намудани системаи мазкур барои кори натиҷабархӯ назаррас зарурияти таҷдиди назар намудани фонди музди меҳнат ва афзудани ғоида ба миён меояд;
- ✓ Низоми грейдерӣ таҳаввулоти низоми муносибати меҳнатиро таҷаққул медиҳад, корманд аз ин система бо хабар шуда дар ибтидо ғувохнома меғирад, аммо пардохти музди меҳнат дар моҳи аввал тибқи низоми қуҳна сурат меғирад;
- ✓ Пас аз қорӣ намудани системаи мазкур қадрҳое, ки аз рӯйи талаботи раванди технологӣ бо масъулияти баланд вазифаҳоро иҷро меқунанд, афзоиши музди меҳнаташон дар назар аст;
- ✓ Дар сурати татбиқи ин система, як қисми кормандоне, ки бо таҳматталабии қамтарин даромади баланд меғирифтанд маҷбуранд, ки ё майдони масъулияташонро васеъ қунанд ё даромадро аз даст диҳанд;
- ✓ Пас аз қорӣ намудани системаи грейдӣ барои мутаҳассиси қадрҳо, ғузаштан ба системаи нав одат қардан душвор нест, ҳусусан ағар вай дар тартиб додани низоми грейдҳо бевоқита иштирок қарда бошад;
- ✓ Ҳангоми қорӣ намудани ин система банақшағирии тайёркунии қадрҳо ва бозомӯзии кормандон возеҳтар ва самараноктар мешавад.

Системаи грейдерӣ ҳамчун воқитаи идорақунии самараноки қадрҳо барои қорҳона истифода мешавад. Инчунин ин система барои самаранок таҷаққул додани қисми асосии музди меҳнат имқон медиҳад, пеш аз ҳама, корманд боқарӣ ҳосил меқунад, ки ин музди меҳнат муқаррар қарда шудааст ва

корфармо онро кам карда наметавонад, дар ҳоле ки ба туфайли тақмили ихтисос корманд метавонад дар роҳи касб ҳам ба таври амудӣ ва ҳам ба таври уфуқӣ пеш рафта, инчунин ба синфҳои олии дохил шуда, мутаносибан ҳавасмандӣ зиёд мешавад. Бо сабаби аз нав дида баромадани грейдҳо дар оянда музди асосӣ метавонад дар ҳар як синф зиёд шавад.

Бояд қайд намуд, ки системаи грейдерӣ, пеш аз ҳама, шаффофияти ташаққули даромадро таъмин менамояд, ки барои корманд хеле муҳим аст.

Маврид ба зикр аст, ки системаи грейдерӣ байни «пардохт аз рӯи вазифа» ва «пардохт аз рӯи дастовардҳои инфиродӣ» фарқ мекунад. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки нусхабардорӣ кардани таҷрибаи дигарон барои дилхоҳ корхона хатои бузург хоҳад буд. Ҳар як корхона низоми ба худ хос, хусусияти фаъолият, миссияву мақсади муайян, расмиёту сохтори мувофиқ ва маданияти корпоративии худро дорад, бинобар ин системаро метавон нусхабардорӣ нею мутобиқ бояд кард.

Таҳлили сохтор ва фаъолияти корхонаҳои воҳиди давлатии нақлиёти мусофиркашонӣ барои омӯзиши амиқи системаи музди меҳнат замина фароҳам овард, ки аз он на танҳо дар ташаққули музди меҳнат, балки мушкilotи ҷиддие нисбати кадрҳо низ ошкор карда шуданд.

Таҳқиқоти амалии анҷомдодашуда далели он аст, ки корхонаҳои воҳиди давалтии нақлиёти автомобилӣ сиёсати идоракунии кадрҳоро бесамар пеш мебаранд. Бо ин мақсад, маҷмӯи тадбирҳо таҳия ва тадриҷан татбиқ карда шуданд, ки 7 марҳиларо дар бар гирифта, ба ҷорӣ намудани низоми грейдерӣ ҳамчун воситаи самараноки идоракунии кадрҳо равона карда шудаанд.

Дар ҷараёни кор як гурӯҳи коршиносон ташкил карда шуд, аммо бо вучуди баъзе мушкilot ва омода набудани нозири кадрҳо, ба даста тавонистааст баҳогузорӣ ба вазифаҳо, таъсиси баҳо ва маош, инчунин ба шарофати бодикқат дар корхонаҳо ва таҳлили бозори меҳнат, хусусияти корбурди камбудихо бартараф карда шавад.

Илова ба маҷмӯи чорабиниҳо оид ба татбиқи системаи грейдерӣ ҳамчун воситаи самараноки идоракунии кадрҳо тавсияҳои амалӣ тартиб дода шуда, қоидаҳои наवсозии он ва дурнамои оянда низ пешниҳод карда шуданд.

Дар маҷмӯи истифодаи системаи грейдерӣ имконият медиҳад, сатҳу сифати хизматрасониҳои нақлиётӣ дар шаҳри Душанбе баланд бардошта шуда, музди меҳнати кормандон бо назардошти истифодаи системаи грейдерӣ пардохта шавад.

3.3. Самтҳои афзалиятноки механизми ҳавасмандгардонии меҳнат дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ

Ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ заминаест дар роҳи таъмини натиҷаҳои баланд ва татбиқи стратегияи гузошташуда. Бинобар ин роҳу воситаҳои ҷалби кормандон ба меҳнати натиҷабахшро танҳо бо қадришиносии фаъолияти меҳнатӣ метавон таъмин намуд.

Ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ аз муҳаббат, садоқат, масъулият, салоҳият ва вафодорӣ ба корхона, аз ҷумла механизмҳои дохилӣ ва системаи арзишҳои рабт дорад, ки фаъолияти кормандонро барои муяссар гаштан ба натиҷаҳои беҳтарин, баланд бардоштани самаранокии дараҷаи таъминоти моддӣ, қаноатмандшавии маънавӣ, инкишофи касбу корро таъмин менамояд.

Бинобар ин, баҳри ноил гардидан ба самараи системаи муайяншудаи ҳавасмандгардонии кормандон дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ бо роҳи

вусъатбахшӣ ва ҷорӣ намудани шаклҳои нави ҳавасмандгардонии моддию маънавӣ бо дарназардошти истифодаи ҳадафмандонаи тарзу усулҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маъмурӣ ва психологӣ идоракунӣ зарур мепиндорем.

Ҳангоми баррасӣ ва баҳо додан ба шаклҳои ғайримоддии ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ чунин иқдомҳо саривақтӣ мебошанд: пешкаши роҳхат ба истироҳатгоҳу осишгоҳҳо, лагерҳои бачагона, чиптаҳо барои варзиш, хатсайрҳои сайёҳии дохилӣ, пардохти таълими кормандон дар курсҳои омӯзишӣ ё муассисаҳои таълимӣ, иштирок дар курсҳои такмили ихтисос, пардохти хизматрасониҳои тиббӣ, суғуртаи маъжубии тулонӣ, пурра ё қисман пардохти роҳкироии кормандон, пешниҳоди қарзҳои бефоиз ва ё камфоиз ва ғайраҳо.

Дар воқеъ ин гуна иқдомҳо боиси дастгирӣ, агар дар корхона фонди махсус мавҷуд бошад. Бояд тазаққур дод, ки ин гуна фонд танҳо дар сурати мавҷудияти фонди амал мекунад. Яъне фонди махсус барои ин гуна эҳтиёҷотҳо бояд дар ҳама гуна корхона новобаста аз шакли моликият дар сохтори буҷа ба нақша гирифта шуда бошад. Корхона ҳоло қариб се фоизи фонди худро ба шаклҳои ғайрипулии ҳавасмандгардонӣ сарф мекунад, вале бо ташкили чунин фонд маблағи он хеле зиёд мешавад.

Маҷмӯи хароҷот барои амали намудани корхонаи нақлиёти автомобилӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷадвали 3.6 оварда шудааст.

Ҷадвали 3.6-Хароҷот барои амали намудани чораҳои беҳтар намудани ҳавасмандгардонии кормандони муассисаи нақлиёти автомобилӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон

№ б/т	Чорабиниҳо	Хароҷотҳо барои амалӣ намудани чорабинӣ, в %
1.	Тағйирёбии таркиби музди меҳнат	1,5
2.	Ба тариқи даврагӣ баланд бардоштани ставкаи тарифии коргари дараҷаи аввал	0
3.	Кам кардани таъсири омилҳои зараровар дар истеҳсолот	1
4.	Ҳавасмандгардонӣ ба намуди тӯҳфаҳо	0,06
5.	Шаклҳои ғайрипулии ҳавасмандгардонӣ	3
	Ҳамагӣ	5,56

Аз чадвали 3.6 чунин хулоса кардан мумкин аст, ки харочот барои чораҳои беҳтар намудани ҳавасмандгардонии кормандони корхонаи нақлиёти автомобилӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон -5,6% -ро ташкил медиҳад.

Ҳангоми таҳқиқ маълум гардид, ки таҳлили шаклҳои имконпазири ташкили системаи музди меҳнат дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ нишон дод, ки системаи мавҷудаи идоракунӣ беҳбудӣ мебошад ва дар ташаккул ва тақсими ғоида ширкати дастаҷамъии кормандон муҳим арзёбӣ мегардад. Ҳадафи асосӣ дар чист? Пеш аз ҳама барои дастгирии иҷтимоии кормандон ва дараҷаи некуаҳволии онҳо нигаронида шудааст. Дар ин сурат сатҳи сифати кор ва самарани меҳанти ҳар як корманд бояд баҳо дода шавад. Бинобар ин, тақмил додани усулҳои иқтисодии ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ бояд дар асоси алоқаи тарафайни музди меҳнат ва дараҷаи даромади корхона, инчунин самаранокии меҳнати коргар дида шавад.

Барои қорӣ намудани системаи иштироқи коркунон дар ғоидаи корхона ҳисоб кардани фонди мукофотпулиро ҳамчун ғоизи афзоиши даромади корхона дар давраи таҳлилшуда пешниҳод кардан мумкин аст. Ғоизи барои ташаккули фонди мукофот ҷудо кардашуда дар асоси ҳиссаи сарфи меҳнат дар арзиши аслии маҳсулоти корхона дар солҳои охир муайян карда мешавад. Тарзи ҳисоби нишондиҳандаи мазкур дар чадвали 3.7 нишон дода шудааст.

Чадвали 3.7 - Ҳисобкунии параметрҳои низомии иштироқи кормандон дар ғоидаи корхона, бо сомонӣ.

б/т	Нишондиҳанда	2022	2023	Тағйирёбӣ, (+; -)
1.	Даромади умумии корхона, ҳазор сомонӣ	529769	548231	18462
2.	Хароҷоти музди меҳнат, ҳазор сомонӣ	15025	15903	+878,0
3.	Вазни қиёсии хароҷот дар музди меҳнат, %	2,8	2,9	+0,1 бф

Нишондиҳандаҳои чадвали мазкур аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки таҳлили шаклҳо ва тартиби додани музди меҳнат дар корхона ҳиссаи сарфи меҳнат дар арзиши аслии бори кашонидашуда ниҳоят кам мебошад. Бинобар ин, ҳангоми

истифодаи ставкаҳои 0,5 - 0,7 фоизи даромад ҳамчун манбаи ташаккули фонди мукофотдиҳӣ, самараи ҳавасмандгардонӣ ниҳоят паст хоҳад шуд.

Ҳавасмандгардонии моддии фардӣ дар корхона низ бояд муфассалтар дар асоси системаи идоракунӣ аз рӯи мақсад, муқаррар намудани мукофотдиҳии фардӣ, ҷорӣ намудани мукофотҳои иловагӣ барои кори зиёда аз вақти кор ва тақлифҳои ратсионализаторӣ тақмил дода шавад. Ғайр аз ин, як самти муҳими ҳавасмандгардонӣ мусобиқаи байни коргоҳҳо, бастҳо ва гуруҳҳо мебошад, ки дар натиҷа муттаҳидию дастаҷамъии коллектив эҳсос мегардад. Дар воқеъ самараи онро ҳангоми ҳалли масоили истехсолӣ ва рушди ҳаматарафаи шахсият ва ҳисси меҳнатдӯстӣ мушоҳида мешавад.

Инчунин барои гирифтани номи беҳтарини касбу ҳунар озмунҳои гуногун гузаронидан аз манфиат ҳолӣ нест зеро, ки ин низ ба ғайр шудани кормандон, беҳдошти ғайрияти хидматию меҳнатии онҳо мусоидат менамояд.

Дар корхона ба роҳ мондани озмунҳои гуногун ба мотиватсияи меҳнатӣ тақдирӣ мебахшад ва ба ғайринокгардонии кормандон замина мегузорад.

Ҳангоми тақсими кардани фонди мукофотпулӣ ва муқаррар намудани ёрдампулии иловагии ҳавасмандкунӣ ба системаи пардохтҳои иҷтимоӣ диққати махсус додан зарур аст.

Тавре ки, маълум аст дар корхонаҳои актиёти автомобилӣ пардохтҳо ва кафолатҳои иловагии иҷтимоӣ – иқтисодӣ дар замони муосир чунин мебошад: идпулӣ, пардохт барои ҳуроки нисфирӯзӣ, суғуртаи тиббӣ, суғуртаи иловагии нафақа, суғуртаи ҳолатҳои садамавӣ, таваккуфҳои ройгони воситаҳои нақлиёт, тайёр кардани касбу ҳунар ва бозомузӣ. Ин гуна дастгириҳо руҳи кормандонро баланд ва илҳами тозаю қувваи иловагиро эҷод мекунанд.

Ҳамаи тадбирҳои пешниҳодшуда ва то ҳол мавҷудаи ҳавасмандгардонии иқтисодиро дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ муттаҳид карда, номгӯи зерини шаклҳои ба даст овардани даромади иқтисодии коргаронро, ки барои

ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнати онҳо пешбинӣ шудаанд, дида баромадан зарур меҳисобем:

- ✓ музди меҳнат (маоши асосӣ ва иловагӣ, мукофотпулӣ ва ёрдампулӣ);
- ✓ пардохтҳои яқвақта аз ҳисоби фоидаи корхона (маоши 13);
- ✓ иштирок дар ташаккули фоида (ҳиссаи устувори даромаде, ки аз он фонди ҳавасмандгардонӣ ташкил шудааст);
- ✓ пардохтҳои иловагӣ барои хароҷоти шахсӣ вобаста ба натиҷаи кор ва ғайра.

Ба андешаи мо, барои ҳар як категорияи кадрҳо такмил додани системаи музди меҳнат мураттаб сохтан, ба низомномаи музди меҳнат ва мукофотҳо дар корхона ворид кардан зарур мебошад. Муносибату масъулият ва шавқмандии кормандон меафзояд. Ин ҷо мусобиқа не, балки тавонмандии кормандон ва шарафёбӣ ба мукофот дар асоси принципҳои адолатнокӣ бояд дар мадди аввал гузошта шавад.

Шартҳои пешниҳодшудаи мукофотпулӣ ба ҳар як коркун бештар таъсири дифференсиалӣ мерасонанд ва боиси ҳавасмандгардондани меҳнати категорияҳои алоҳидаи коркунон мегардад.

Ҳама гуна шарту усулҳо барои фаъолгардонии кормандон равона шудааст ва ҷолибияти кор дар меҳнатдӯстӣ ва садоқат ба корхона эҳсос мегардад. Албатта фоидаи корхона сарчашмаи мукофотҳо ва қадршиносии меҳнати кормандон мебошад. Таҷриба нишон медиҳад, ки афзоиши системаи музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ аз ҳиссаи иштироки ҳар як корманд дар ташаккули фоидаи корхона вобастагӣ дорад. Бинобар ин, ташаккули фоидаи корхона дастаҷамъии фаъолияти аҳли кормандонро тақозо дорад.

Аз ин ҷост, ки хароҷоти асосии системаи пешбинишудаи ҳавасмандгардонии моддӣ аз ҳисоби фоизи маблағи афзоиши даромади корхона барои ташаккул додани қисми тағйирёбандаи музди меҳнат аз рӯйи системаи иштироки коркунон дар фоидаи корхона сарчашма мегирад.

Бо маврид аст кайд намоем, ки фоизи пешбинишудаи маблағгузорӣ аз рӯйи дараҷаи стандартӣ даромаднокии фаъолияти истеҳсолӣ 30 фоизи афзоиши фоидаи корхонаро ташкил медиҳад. Мувофиқи он 70 фоизи афзоиши даромади корхона фоидаи иқтисодӣ барои ҷорӣ намудани системаи нави музди меҳнат мебошад, яъне афзоиши фоидаи софи корхонаро таъмин менамояд. Дар воқеъ ҳисаи муайяни фоидаи корхона барои фонди музди меҳнат равона карда мешавад. Дар аксари корхонаҳо он то 60-70%-ро ташкил мекунад.

Ба андешаи мо, барои ноил шудан ба дараҷаи зарурии ҳавасмандгардонӣ нақшаи пешниҳодшудаи ҳавасмандгардонии моддиро бо ҷораҳои муносиби ҳавасмандгардонии иҷтимоӣ-психологӣ пурра кардан зарур аст. Дилхоҳ роҳбар дар ин самт бояд дар фикри он бошад, ки нақшаро чӣ гуна иҷро кардан мумкин аст ва иҷрои нақша барои ташаккули низоми музди меҳнат ва инчунин ҳавасмандгардонӣ чӣ аҳамият дорад.

Дар ин раванд баррасии ҳавасмандгардониро дар асоси изҳори эътирофи омма, ташкили хатсайрҳои сайёҳӣ, таъсиси хонаҳои истироҳат, ташкили ҷорабиниҳои фарҳангӣ, ба роҳ мондани озмунҳои корманди муваффақ, ташкили маҳфилҳои сифат, ташкили гушаи ифтихорӣ, бо либоси ягона таъмин намудани кормандон, утоқҳои намунавии корӣ, ронандаи беҳтарин, иштирок ва саҳми кормандон ташаккули натиҷаи умумии иқтисодӣ дар сармояи корхона, тадбирҳои беҳтар намудани беҳатарии меҳнат, риояи санадҳои ҳуқуқиву меъёрӣ ва ғайра дида баромадан ба манфиати кор хоҳад буд.

Ҳамин тариқ, дар асоси омӯзиши ҳавасмандгардонии кормандони муассисаи нақлиёти автомобилӣ захираҳои пурзӯр кардани нақш ва ҷои ҳавасмандкунии меҳнатӣ ва маънавиро чудо кардан мумкин аст.

Тавре ки маълум аст психологияи меҳнат нигоҳи назари кормандро дар мустаҳкамии муҳит ва иқлими созгор муайян менамояд. Асоси фаъолияти самарабахш аз ташаккули иқлими мустаҳками психологӣ сарчашма мегирад. Муносибати мусбати психологӣ ба меҳнат шароити заруриро фароҳам меоварад. Таҷриба нишон медиҳад, ки шароити хуби корӣ ба кормандон на он

кадар чашмрас аст. Бинобар ин, вақте ки шароити корӣ ба қадри кофӣ хуб аст коргарон ба ин таваҷҷӯҳ намекунанд. Аммо агар шароити меҳнатӣ хуб набошад, таваҷҷӯҳ бештар мегардад, зеро он ба пастшавии ҳосилнокии меҳнат оварда мерасонад. Албатта шароити беҳтарин кормандонро ба меҳнати софдилона бештар ҳавасманд мегардонад, вале шароити бади кор бошад воқуниши баръаск нишон медиҳад.

Ба андешаи мо, ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатии кормандон заминаи хуб баҳри рушду таъмини стратегияи корхона мебошад. Пас аз баррасии паҳлӯҳои назариявӣ амалии фаъолияти кормандон самтҳои афзалиятноки ҳавасмандгардониро муҳим мешуморем: масъулияти иҷроӣ супоришҳо на ба хотири худ балки ба манфиати корхона; садоқат ва вафодор будан ба касбу касбияти хеш; ҳиссаи назаррас гузоштан дар рушди корхона; муносибату самимият дар иҷроӣ вазифаҳои функционалӣ; намунаи ибрат будан барои дигарон; ташаббус ва эҷодкорӣ; зеҳниятро навоварӣ дар раванди иҷроӣ кор; сарфаю сариштакорӣ ва эҳсоси маъулият дар молу мулкҳои корхона; ташаккули иқлими мустаҳками психологӣ; таҳкими дӯстиву маърифатнокӣ бо ташкили чорабиниҳои фарҳангиву фароғатӣ; тақвияти тарзи ҳаёти солим ва ба роҳ мондани мусобиқаҳои варзишӣ ва ғайраҳо

Ба андешаи мо, усули ҳавасмандгардонии моддӣ ҳангоми истифодаи системаи музди меҳнат ва ҳавасмандгардонӣ зарур мебошад. Тарзу усулҳои ҳавасмандгардонии роҳбарон, мутахассисон ва коргарони оддӣ фарқият доранд, зеро хусусиятҳои кори онҳо тафовут доранд. Барои ҳар як гурӯҳи коргарон, ҳатто барои ҳар як узви коллектив муносибати махсус зарур мебошад.

Муносибати меҳнатӣ аз рӯйи дараҷаи корӣ, уҳдадорӣҳои функционалӣ, сатҳ ва зинаи корӣ, хусусиятҳои меҳнатӣ, шакли кор ё басти корӣ, шарту шароити меҳнат ҳангоми ҳавасмандгардонӣ бояд ба инобат гирифта шавад.

Қайд намудан ба маврид аст, ки омили ҳавасмандгардонии коргарон музди меҳнати изофакорӣ ба ҳисоб меравад, ки дар муассисаи нақлиёти автомобилӣ нисбатан камтар амалӣ мешавад. Кормандонро барои берун аз

вакти кории муқаррарӣ кор фармудаанд, ки барои ин музди ночиз – на бештар аз нисфи музди кор дода мешавад. Ғайр аз ин, ин кор характери ғайримуқаррарӣ дошта, дар натиҷаи ҳолатҳои ғайриҷашмдошт, набудани корманд бо сабабҳои узрнок ё дигар сабабҳо ба амал меояд. Таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ нишон медиҳанд, ки берун аз соату вақти корӣ кор фармудани коргар ба ӯ музди иловагии дучандшуда бояд пардохт карда шавад.

Тавре ки маълум аст, мутобиқи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои кори изофакорӣ барои ду соати аввали кор на камтар аз якуним баробар, барои соатҳои минбаъда на камтар аз ду баробар пардохти музди меҳнат дар назар дошта шудааст. Ба андешаи мо, ҳаҷми мушаххаси музди меҳнат барои кори зиёда аз вақти корӣ мумкин аст бо шартномаи коллективӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии маҳаллӣ ё шартномаи меҳнатӣ муқаррар карда шавад.

Аз ин рӯ дар ҷадвали 3.8 ҳисоби самаранокии иқтисодии музди меҳнати корхонаи нақлиёти автомобилӣ барои изофакорӣ оварда шудааст.

Ҷадвали 3.8- Ҳисоби самаранокии иқтисодии музди меҳнат барои иҷрои изофакорӣ дар корхонаи нақлиёти автомобилӣ

№ б/т	Намуди пардохт	Ҳамагӣ, сомонӣ	Пардохти соатҳои аз миқдор зиёди кор иҷрокунӣ	Барои соатҳои аз 6 соат зиёд бо андозаи дукаратаи музди меҳнат, сомони.	Ҳамагӣ, сомонӣ
1.	Пардохт аз рӯи тариф	400	150	600	750
2.	Мукофотпулӣ, 30 %	120	45	180	225
3.	Иловапулӣ барои кори шабона	70	26,25	105	131,25
4.	Иловапулӣ барои кори зарарнок	110	41,25	165	206,25
5.	Коэффисиенти ноҳиявӣ	105	39,40	157,50	196,90
	Ҳамагӣ	805	301,90	1207,50	1509,40

Ҳамин тавр, агар коргари разряди чорум дошта дар корхона дар як шабонарӯз ба ҳисоби миёна 805 сомонӣ маош гирад, пас ҳангоми додани музди иловагӣ мувофиқи қонунгузори меҳнат дар як баст бояд 1509,4 сомонӣ гирад. Дар маҷмӯъ, маблағи умумии музди меҳнат дар ду баст (асосӣ ва изофакорӣ) $1509,40 + 805 = 2314,40$ сомони ро ташкил медиҳад.

Аз ин чо хулоса кардан мумкин аст, ки самаранокии иқтисодии чунин пардохт барои корманд 1109,4 сомони ро (2314,4 - 805 - 400) дар корхонаи нақлиёти автомобилӣ ташкил медиҳад.

Аммо, ин ҳолатҳо хеле кам ба чашм мерасанд ва характери доимӣ надоранд. Дар корхонаи автомобилӣ ҳар моҳ қариб 85 нафар зиёда аз меъёр кор мекунанд, аз ин рӯ, арзиши кори зиёда аз меъёр дар як моҳ 94,3 ҳазор сомонӣ ё худ қариб 0,09 фоизи ҳаҷми бори кашондашударо ташкил медиҳад. Ин гуна пардохт барои кори иловагӣ хеле кам мебошад ва на ҳама кормандон дар фикри илова кор кардан мебошанд, яъне мотиватсияи шахсӣ чашмрас нест.

Барои баланд бардоштани ҳавасмандии меҳнатӣ бо истифода аз усулҳои муайяне, ки ба самаранокии истифодаи ҳавасмандкунии меҳнатии кормандон дар муассисаи нақлиёти автомобилӣ таъсир мерасонанд диққати асосӣ дода мешавад.

Ҳама чораҳои тақмили системаи ҳавасмандгардонии кадрҳои муассисаи нақлиёти автомобилӣ дар ҷадвали ҷамъбастии 3.9 оварда шудаанд.

Ҷадвали 3.9- Тадбирҳо оид ба тақмили системаи ҳавасмандгардонии кормандони корхонаи нақлиёти автомобилӣ ва таъсири иҷтимоию иқтисодии онҳо

Номгӯи чорабиниҳо	Шартҳои амалисозӣ	Самарани Иҷтимоӣ	Самарани иқтисодӣ, ҳазор сомонӣ
1. Тағйирёбии таркиби музди меҳнат	Омода сохтани фармони роҳбари корхона бо муайян намудани тартиб ва гузаронидани корҳо	Баланд бардоштани сатҳ ва сифати зиндагии кормандон	8
2. Ба тариқи давравӣ баланд бардоштани ставкаи тарифии дараҷаи аввал	Омода сохтани фармони роҳбари корхона дар якҷоягӣ бо иттифоқи касаба	Баланд бардоштани сатҳ ва сифати дараҷаи зиндагии аҳоли	-
3. Кам намудани таъсири омилҳои зароровар дар истеҳсолот	Коркарди чорабиниҳо доир ба кам намудани таъсири омилҳои зароровар пешбурди даврагии ин гуна корҳо	Беҳтар намудани саломатии кормандон ва ба таъобат рафтани шумораи ками онҳо	-

4. Ҳавасмандгардонии кормандон бо тӯҳфаҳо	Кори босифати иттифоқи касаба	Корманд ҳурматро нисбати худ ҳис намуда аҳмиятнокии хешро дар фаъолияти корхона дарк менамояд	-
5. Намудҳои ғайрипулии ҳавасмандгардонӣ	Омода сохтани фармони роҳбари корхона дар якҷоягӣ бо иттифоқи касаба	Ҳарчи минималии воситаҳои пулии корманд барои хизматрасонии сифати баланд аз тарафи корхона ва дастгириҳои бепул	-
Ҳамагӣ			8

Аз ҷадвали 3.9 бар меояд, ки таъсири иқтисодии тағйир додани музди меҳнат аз даромади корхона вобаста буда боз 20 ҳазор сомонӣ зиёд шуда, хароҷоти нигоҳ доштани кадрҳо 12 ҳазор сомониро ташкил медиҳад ва самарайи иқтисодӣ ба 8 ҳазор сум ($20 - 12 = 8$) баробар мешавад.

Таҳлили гузаронидашуда имконият дод, ки ҳавасмандгардонии самарабахши шавқу ҳаваси кадрҳо ба беҳтар намудани фаъолияти корхона дар сурати дуруст ба роҳ мондани системаи ҳавасмандгардонӣ ва шаклҳои ҳавасмандгардонии моддии меҳнати кадрҳо имконпазир аст.

Ҳамин тариқ, метавон мафҳуми ҳавасмандиро ҳамчун маҷмӯи қувваҳое, ки одамонро ба кор, дар дараҷаи масъулияти вичдон ва кӯшишу ғайрат, бо суботкорию садоқатмандӣ, дар самти ноил шудан ба ҳадафҳои худ ва корхона водор мекунанд, ҳисобид.

Тавре ки маълум аст, таъмини мувозинати оптималии навсозӣ ва нигоҳ доштани таркиби миқдорӣ ва сифатии кормандон ва рушди он мутобиқи талаботи муассисаи нақлиёти автомобилӣ мақсади сиёсати кадрӣ ба ҳисоб меравад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки дараҷаи қаноатмандии баландтарин аз кор барои кормандони роҳбарикунандаи сатҳи олӣ ва миёна хос аст, зеро ки онҳо маоши хеле баланд, шароити хуби корӣ, имкони муоширати корпоративӣ, болоравии мансаб ва иштирок дар гузоштани ҳадафҳо ва қабули қарорҳоро доранд.

Бояд зикр намуд, ки устодони истехсолот, коргоҳ(сех) ва коргароне, ки музди миёна мегиранд, амалан аз дастрасии чорабиниҳои фарҳангии коллективӣ ва қабули қарорҳо дар бораи тараққиёти муассисаи нақлиёти автомобилӣ маҳрум мебошанд. Барои ин категорияҳои коргарон имкониятҳои рушд ва мансаб номуайян ва шубҳаоварааст. Онҳо ба ояндаи хеш ва рушди касбият боварӣ надоранд. Барои ин гуна коргарон низоми тафриқавии музди меҳнатро бояд ба роҳ монд. Натиҷаи беҳтарин ва маҳсулнокии меҳнат аз натиҷаи кори ин гуна шахсон вобастагӣ дорад. Ҳама гуна мотиватсия ва ҳавасмандгардонӣ бояд ба зинаи поёни нигаронида шуда бошад, зеро сарбории асосӣ ба уҳдаи чунин ашхос гузошта шудааст.

Ҳавасмандии баланди коллектив шарти муҳимтарини корхонаи нақлиёти автомобилӣ бе қувваи кори тавонманд, бе сатҳи баланди ӯҳдадорӣ кормандон, бе аъзоёни дилбохтаи кор ба натиҷаи ниҳой ва омодабошӣ, сахм гузошта дар ноил шудан ба ҳадафҳо рушд карда наметавонад.

Пеш аз ҳама системаи ҳавасмандгардонии коркунонро такмил додан зарур аст, ки барои он механизмҳои ҳавасмандгардонии моддию ғайримоддиро кор карда баромадан ва асоснок кардан муҳим аст.

Ҳангоми таҳлили равишҳои илмӣ муносири идоракунии ҳавасмандгардонии кадрҳо муайян карда шуд, ки ҳавасмандгардонӣ маҷмӯи хислату амалҳои раваниро ифода менамояд, ки рафтори инсон, оғоз, самт ва фаъолияти онро дар назар дорад. Ҳавасмандкунӣ маънои татбиқи мустақими маҷмӯи оптималии интихобшудаи ҳавасмандгардонӣ ва ҳавасмандкуниро дорад.

Тавсия дода мешавад, ки методологияи арзёбии самаранокии системаи ҳавасмандкунӣ дар шароити муосир диққати асосӣ дода шавад.

Арзёбии самаранокии системаи ҳавасмандкунӣ вазифаи алоҳидаи муҳимест, ки дар назди роҳбарон ҳангоми ҷорӣ кардани системаи нави ҳавасмандкунӣ меистад ва он барои ҳар як объект ҳамчун самаранокӣ нисбат ба ноил шудан ба ҳадафҳои гузошташуда баррасӣ карда мешавад.

Таъсиррасонӣ = Натиҷаи ноилшуда - Арзиши меҳнат, (3.1.)

Самаранокии фаъолият = Натиҷаи кор / Арзиши меҳнат, (3.2.)

Ба андешаи мо, ҳангоми муайян кардани самаранокии системаи ҳавасмандкунӣ натиҷа ва хароҷотро муайян кардан ба мақсад мувофиқ аст.

Намудҳои зерини хароҷотро тақсим кардан мумкин аст: музди кори кормандоне, ки дар татбиқи системаи ҳавасмандкунӣ иштирок мекунанд; пардохти омилҳои моддӣ ва ғайримоддӣ системаи ҳавасмандгардонӣ; ташкили системаи ҳавасмандгардонӣ (рушд + зерсохтор). Бояд қайд намуд, ки натиҷаҳои муайяншуда ба фаъолияти молиявӣ хоҷагии муассисаи нақлиёти автомобилӣ мувофиқ ояд.

Маълум аст, ки арзиши самаранокӣ дар натиҷаи дигаргуниҳое, ки ба амал омадаанд ва тағйир додани натиҷаи он муҳим аст.

Бо вучуди ин, татбиқи тағйирот вақтро талаб мекунад ва ворид шудани системаи ҳавасмандкунӣ ба марҳилаи муассиртарин (вақте ки системаҳои ҳавасмандкунии кормандон ба системаҳои дар системаи ҳавасмандкунӣ муқарраршуда мувофиқат карданд) низ фаврӣ нестанд. Дар натиҷа, тағйирёбии натиҷа дар системаи ҳавасмандкунӣ дида мешавад ва самаранокии иқтисодӣ ва иҷтимоӣ онро баҳо додан ба маврид аст.

Ба андешаи мо, самаранокии ҳавасмандгардонӣ дар асоси дараҷаи ноил гаштан ба ҳадафҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ муайян карда мешавад.

Бояд зикр намуд, ки мақсадҳои иқтисодӣ бо фаъолияти истеҳсолии корхона алоқаманд буда, дар нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ва меёрҳои иқтисодии самаранокии фаъолияти он инъикос ёфтааст.

Ҳадафҳои иҷтимоӣ дар шакли қонеъ гардонидани интизориҳо, талабот ва манфиатҳои кормандон амалӣ карда мешаванд. Ин ниёзҳо хеле гуногунанд ва аҳамияти онҳо метавонад бо мурури замон тағйир ёбад. Ҳадафҳо самти фаъолиятро муайян мекунанд. Онҳо ҳолатро тавсиф мекунанд, ки шахс бояд дар асоси татбиқи стратегияҳои мушаххас ба он саъй намояд.

Муносибати иқтисодӣ, таҳлил ва муайян кардани мақсадҳои инкишофи муассисаи нақлиёти автомобилӣ ва фаъолияти ҳамаи унсурҳои таркибии системаи муайяни иҷтимоиро талаб мекунад. Фаъолияти самараноки система

дар маҷмӯъ танҳо дар сурати омезиши муайяни ҳадафҳо бо ҳадафҳои зерсистемаҳои он имконпазир аст. Ҳадафҳои объективии система на танҳо мувофиқат накунад, балки бо ҳадафҳои зерсистемаҳо, инчунин бо ҳадафҳои кормандони алоҳида муҳолифат кунанд. Маҳз ҳамин мақсадҳои «пинҳонӣ» ба ҷаъолияти коллективи меҳнатӣ дар ҳақиқат назорат мекунад, ки ин назар ба нақша натиҷаҳои тамоман дигар оварда мерасонад.

Ҷаъолияти самарабахши зерсистемаи мушаххас (сех, китъа, бригада) дар доираи як мақсади умумӣ танҳо дар асоси барҳам додани ҷунин мақсадҳои «пинҳонӣ» имконпазир аст. Механизми иҷтимоию иқтисодии идоракунии рафтори объект бояд ба ташаккули ҷунин маҷмӯи ҳавасмандкуниҳо нигаронида шавад, ки татбиқи мақсадҳои дохилии шахсӣ ва рафторро дар раванди меҳнат мутобиқи мақсадҳои умумии системаи идоракунӣ таъмин намояд. Барои он ки нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ ҳамчун ҳадафи ноилшаванда дида шаванд, бояд роҳи андозагирии талабот ва манфиатҳоро пайдо намудан зарур аст. Бо дар назардошти ҷузъҳои мухталифе, ки самаранокии иҷтимоиро ташкил медиҳанд, бояд як нишондиҳандаи умумие пайдо шавад, ки метавонад барои тавсиф ва арзёбии ниёзҳои кормандон ва қаноатмандии кор истифода шавад.

Бояд тазаққур дод, ки қаноатмандӣ аз кор аз равандҳои истеҳсолӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳавасмандгардонӣ вобастагӣ дорад.

Аз ин рӯ, меъёри сифати қабули қарорро, ки самаранокии иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳавасмандкуниро андоза мекунад ҳамчун дараҷаи ноил шудан ба мақсадҳо дидаан муҳим аст. Самаранокии иҷтимоиро дар шакли ҳавасмандгардони танҳо дар сурате ба амал баровардан мумкин аст, ки мавҷудияти корхона эътимодноқ бошад ва он ғоида ба даст орад, ки сиёсати ҳавасмандгардониро имкон медиҳад. Дар айнаи ҳол афзоиши самараи иқтисодиро танҳо аз дараҷаи муайяни самараи ҷамъиятӣ ба даст овардан мумкин аст. Аз ин рӯ, дар байни самараи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ робита вуҷуд дорад.

Дар роҳи ба даст овардани самараи иқтисодию иҷтимоӣ мувозинати манфиатҳо бояд риоя карда шавад. Он танҳо он вақт ба даст овардашуда ҳисобида мешавад, ки тарафҳои манфиатдор мувофиқат мекунанд, ки ҳалли созиш қобили қабул аст.

Аз нуқтаи назари таъсири ҳавасмандгардонӣ ба шахс омилҳои гуногуни таъсиррасонанда ба маҳсулноки ва самаранокии меҳнatro метавон ба се омили асосӣ: қобилияти корӣ (қобилияти инфиродӣ), омодагӣ ба кор ва шароити меҳнат коҳиш дод.

Имкониятҳо қобилиятҳои шахс (физиологӣ ва маърифатӣ), инчунин дониш, интеллект, синну сол, саломатӣ, маълумотнокӣ, устуворӣ, суботкорӣ, хусусиятҳои ҳаракат ва психомоториро инъикос мекунанд.

Омодагӣ ба кор маънои онро дорад, ки шахс то чӣ андоза ба кор майл дорад. Ҳавасмандӣ ва қаноатмандии кор, муносибатҳо, арзишҳо, табиати кор, даромади интизорӣ ва мукофотҳои пешбинишуда дар асоси фаъолият ба рафтор доранд дида баромада мешавад.

Шароит омилҳоеро дар бар мегиранд, ки ба иҷроиш таъсир мерасонанд ва аз назорати бевоситаи он берун нест. Дигар омилҳо низ ба фаъолият таъсир мерасонанд, аз ҷумла намуди роҳбарӣ, фаҳмиши возеҳ дар бораи нақши худ, аз ҷумла ҳадафҳо, вазифаҳои корӣ, омӯзиш, стандартҳо ва ғайра.

Бинобар ин мо ҳисоб кардани самараи иҷтимоию иқтисодии системаи ҳавасмандгардониро, ки дар муассисаи нақлиёти автомобилӣ муҳим мешуморем. Пеш аз ҳама, мо аҳамияти арзёбии самаранокии ҳавасмандгардонии кормандонро дар муассисаи нақлиёти автомобилӣ қайд мекунем.

Формулаи баҳодихиро ба қатори яке аз усулҳои арзёбии самаранокии ҳавасмандгардонии кормандон истифода бурдан мумкин аст, ки дар он натиҷаҳо ҳангоми болоравии ҳосилнокии меҳнат, кам шудани шумораи кормандон, ҷобачогузориҳои кадрҳо ва тайёр кардани кадрҳо ба чашм мерасанд. Пеш аз ҳама нишондиҳандаҳои инфиродӣ муайян карда мешаванд:

1. Самараи кам шудани ҷойивазкунии кадрҳо;

2. Таъсири раванди таълим ба рушди минбаъдаи касбҳо;

3. Самараи баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат (дар як моҳ) ва баъдан самаранокии умумиро ҳисоб менамоянд.

Ҳар яке аз равишҳои баррасишавандаи баҳодихии самаранокии иқтисодӣ ҷанбаҳои мусбат ва душвориҳои амалии худро дорад. Бо вучуди ин, ҳангоми арзёбии самаранокии системаи идоракунии ҳавасмандкунӣ бояд нишондиҳандаҳои мураккаби умумӣ ва қисман истифода шаванд.

Самаранокии иҷтимоию иқтисодии системаҳои ҳавасмандгардонӣ низ дар назари аввал бо нишондиҳандаҳои хеле ғайримустақим муайян карда мешавад, масалан: баланд шудани мунтазами сатҳи таълим; зиёд кардани саҳм дар рушди муассисаи нақлиёти автомобилӣ; баланд бардоштани коллективизм, эътироф ва эҳтиром; баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагӣ, шиддат ва сифати кор; қабули қарорҳои инфиродӣ.

Самаранокии иҷтимоию иқтисодии системаи ҳавасмандкуниро бо формулаи зерин ҳисоб кардан мумкин аст:

$$\begin{aligned} \text{Сии} = & \text{Саим} + \text{Саҳм} + \text{Сшм} + \text{Скшк} + \text{Саҳс} + \text{Свк} + \text{Стк} + \text{Сккм} + \text{Сиир} + \text{Смм} + \text{Смос} \\ & + \text{Сҳс} + \text{Скх} + \text{Сқк} + \text{Сҳф}, \end{aligned} \quad (3.3)$$

ки дар он Сии - самаранокии иҷтимоию иқтисодӣ;

Саим- афзоиши истеҳсоли маҳсулот;

Саҳм - афзоиши ҳосилнокии меҳнат;

Сшм - кам шудани шиддатнокии меҳнат;

Скшк – кам кардани шумораи кормандон;

Саҳс - сарфаи ашёи хом, сузишворӣ, энергия;

Свк - кам кардани талафи вақти корӣ,

Стк - такмили кадрҳо;

Скки - кам кардани ивазшавиҳо;

Сиир - самараи иқтисодии ихтироот ва рационализаторӣ;

Смм – сарфа кардани музди меҳнат;

Смос - самаранокии маҳсулоти категорияи олии сифат;

Сҳс - расидан ба ҳадафҳои созмон;

Скх - кам кардани харочот;

Сқк - қаноатмандии кор;

Схф - афзоиши ҳаҷми фурӯш.

Умуман, ҳисобкунии самаранокии иҷтимоию иқтисодии системаи ҳавасмандгардонӣ дар корхонаи нақлиёти автомобилӣ ба таври зайл сурат мегирад (ҷадвали 3.10).

Ҷадвали 3.10-Методологияи ҳисобкунии самаранокии иҷтимоию иқтисодии системаи ҳавасмандкунӣ дар муассисаи нақлиёти автомобилӣ

№ б/т	Нишондиҳандаҳо	Ишора	Формулаи ҳисобӣ	Эзоҳ
1.	Афзоиши ҳаҷми кор (боркашонӣ, мусофиркашонӣ)	Саим	$Саим = X_2/X_1$	X_2 – ҳаҷми кор (боркашонӣ, мусофиркашонӣ) баъди ҷорӣ намудани ҷорабиниҳо, X_1 - ҳаҷми кор (боркашонӣ, мусофиркашонӣ) то ҷорӣ намудани ҷорабиниҳо.
2.	Афзоиши ҳосилнокии меҳнат	С _{хм}	$С_{хм} = X_{м2}/X_{м1}$	$X_{м2}$ – ҳосилнокии меҳнат баъди ҷорӣ намудани ҷорабинӣ, $X_{м1}$ - ҳосилнокии меҳнат то ҷорӣ намудани ҷорабинӣ
3.	Кам кардани меҳнатталабӣ	С _{шм}	$С_{шм} = M_{т1}/M_{т2}$	$M_{т2}$ – меҳнатталабӣ баъди ҷорӣ намудани ҷорабиниҳо, $M_{т1}$ - меҳнатталабӣ то ҷорӣ намудани ҷорабиниҳо
4.	Кам кардани миқдори коргарон	С _{кшк}	$С_{кшк} = M_{к1}/M_{к2}$	$M_{к2}$ – миқдори коргарон баъди ҷорӣ намудани ҷорабиниҳо, $M_{к1}$ - миқдори коргарон то ҷорӣ намудани ҷорабиниҳо
5.	Сарфаи ашёи хом, сузишворӣ, энергия	Сахс	$Сахс = Z_1/Z_2$	Z_2 – хароҷоти ашёи хом, сузишворӣ, энергия баъди ҷорӣ намудани ҷорабиниҳо, Z_1 - хароҷоти ашёи хом, сузишворӣ, энергия то ҷорӣ намудани ҷорабиниҳо
6.	Кам кардани талафи вақти корӣ	С _{вк}	$С_{вк} = T_{вк1}/T_{вк2}$	$T_{вк2}$ – талафи вақти корӣ баъди ҷорӣ кардани ҷорабиниҳо, $T_{вк1}$ - талафи вақти корӣ то ҷорӣ кардани ҷорабиниҳо
7.	Баланд бардоштани дараҷаи тахассусии ҳайат	С _{тк}	$С_{тк} = T_{к2}/T_{к1}$	$T_{к2}$ – миқдори одамоне, ки аз баланд бардоштани тахассус баъди ҷорӣ намудани ҷорабиниҳо гузаштанд, $T_{к1}$ - миқдори одамоне, ки аз баланд

				бардоштани тахассус то чорӣ намудани чорабиниҳо гузаштанд
--	--	--	--	---

Давоми ҷадвали 3.10.

8.	Кам кардани чойивазкунии кадрҳо	Скки	$\Xi_{TK}=K_1/K_2$	K_2 – чойивазкунии кадрҳо баъди чорӣ намудани чорабиниҳо, K_1 - чойивазкунии кадрҳо то чорӣ намудани чорабиниҳо
9.	Самараи иктисодии ихтироъкорӣ ва ратсионализаторӣ	Сиир	$Сиир=Ир_2/Ир_1$	$И_2$ – шумораи ихтироот ва таклифҳо баъди чорӣ намудани чорабиниҳо, $И_1$ - шумораи ихтироот ва таклифҳо баъди чорӣ намудани чорабиниҳо
10.	Сарфаи музди меҳнат	Смм	$Смм=Фмм_1/Фмм_2$	$Фмм_2$ – фонди музди меҳнат баъди чорӣ намудани чорабиниҳо, $Фмм_1$ - фонди музди меҳнат то чорӣ намудани чорабиниҳо
11.	Зиёд кардани вазни киёсии хизматрасонии категорияи олии сифат	Смос	$Смос=Вк_2/Вк_1$	$У_2$ – вазни киёсии маҳсулоти категорияи олии сифат баъди чорӣ намудани чорабиниҳо, $У_1$ - вазни киёсии маҳсулоти категорияи олии сифат то чорӣ намудани чорабиниҳо
12.	Ноил шудан ба ҳадафҳои корхона	Схс	$Схс=Ч_2/Ч_1$	$Ч_2$ - ноил шудан ба ҳадафҳои ташкилот баъди чорӣ намудани чорабиниҳо, $Ч_1$ - ноил шудан ба ҳадафҳои ташкилот то чорӣ намудани чорабиниҳо,
13.	Кам кардани хароҷот	Скх	$Скх=X_1/X_2$	X_1 – хароҷот то чорӣ намудани чорабиниҳо, X_2 - хароҷот баъди чорӣ намудани чорабиниҳо,
14.	Қаноатмандии кор	Сқк	$Сқк=Қк_2/Қк_1$	$Қк_2$ - қаноатмандии кор баъди чорӣ намудани чорабиниҳо, $Қк_1$ - қаноатмандии кор то чорӣ намудани чорабиниҳо,
15.	Афзоиши ҳаҷми фурӯши хизматрасонӣ	Схф	$Схф=Ф_2/Ф_1$	$Ф_2$ - ҳаҷми фурӯши хизматрасонӣ баъди чорӣ намудани чорабиниҳо, $Ф_1$ - ҳаҷми фурӯши хизматрасонӣ то чорӣ намудани чорабиниҳо

Сарчашма: пешниҳоди муаллиф дар асоси таҷрибаи корхонаҳои нақлиёти автомобилҳои Тоҷикистон.

Бо истифода аз методологияи пешниҳодшуда (ҷадвали 3.9) самаранокии иҷтимоию иқтисодии системаи ҳавасмандкунӣ дар корхонаи нақлиёти автомобилӣ ҳисоб карда мешавад.

Аз тарафи дигар самтҳои асосии мукамалгардонии механизми ҳавасмандгардонии меҳнат ва самаранокии иҷтимоию иқтисодии ҷорӣ намудани он дар корхонаҳо қисматҳои зеринро дар бар мегиранд:

а). «таҳияи усулҳо ва алгоритмҳои стандартӣ арзёбии ҳамаҷонибаи сатҳи самаранокии фаъолияти меҳнати кормандон бо дарназардошти сатҳи касбӣ ва сифатҳои кори онҳо, мураккабии вазифаҳои иҷрошаванда ва натиҷаи ба дастомада;

б). арзёбии натиҷабахшии меҳнати кормандон, ташкили низоми самараноки пардохт ва ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнати онҳо;

в). ба инобат гирифтани нишонаҳои умумии намудҳои гуногуни фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ҳангоми рушди низоми пардохт ва ҳавасмандгардонии меҳнати кормандон»[184];

г). дар асоси истифодаи низоми грейдерии музди меҳнати кормандон баҳодиҳии ҳамаҷонибаи самаранокии кормандон аз рӯйи унсурҳои асосӣ дар корхонаҳои нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо дарназардошти баланд бардоштани сатҳу сифати қувваи корӣ.

Дар маҷмӯъ, баҳодиҳии самаранокии иҷтимоию иқтисодии системаи ҳавасмандгардонӣ дар корхонаи нақлиёти автомобилӣ имконият медиҳад, ки беҳдошти фаъолияти кори корхона ва саривақт қонеъ гардонидани талабот ба хизматрасонии нақлиётро ба даст оварда шавад ва ҳавасмандгардонӣ ҳамчун механизми асосии қонеъ гардонидани талабот ба хизматрасонии нақлиёти гардад ва барои беҳдошти сатҳу сифати зиндагонии аҳолии Тоҷикистон гардад.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО

Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар бандҳои алоҳида дарҷ гардида, дар он хулосаҳои муътамад ва тавсияҳои муаллиф, ки зимни таҳқиқоти маҷмӯии мавзӯи мазкур рӯйи қор омадааст ба таври мушаххас пешниҳод карда мешавад.

А) Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Ҳангоми таҳқиқот дар диссертатсия масъалаи тақмили низоми музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатии кормандон, паҳлӯҳои назариявии музди меҳнат ва мотиватсияи кормандон мавриди омӯзиш қарор додашуда, дар натиҷа нуктаи назари муаллиф таҳия гардидааст. Илова бар он, ҳавасмандкунии меҳнати кормандон дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ бо дарназардошти пардохти системаи музди меҳнат мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, аҳамияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва нақши механизми ҳавасмандгардонӣ дар заминаи рушди муносибатҳои иқтисодӣ баррасӣ гардидааст.

2 Омӯзиши хусусиятҳои хоси фаъолияти корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ дар ҳалли масъалаи подош ва ҳавасмандгардонии меҳнат муҳим арзёбӣ мегардад. Дар таҳқиқот нақш ва хусусиятҳои пардохту ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ва тарзи ҳисоб кардани музди меҳнати кормандони гурӯҳҳои гуногуни функционалӣ, ки дар шароити мураккаб ба фаъолияти меҳнатӣ машғуланд, аниқ карда шудааст. Ҳамзамон хусусияти пардохтҳои мушаххаси иловагӣ ва имтиёзҳо, низоми муайяни мукофотпулӣ дар шароити тағйирёбандаи муҳити бозор ва дар ин замина саҳми назаррасу натиҷабахши коргарони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ дар таъмини рушди иқтисодӣ илман асоснок гардидааст.

3. Дар раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ дар самти пардохти музди меҳнат ва шакли усулҳои ҳавасмандгардонӣ мавриди омӯзиш сурат гирифтааст. Бо дарназардошти он рушди низоми

пардохти музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии меҳнат дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ нишон дода шудааст. Ҳамзамон тибқи коркардҳо ва таҳқиқ муайян карда шудааст, ки он дар муқоиса бо миқёси тарофаҳои мукаммал буда, имкониятҳои истифодаи захираҳои молиявии аз тафрикаи музди меҳнат ба вуҷуд меоянд барои ҳавасмандгардонӣ заминаи муҳим эҷод меkunанд.

4. Яке аз унсуре муҳим ҳангоми баҳодихии корхонаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлили фаъолияти хоҷагирдорӣ онҳо ба шумор меравад, бинобар ин, дар таҳқиқоти мазкур вазъи кунунӣ ва рушди бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, низоми мавҷудаи ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ баррасӣ ва арзёбӣ карда шуда, мушкилотҳои асосӣ дар заминаи афзоиши нақши онҳо дар татбиқи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ба инобат гирифта шудааст. Дар диссертатсия таҳлили ҳолати механизмҳои татбиқшавандаи пардохт ва ҳавасмандгардонии меҳнати кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шуда, монеаву мушкилотҳо ва роҳҳои бартараф кардани онҳо дар шароити нави муносибатҳои меҳнатӣ мушаххас нишон дода шудааст.

5. Дар шароити мавҷудияти рақобат омилҳое, ки ба рушди механизми пардохт ва ҳавасмандгардонии меҳнат дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ таъсир мерасонанд, муайян карда шудааст. Ҳангоми таҳқиқот таҳлил арзёбии музди меҳнат ва даромади соҳибкорӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ гузаронида шуда, механизми ташкилию иқтисодии ҳавасмандкунӣ дар асоси арзёбии омилҳое, ки таъсири онҳо ба сатҳи ҳавасмандгардонӣ дар шароити рақобат гузаронида шудааст пешниҳод гардидааст.

Б) Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Дар доираи татбиқи СМР-2030 такмил додани низоми музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ҷумҳурӣ таҳия гардидааст. Дар қиёс бо тарофаҳои истифодашудаи соҳаи хизматрасонии нақлиётӣ имконияти истифодаи захираҳои молиявӣ ҳангоми

чорӣ намудани дифференциатсияи музди меҳнати кормандон бо дарназардошти тақвияти нақши таъсири ҳавасмандкунанда ва имконияти истифодаи низоми баҳогузори музди меҳнати коргарони корхонаҳои нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шудааст.

2. Ба ақидаи муаллиф шартҳои муҳимтарин ҳангоми мукамалгардонии механизми ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатӣ дар корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ба назар гирифтани муқаррароти концептуалӣ ва алоқамандии самаранокии меҳнат ва ҳавасмандгардонии коргарони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ба ҳисоб меравад. Дар воқеъ тақмилдиҳӣ дар заминаи талаботи муосир ба хизматрасониҳои нақлиётӣ ва пардохти музди меҳнати ронандагон муайян карда шудааст.

3. Самтҳои муҳими тақмили механизми пардохт ва ҳавасмандгардонии коргарони корхонаҳои нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар натиҷаи таҳқиқоти мазкур бозбинӣ, таҳия ва мушаххас карда шудааст. Аз ҷумла, усулҳо ва алгоритмҳои стандартӣ арзёбии ҳамаҷонибаи сатҳи самаранокии фаъолияти меҳнати кормандон бо дарназардошти сатҳи касбият ва сифатҳои кори онҳо, мураккабии вазифаҳои иҷрошаванда ва натиҷаи ба дасторада таҳия ва пешниҳод карда шудааст;

4. Дар таҳқиқот таҳлили системавӣ ва арзёбии самаранокии меҳнати кормандон, ташкили низоми самараноки пардохт ва ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнати онҳо дар раванди амалӣ намудани хизматрасониҳои нақлиётӣ ба роҳ монда шудааст. Аз ҷониби муаллиф нишонаҳои асосии умумии намудҳои гуногуни фаъолияти меҳнатии корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ҳангоми тақвияти низоми пардохт ва ҳавасмандгардонии меҳнати кормандон бо дарназардошти мураккабии хизматрасонии нақлиётӣ, вобастагии музди меҳнат ва даромад, собиқаи корӣ, мураккабии хатсайрҳо, истифодаи воситаҳои гуногуни нақлиёти шаҳрӣ ва ғайра мушаххас карда шудааст;

5. Дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ арзёбии ҳамаҷонибаи самарабахши кормандон бо дарназардошти хусусиятҳои сатҳҳои хос аз рӯи

унсурҳои асосӣ ҳангоми истифодаи низоми грейдери музди меҳнати кормандон дар корхонаҳои нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади баланд бардоштани сатҳу сифати қувваи корӣ гузаронида шудааст.

Дар маҷмӯъ, баҳодиҳии самаранокии иҷтимоию иқтисодии системаи ҳавасмандгардонӣ дар корхонаи нақлиёти автомобилӣ имконият медиҳад, ки беҳдошти фаъолияти кори корхона ва саривақт қонеъ гардонидани талабот ба хизматрасонии нақлиётиро ба даст оварда шавад ва ҳавасмандгардонӣ ҳамчун механизми асосии қонеъ гардонидани талабот ба хизматрасонии нақлиётӣ гардад ва барои беҳдошти сатҳу сифати зиндагонии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият фароҳам овардад.

РУЙХАТИ АДАБИЁТ

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ

[1]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ», ш. Душанбе, 13 декабри соли 1997.

[2]. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, 23 июли соли 2016, №1329.

[3]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2.04.2009, №215 «Дар бораи шароити пардохти музди меҳнати кори кормандони соатбайъ ва дар ду (чанд) ҷой коркунандаи корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон».

[4]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 апрели соли 2018, №197 «Дар бораи номгӯи соҳаҳо, истеҳсолот, кор, касб ва вазифаҳо (мансабҳо), шароити пешниҳод ва давомнокии рухсатӣ барои собиқаи кори давомнок».

[5]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 августи соли 2020, №458 «Дар бораи тартиби муайян намудани музди меҳнати баланд барои корҳои вазнин, корҳо дар шароити меҳнати зарарнок ва махсусан зарарнок».

[6]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 августи соли 2020, №460 «Дар бораи шароит, тартиб ва андозаи пардохти иловапулӣ барои корҳои дорои хусусияти сайёр ва усули вахтавӣ»

[7]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.10.2017, № 467 «Дар бораи тасдиқ намудани Қоидаҳо ва меъёрҳои ба кормандон додани шир, хӯроки табобатию профилактикӣ, либоси махсус, пойафзоли махсус ва дигар воситаҳои ҳифозати фардӣ, таъмин намудани кормандон бо воситаҳои ҳифозати коллективӣ, биноҳои санитарияи маишӣ ва дастгоҳу таҷҳизот аз ҳисоби маблағҳои корфармо».

[8]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 октябри соли 2014, №630 «Дар бораи тартиб ва шартҳои пардохти кӯмакпулиҳо ҳангоми корношоямии муваққатӣ, ҳомиладорию таваллуд ва кӯмакпулиҳои оилавӣ».

[9]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе, 2016. – 88 с.

[10]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-26.12.2019.-[Манбаи электронӣ].-Ҳолати дастрасӣ: www.prezident.tj (санаи мурочиат: 17.06.2022 с.).

[11]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-26.01.2021.-[Манбаи электронӣ].-Ҳолати дастрасӣ: www.prezident.tj (санаи мурочиат: 15.08.2022 с.).

[12]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-26.12.2023.-[Манбаи электронӣ].-Ҳолати дастрасӣ: www.prezident.tj (санаи мурочиат: 26.01.2024 с.).

Маводи оморӣ

[13]. Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷмӯаи оморӣ). Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе-2020.-345 с.

[14]. Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷмӯаи оморӣ). Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 2022.-345 с.

[15]. Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷмӯаи оморӣ), Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе-2021.– 333 с.

[16]. Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (маҷмӯаи оморӣ), Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе-2022.– 330 с.

[17]. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе.– 2024.– 414 с.

[18]. Тоҷикистон: 30-соли истиқлолияти давлатӣ (маҷмӯаи оморӣ), Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе-2021.– 702 с.

Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ

[19]. Адамчук, В.В. Экономика труда: учебник [Текст] / В.В. Адамчук, Ю.П. Кокин, Р.А. Яковлев; под ред. В.В. Адамчука. - М.: ЗАО «Финстатинформ», 1999. - 431 с.

[20]. Аберкромби Н. Социологический словарь / Н.Аберкромби, С.Хилл, Б.С.Тернер; пер. с англ. И.Г.Ясавеева под ред. С.А.Ерофеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2004. – 620 с.

[21]. Анталогия экономической классики. М.: МП ЭКОНОВ, 1993.-486 с.

[22]. Дуглас Макгрегор «Человеческая сторона предприятия», 1960

[23]. Давыдов, А.В. Мотивация и оплата труда в рыночной экономике [Текст] / А.В. Давыдов, А.С. Овсянников, И.М. Маложон. – Новосибирск: Наука, 2008. – 213 с.

[24]. Виктор Врум. Труд и мотивация. — 1964. — 331 с.

[25]. Гадоев Ҳ.С. Система управления мотивацией труда и предпринимательства. Монография. (под редакцией: д.э.н. профессора Носирова Р., к.э.н. дотсента Абдалимова А., к.э.ф.н. дотсента Бердиева З., к.п.н. доцента Кадырова М.И.) «Ирфон». Душанбе 2016.-142 с.

[26]. Геннадий Ратнер. Современные системы оплаты труда. –М.:ЛаМа, 2013. -162с.

[27]. Егоршин А. П. Мотивация трудовой деятельности: учебное пособие / А. П. Егоршин. – Н. Новгород: НИМБ, 2003.-320 с.

[28]. Егоршин А.П., Мотивация и стимулирование трудовой деятельности/ А.П.Егоршин. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности. Нижний Новгород, 2014. – 116 с.

[29]. Еникеева Г.А. Организация, нормирование и оплата труда на предприятиях отрасли. -Белгород: Кооперативное образование, 2001. - 168 с.

[30]. Ерохина Р.И., Самраилова Е.К. Анализ и моделирование трудовых показателей на предприятии. / Под ред. А.И. Рофе. - М.: Издательство «МИК», 2000. - 160 с.

[31]. Занюк С. С. Психология мотивации: Теория и практика мотивирования. Мотивационный тренинг / С. С. Занюк. – К.: Эльга; НикаЦентр, 2001.-117 с.

[32]. Заложнев Д.А., Навиков Д.А. Модели системы оплаты труда. Российская академия наук. Институт проблем управления.-М.: ПМСОФТ 2009.-145с.

[33]. Иванова, С.В. Мотивация на 100 %: а где же у него кнопка? / С.В. Иванова. – 12-е изд. – Москва: Альпина Паблишерз, 2018. – 283 с.

[34]. Исмоилов М.М. Инновационная экономика образования: генезис, природа, формы проявления и методология исследования.// М.М.Исмоилов Инновационная экономика образования: генезис, природа, формы проявление и методология исследования/ Коллективная монография: Институты и механизмы регулирования в условиях глобальной нестабильности. Ростов-на дону,2014.-320 с.

[35].Ильин Е. П. Мотивация и мотивы/Е.П.Ильин. - СПб.: Питер, 2002.- 512 с.

[36]. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения [Текст] / Ф. Кенэ // Ред.-сост.автор вступ.ст.и примеч. А.И.Казарин; Пер..-М. : Соцэкгиз, 1960.- 551 с.

[37]. Кибанов А. Я. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности / А. Я. Кибанов, И. А. Баткаева, М. В. Ловчева. – М. : ИНФРА-М, 2010.-524 с.

[38].Коверин, С.Б. Мотивация труда. / С.Б. Каверин.- М.: Институт психологии РАН, 2015.- 228 с.

[39].Комаров Е.И. Измерение мотивации и стимулирования «человека работающего»: учеб. пособие.М.:РИОР: Инфра-М, 2010.-136 с.

[40].Комилов С.Дж., Шодибеки Сафар, Шарипов Б.К. Управление занятостью населения в условиях инновационного развития промышленности. / С.Дж. Комилов, Шодибеки Сафар, Б.К. Шарипов. Монография.-Душанбе: ГУП «Матбаа». – 2021. – 277 с.

[41]. Листик Е. М. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности: учебник и практикум для академического бакалавриата. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2017. — 300 с.

[42]. Литвинюк А. А. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности в России и за рубежом. Теория и практика: учеб. пособие для вузов / Гончарова С.Ж., Данилочкина В.В. - М.: Издательство Юрайт, 2018 - 398 с.

[43]. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. изд. - М.: Смысл, 2003. - 487 с

[44]. Лукьянова, Т.В. Управление персоналом. Теория и практика. Управление инновациями в кадровой работе / Т.В. Лукьянова и др. - М.: Проспект, 2015. - 72 с.

[45]. Маркс, К. Теории прибавочной стоимости: IV т. «Капитала» /К. Маркс; Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – М.: Политиздат, 1978.- Ч. 3.-674 с.

[46]. Маркс К. Капитал/К.Маркс.-М., 1983.-238с.

[47]. Маршалл А. Принцип экономической науки.— М.: Прогресс, 1993.— 352 с.

[48]. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / Перевод. с англ. Татлыбаевой А.М. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.

[49]. Макклелланд Д. Мотивация человека. - СПб.: Питер, 2007. - 672 с. «Мотивация человека» (англ. Human Motivation, 1987)// <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.

[50]. Макклелланд Д. Мотивация человека. - СПб.: Питер, 2007. - 672 с. Никитин, Андрей Сергеевич; Серебренников, Сергей Сергеевич. Теория менеджмента: учебник для вузов / Редактор Латфуллин Габдельхат Рашидович. - 2-е.- СПб.:Издательский дом «Питер», 2013. - С. 182-183. - 464 с

[51]. Мирзоалиев А., Абдуғаниев Ш., Раҳимдоди Х., Иноятов Р., Рафтори кормандон дар ташкилот Душанбе, «Аршан», 2011, 147 сах.

[52]. Митрофанова Е.А. Формирование и функционирование системы управления мотивацией и стимулированием трудовой деятельности персонала организации: Монография / ГУУ. – М., 2008.– 104с.

[53]. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности: учеб. пособие/ Кибанов, И.А. Баткаева, Е.А. Митрофанова, М.В. Ловчева; под ред. А.Я. Кибанова. — М.: ИНФРА-М, 2023. — 524 с.

[54]. Международная организация труда. Резолюция I о статистике трудовой деятельности, занятости и недоиспользования рабочей силы. 19-я МКСТ. Доклад III: Доклад конференции, Женева 2014 г. –С.110.

[55]. Менеджмент персоналу: навч. посібник. – Вид. 2-ге, без змін / В. М. Данюк, В.М. Петюх, С.О. Цимбалюк та ін. – К.: КНЕУ, 2006.-398 с.

[56]. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М.: Дело, 2002.- 463 с.

[57]. Менеджмент Китоби дарсӣ (Нашрияти 2-юм), С.Ҳ. Ҳабибов, Ҳ. Н. Фақеров, А.А. Мирзоалиев., Ф.Р. Шаропов -Душанбе, Ирфон, 2005. - С.80

[58]. Милль Дж.С. Основы политической экономии (с некоторыми их приложениями к социальной философии) / Дж.С. Миль. - М.: Эксмо, 2007. - 1040 с. (Антология экономической мысли).

[59]. Милз Ч. Властвующая элита / Пер. с англ. Е. И. Розенталь, Л. Г. Рошаль, В. Л. Кон. - М.: Директ-Медиа, 2007. — 844 с.

[60]. Новый экономический словарь / Под ред. А.Н.Азрилияна.-3-е изд.- М.: Институт новой экономики, 2008.-1088 с.

[61]. Основы менеджмента Майкл Х. Мескон; Майкл Альберт; Франклин Хедоури Москва; Санкт - Петербург; Киев 2008 г. третье издание.

[62]. Porter & Lawler, 1968

[63]. Радикальный бихевиоризм. Б. Скиннер (Personality And Personal Growth). Автор: Фрейджер, Фейдимен.

[64]. Раджабов Р.К., Факеров Х.Н., Нурмахмадов М., Саидова М.Х. Сфера услуг: проблемы и перспективы развития. / Р.К. Раджабов, Х.Н. Факеров, М. Нурмахмадов, М.Х. Саидова. Душанбе: «Дониш», 2007. - 544 с

- [65]. Пашуто В.П. Организация и нормирование труда на предприятии: Учебное пособие. – Мн.: Новое знание, 2004 – 304 с.
- [66]. Петти В., Смит А., Рикардо Д. Антология экономической классики. – Т. 1. – М.: МП «ЭКОНОВ»-«КЛЮЧ», 1993. 475 с.
- [67]. Петти У. Избранные работы: Трактат о налогах и сборах. – М.: Осъ- 89, 1997.-110 с.
- [68]. Развитие отраслей социальной сферы в условиях рынка.//Развитие отраслей социальной сферы в условиях рынка/ Под ред. Шилцова Е.Н., Поманова П.Н. – М.: Эконом.фак-т МГУ, ТЕИС, 2007. – 276 с.
- [69]. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 2006.- 495 с.
- [70]. Расчеты по оплате и стимулированию труда.//Расчеты по оплате и стимулированию труда. Под.ред. И.Э. Гущиной. -М.:ИД ФБК Пресс, 2003. - 312 с.
- [71]. Рахманова С.Ю., Оплата и стимулирование труда/С.Ю.Рахманова, Оплата и стимулирование труда. - М.:ОмегаЛ,-2007.-243с.
- [72]. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо; [пер. с англ.; предисл. П.Н. Клюкина]. - М.: Эксмо, 2007. - 960 с.
- [73]. Ричард Л. Дафт. Менеджмент / Р. Л. Дафт / Пер. с англ. В. Вольского и др.; Под общ. ред. Ю. Н. Каптуревского. -2-е изд. – СПб. : Питер, 2007.- 864 с.
- [74]. Руденко Г., Экономика труда.//Г.Руденко, Ю.Одегов, Экономика труда Учебник и практикум Издательство Юрайт - 2016. 432 с.
- [75]. Румянцева З. П. Общее управление организацией. Теория и практика: учебник / З. П. Румянцева. – М. : ИНФРА-М, 2007.-304 с.
- [76]. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I-III). / Пер. с англ, вводная статья и комментарии Е. М. Майбурда. -М.: Наука, 1992.-572 с.

[77]. Смит Адам. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; [перевод с английского].-Москва : Издательство АСТ, 2017.-640 с.

[78]. Соломандина Т. О. Управление мотивацией персонала (в таблицах, схемах, тестах, кейсах) / Т. О. Соломандина, В. Г. Соломандин. – М.: ООО «Журнал «Управление персоналом», 2005.-128 с.

[79]. Сперанский А. Оптимизация системы оплаты труда и материального стимулирования / А.Сперанский, Н.Драгункина, Издательство: Научная Книга, 2009.-192 с.

[80]. Тейлор Ф.У. Принципы научного менеджмента / Ф.У. Тейлор. -М.: Контроллинг, 1991. -104 с.

[81]. Травин В. В. Менеджмент персонала предприятия / В. В. Травин, В. А. Дятлов. – М.: Дело,2007.-245с.

[82]. Управление персоналом: Учебник для вузов /Под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина.- 2-е изд., перераб. и доп. — М: ЮНИТИ, 2002.-560 с.

[83]. Федосеева В.В. Экономико-математические модели и прогнозирование рынка труда. М: Вузовский учебник, 2005. - 144 с.

[84]. Федченко А.А., Одегов Ю.Г. Оплата труда и доходы работников - М.: Издательско-торговая корпорации «Дашков и Ко», 2004. - 552 с.

[85]. Шапиро С. А. Мотивация и стимулирование персонала / С. А. Шапиро. – М.: ГроссМедиа, 2005.-224 с.

[86]. Шумаков, Ю.Н. Экономика труда в организациях АПК: Учебное пособие / Ю.Н. Шумаков, Л.Б. Винничек, С.Н. Алексеева. - М.: Инфра-М, 2017. -104 с.

[87]. Хаббард Лафайет Рон; Издательство: Аптрэнд; Серия. Из работ Л. Рона Хаббарда, Основы жизни, Книги, о которых говорят.

[88]. Эдвид Локк «Теория мотивации целей и стимулов», 2017

[89]. Экономика и организация труда: Учебное пособие / Под ред. проф. Перервы П.Г., проф. Погорелова Н.И., доц. Дюжева Г.В. – Харьков: НТУ “ХПИ”, 2006. – 588 с.

[90]. Экономика труда (социально-трудовые отношения): учебник / Под. ред. Н.А.Волгина, Ю.Г.Одегова. - М.: Издательство Экзамен, 2004.- 736 с.

[91]. Экономика труда / Под ред. Винокурова М.А., Горелова Н.А. - СПб.: Питер, 2004. – 656 с.

[92]. Экономика труда и социально-трудовые отношения. Под ред. Г.Г. Меликьяна и Р.П. Колосовой. М.: МГУ.- 2004.- С.37.

[93]. Яковлева, Т.Г. Эффективные системы оплаты труда. Как построить оплату труда, чтобы она стимулировала работников трудиться с максимальной отдачей/ Яковлева Т.Г.-М.: Альфа –Пресс, -2006.-162 с.

Мақолаҳо ва маърузаҳо:

[94].Азимова М.Т., Усманова Т.Дж. Особенности рынка труда в современном Таджикистане. В сборник Инновационные доминанты социально-трудовой сферы: экономика и управление. Материалы ежегодной международной научно-практической конференции по проблемам социально-трудовых отношений (17 заседание ФГБОУ ВО Воронежский государственный университет»; Академия труда и занятости (Воронежское региональное отделение). 2017. С. 17-22.

[95].Амонова Д.С. Особенности управления социально-экономическими условиями и охраной труда в трансформационной экономике Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). 2014. № 3 (46). С. 58-63.

[96].Амонова Д.С., Расулова Л.Н. Особенности трудовых отношений и анализ уровня конфликтности в сотовых компаниях Таджикистана. Труд и социальные отношения. 2018. Т. 29. № 4. С. 85-97.

[97].Амонова Д.С., Рахматов А.С. Предпринимательство и особенности управления трудом в условиях рынка Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). 2016. № 2 (53). С. 119-124.

[98]. Андреева, Э. Социальный пакет лучше денежного поощрения [Текст] / Э. Андреева // Нормирование и оплата труда в сельском хозяйстве. - 2008. - №1. - С. 31-32.

[99]. Баянова О. Организация материального стимулирования в условиях рыночных отношений // Нормирование и оплата труда в сельском хозяйстве - 2005 - №12 - С. 17-23.

[100]. Гадоев Ҳ.С. Асосноккунии назариявии зарурияти ҳавасмандгардонии рафтори коргарон //“Паём”- и ДМТ. Бахши илмҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва ҷамъиятӣ. “Сино”, Душанбе 2019. №3/2.- С.145- 150.

[101]. Гадоев Ҳ.С. Меҳнат ва ҳавасмандгардонии он ҳамчун ҷанбаи асосии рушди иқтисодии корхона. // Маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Идоракунии стратегӣ ва таъмини самаранокии захираҳои энергетикӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (6 декабри соли 2019) ДСХ.- С.138-141.

[102]. Гадоев Ҳ.С. Самтҳои имконпазири тақвият додани таъсирбахшии намудҳо ва шаклҳои гуногуни ташкили ҳавасмандкунии меҳнат. // Маҷаллаи «Иқтисодиёти Тоҷикистон» №3. Душанбе 2020.-№3.- С.65-71.

[103]. Галаева, Е.; Россикова, Ю. Заработная плата и социальное страхование в США // Проблемы теории и практики управления. 2013. № 9. - С. 43-55.

[104]. Ганиев Т.Б. Зинаҳои таълимотию омӯзишии фарҳанги касбӣ ва хусусиятҳои рушди нерӯи инсонӣ. Труды Академии МВД Республики Таджикистан. 2010. № 14. С. 139-145.

[105]. Ганиев Т.Б. Повышение эффективности управления формированием устойчивого человеческого развития и создание профессиональных рабочих мест. Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2017. № 2/5-1. С. 30-35.

[106]. Ганиев Т.Б., Ганиев Д.Т. Экологические проблемы устойчивого развития человеческих ресурсов в менеджменте. Вестник Таджикского

национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2012. № 2/8-2 (100). С. 10-15.

[107]. Ғаниев Т.Б. Системаи идоракунандаи захираҳои меҳнатӣ ва ҳавасмандгардонии онҳо дар шароити муосир / Т.Б.Ғаниев, Ҳ.Ҳ. Искандаров // илм ва технологияи асри XXI.- 2020. № 1 (1). С.119-130.

[108]. Дустбоев Ш., Султонов З.С. Самтҳои асосии шуғли аҳоли ва рушди иқтисоди миллӣ//Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. - 2021. - № 3 (37). - С. 207-208.

[109]. Джабборов А.Д., Марупова Н.Ш. Продуктивная занятость как фактор социальной защищенности населения Таджикистан и современный мир. 2019. № 5 (68). С. 45-55.

[110]. Жуков А.Л. Методы стимулирования с учетом результатов деятельности организации // Справочник кадровика. -2004.-№5. - С.69-74.

[111]. Иванов Ю. Мотивация как инструмент управления персоналом // Управление персоналом. - 2003. -. №6. - С. 20-21.

[112]. Ильина А.С. Значение пирамиды Маслоу в развитии современной системы управления персоналом. В сборнике: достижения вузовской науки 2019.-Сборник статей XI международного научно-исследовательского конкурса: в 2 ч., 2019.-С.91-95.

[113]. Исмоилов М.М., Худжамкулов Р.Б., Махадеров Б.Х. Оплата и стимулирование труда в условиях переходной экономики Республики Таджикистан. В сборнике: The Ninth International Congress on Social Sciences and Humanities. 2016. С. 119-125.

[114]. Исмоилов М.М., Исмоилов Ш.М., Файзиева Д.И. Анализ промышленного потенциала в экономике Согдийской области Республики Таджикистан Вестник Таджикского государственного университета коммерции. 2022. № 3 (42). С. 168-174.

[115]. Кадыров Д.Б. Значение рынка труда в подготовке кадров для экономики Таджикистана. Вестник Таджикского национального

университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2016. № 2/11 (220). С. 52-58.

[116]. Кадыров Д.Б. Особенности формирования заработной платы на рынке труда Республики Таджикистан В сборнике: Современные проблемы экономики и менеджмента. Материалы международной научно-практической конференции. 2016. С. 142-150.

[117]. Кадыров Д.Б. Особенности функционирования рынка труда Республики Таджикистан. В сборнике: Инновационные доминанты социально-трудовой сферы: экономика и управление. Материалы ежегодной международной научно-практической конференции по проблемам социально-трудовых отношений (20 заседание). Воронеж, 2020. С. 145-154.

[118]. Кадыров Д.Б. Роль рынка труда в решении социальных проблем общества. В сборнике: инновационные доминанты социально-трудовой сферы: экономика и управление. Материалы ежегодной международной научно-практической конференции по проблемам социально-трудовых отношений (16 заседание). Воронежский государственный университет, Академия труда и занятости (Воронежское отделение). 2016.- С. 110-116.

[119]. Кадыров Д.Б., Ашмаров И.А. Модели рынка труда и их особенности в мировой экономике. Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). 2014. № 1 (44). С. 98-99.

[120]. Кадыров Д.Б., Зубов А.Н. Основные факторы повышения эффективности использования трудового потенциала. Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). 2011. № 2 (32). С. 86-95.

[121]. Кадыров Д.Б., Юсупов Ш.Н. Особенности институциональной организации рынка труда трудоизбыточного региона. Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2016. № 2/4 (204). С. 79-84.

[122]. Кадыров Д.Б. Особенности институциональной организации рынка труда трудоизбыточного региона. Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). 2016. №3 (54). С. 66-74.

[123]. Кругликова, М.Е.; Гурьева, И.Ю.; Шатохина, А.О. Мотивационная стратегия управления персоналом в культуре Японии // Фундаментальные и прикладные исследования в современном мире. 2015. № 11-2. С. 134-136.

[124]. Литовская Ю.В., Свиридова Г.С., Полькина Я.Ю. Особенности мотивации труда персонала в США и странах Западной Европы / В сборнике: Современный менеджмент: теория и практика. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. 2017. С. 15-21.

[125]. Марупова Н.Ш. Анализ системы социальной защиты населения Республики Таджикистан. Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2019. № 6. С. 41- 47.

[126]. Марупова Н.Ш. Финансирование социальной сферы Республики Таджикистан: состояние, проблемы, тенденции. Вестник Таджикского государственного университета коммерции. 2021. № 4-1 (38). С. 149-157.

[127]. Мирзозода (Табаров) А.Д. Пардохт ва ҳавасмандгардонии моддии меҳнат дар низоми маъмурӣ/ А.Д. Мирзозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. №10-2. ш. Душанбе-2019.-С. 224-228.

[128]. Мирзозода А.Д. Таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ методологии ҳавасмандгардонии меҳнат / А.Д. Мирзозода, Г.Б. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. №10-2. ш. Душанбе -2020 сол. - С. 127-132.

[129]. Мирзозода (Табаров) А.Д. Ҷанбаҳои назариявӣ меҳнат ва роҳҳои ҳавасмандкунии он/ А.Д. Мирзозода, Г.Б. Сафаров // Маҷаллаи назариявӣ ва илмӣ истеҳсоли “Кишоварз”. Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон №1 (96). ш. Душанбе -2021. -С. 173-175.

[130]. Мирзозода А.Д. Асосҳои зарурати ҳавасмандгардонии меҳнати коргарон (назария ва амалия)/ А.Д. Мирзозода // Паёми молия ва иқтисоди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ-амалӣ) №3 (32), ш. Душанбе-2022.-С. 242-251.

[131]. Негматов Ш.Л., Исмоилов М.М. Муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ дар пардохти музди меҳнат дар минтақа. Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия: Естественные и экономические науки. 2020. Т. 53. № 2. С. 36-41.

[132]. Негматов Ш.Л., Исмоилов М.М. Танзими давлатии муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ дар соҳаи пардохти музди меҳнат. Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия: Естественные и экономические науки. 2020. Т. 53. № 2. С. 42- 48.

[133]. Обидов Ф.С., Кадыров Д.Б. Факторы повышения эффективности использования трудового потенциала Таджикистана. Вестник Таджикского национального университета. Серия социально экономических и общественных наук. 2013. № 2/6 (120). С. 3-7.

[134]. Одинаев К.С., Рустамов Р.У. Роҳҳои беҳтар намудани шароити имконпазири нерӯи меҳнатӣ, шуғл ва муҳоҷират Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳошияи таҷрибаи хориҷӣ. Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. 2020. №1 (30). С. 101- 109.

[135]. Одегов Ю.Г., Федченко А.А., Дашкова Е.С. Мотивация трудовой деятельности. – М.: Альфа-Пресс. - 2009.- С. 60.

[136]. Островская Т.Г. Организация и стимулирование труда (зарубежный опыт) / Экономика и управления // Пищевая промышленность 7/2005.- С.46-48.

[137]. Пархомчук М.А. Стимулирование персонала в зависимости от рентабельности продаж [Текст] / М.А. Пархомчук // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. -2010. -№2 . -С . 42-45.

[138]. Пучкова Е.М. Особенности материального стимулирования работников в системе учета оплаты труда // Е.М.Пучкова, К.Д.Шевченко / Научный вестник Государственного автономного образовательного учреждения высшего образования "Невинномысский государственный гуманитарнотехнический институт". 2021. № 1. с. 116-120.

[139]. Пошерстник Е.Б., Пошерстник Н.В. Заработная плата в современных условиях. – СПб.: Владос, 2008.-126с.

[140]. Рауфи Ф.А. Повышение активизации деятельности управленческого персонала в транспортной системе Республики Таджикистан: дисс... канд.экон.наук/ 05.13.10/Фарзона Абдугафорова Рауфи. -Душанбе, 2020. -157с

[141]. Рустамов Р.У. Совершенствование механизмов управления трудового потенциала населения. Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2019. № 5-1. С. 168- 172.

[142]. Рустамов Р.У. Таҳлили иқтисодии меҳнати аҳоли дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. 2018. № 3 (24). С. 70-75.

[143]. Рустамов Р.У. Теоретические основы и экономическая природа трудового потенциала населения. Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2017. № 2/10. С. 134-138.

[144]. Рустамов Р.У., Шарипов Х.А. Основные направления мотивации трудовых ресурсов в строительных предприятиях Республики Таджикистан. Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отделение общественных наук. 2021. № 2 (263). С. 140-142.

[145]. Рустамова Х.Р., Ходжабекова Г.А. Особенности и проблемы мотивации и стимулирования труда профессорско-преподавательского состава (ппс) в новых условиях рынка Республики Таджикистан. Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2020. № 9. С. 39-44.

[146]. Саидов Р.Н. Методологические вопросы исследования уровня жизни населения Таджикистана и потребительских цен. / Р.Н. Саидов // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). Серия

социально – экономических и общественных наук. – Душанбе: Сино, 2017. – №2/4 (Част II). – С. 74 – 80.

[147]. Саидов Р.Н. Оценка жизнеспособности источников формирования доходов населения в Республике Таджикистан / Р.Н. Саидов // Финансово-экономический вестник (научно-практический журнал), Таджикского государственного финансово-экономического университета.– Душанбе, 2020.– № 4 (24). – С.122-129.

[148]. Саидов Р.Н. Покупательная способность денежных доходов населения в Республике Таджикистан / Р.Н. Саидов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). 2020. № 2 (70). С. 125-132.

[149]. Саидов Р.Н. Пути уменьшения безработицы и снижения инфляции в Республике Таджикистан / Р.Н. Саидов // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). Серия социально – экономических и общественных наук. – Душанбе: Сино, 2016. – №2/4 (204). – С. 114-121.

[150]. Сафейкина, А.А., Стеклова, О.Е. Зарубежный опыт мотивации персонала // Вестник Ульяновского государственного технического университета. 2017. № 4 (80). С. 71-73.

[151]. Севрюков И.С., Тараненко С.В. Сравнительный анализ современной пирамиды Маслоу и ее старого варианта. В сборнике: международная научно-техническая конференция молодых ученых БГТУ им. В.Г. Шухова. материалы конференции. Белгород, 2021. с. 7047-7050.

[152]. Солодянкина О.В. Материальное стимулирование работников на предприятии // Вестник Ижевского государственного технического университета. 2006. № 5. С. 79-83.

[153]. Солощенко Е. Эффективная система мотивации: желаемый результат и возможные ошибки//Е.Солощенко, Эффективная система мотивации: желаемый результат и возможные ошибки//Вестник Томского государственного университета. Экономика. - 2011. - N 1 (13). - С. 90-95.

[154]. Трудовой кодекс РТ.-Душанбе, 2019.-328с.

[155]. Тюрина К.А. Сравнительный анализ российского и зарубежных подходов к мотивации труда // Вектор экономики. 2020. № 4 (46). -С. 88.

[156]. Усманова Т.Дж., Азимова М.Т. Роль экономической науки в социально-экономическом развитии современного общества. Вестник Филиала Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова в городе Душанбе. 2020. № 4 (16). С. 29-34.

[157]. Усманова Т.Ч., Одиназода К.С. Таҳаввулоти консепсияҳои алоқамандии усулҳои давлатӣ ва бозорӣ танзими бозори меҳнат. Вестник Технологического университета Таджикистана. 2021. № 3 (46). С.230-238.

[158]. Факеров Х.Н., Саидова М.Х., Марупова Н.Ш. Особенности социальной защиты населения в условиях трансформационных процессов. Вестник Таджикского государственного университета коммерции. 2021. № 4-1 (38). С. 72-79.

[159]. Федченко А. Стимулирование работников: зарубежный опыт // «Человек и труд» №3, 1998.-С.67-75.

[160]. Филимонова О. Мотивацию труда работников можно и нужно улучшать // Человек и труд - 2009 №2 - С. 28-30.

[161]. Хакимова Д.М., Гадоев Х.С. Теоретические аспекты сущности интеллектуального потенциала / Д.М. Хакимова, Х.С. Гадоев // Экономика Таджикистана.-2022.-№ 2.-С.172-176.

[162]. Хафизова О. Оплата труда методом грейдирования: системный анализ ценностного обмена// <http://www.bagsurb.ru/about/journal/>

[163]. Хачатуров А. О возможности прямого заимствования опыта японского менеджмента в России «Финансовый менеджмент». – 2001. – №6.- С.27-36.

[164]. Хендерсон Р.И. Компенсационный менеджмент. 8-е изд. / пер. с англ. под ред. Н.А. Горелова. -СПб.: Питер, 2004. – 328 с.

[165]. Ходжабекова Г.А. Становление мотивации и стимулирования труда преподавателей как фактор устойчивого развития экономики. Вестник

Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2017. № 2/1. С. 51-60.

[166]. Худжамкулов Р.Б. // Теоретические основы рыночного распределения дохода в переходной экономике//вестник ГУУ №23, -2013-126-133.

[167]. Худжамкулов Р.Б. Совершенствование механизма оплаты и стимулирования труда на промышленных предприятиях в условиях рыночной экономики. Вестник Таджикского государственного университета коммерции. 2018. № 2 (23). С. 38-44.

[168]. Худжамкулов Р.Б., Ибрагимова Д.И. Механизм оплаты и стимулирования труда в экономике Республике Таджикистан. Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия: Естественные и экономические науки. 2017. № 3 (42). С. 170-177.

[169]. Худжамкулов Р.Б., Косимова Д.И. Институциональные основы оплаты и стимулирования труда. Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2017. № 2/5-2. С. 183-187.

[170]. Штель Т.Л., Емельяненко Е.Е. Использование системы грейдинга как основа развития инновационной экономики / Т.Л. Штель // Вестник науки Сибири, 2015. – № 4(19). – С. 39-48.;

[171]. Чуланова О.Л., Комарова Е.М., Фламинг Ю. Методика внедрения грейдинга в систему оплаты труда персонала организации: принципы, подходы, преимущества, риски / О.Л. Чуланова // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, 2016. – №2-3. – С.128-138.

[172]. Экспериментальное подтверждение циклической концепции трудовой мотивации в финансовой сфере деятельности/ С.А. Шапиро, А.Б. Вешкурова, Н.Г.Вишневская//Путеводитель предпринимателя. – 2014. – № 23. – С. 301-314.

Диссертация ва авторефератҳо:

[173]. Амонова Д.С. Реформирование социально-трудовых отношений в условиях перехода к рыночной экономике (на примере Республики Таджикистан), диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук / Научно-исследовательский институт труда и социального страхования. Душанбе, 2007.-274 с.

[174]. Багдасарова Д.Г. Формирование системы стимулирования трудовой деятельности работников учреждений высшего профессионального образования, автореферат дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05:/Д.Г. Багдасарова. Донецк-2022, -28с.

[175]. Гадоев Ҳ.С. Тақмили механизми ҳавасмандгардонии коргарони баҳши воқеии иқтисодиёт (дар мисоли корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон): диссертатсияи номзади илмҳои иқтисодӣ.: 08.00.05 / Ҳ.С. Гадоев. – Душанбе, 2021.-177 с.

[176]. Дай В.Д. Стимулирование труда работников промышленных предприятий: опыт и направления развития: На примере провинции Ляонин Китая [Текст]: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05: / Дай Вэй Дун.– Кемерово, 2004. – 212 с.

[177]. Демков Д.В. Стимулирование труда работников сельскохозяйственных предприятий в агропромышленных формированиях // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. -Москва -2006-25с.

[178]. Кадыров Д.Б. Формирование и механизм регулирования доходов населения в системе факторов роста благосостояния: автореферат дисс. на соискание ученой степени доктора экономических наук // Д.Б. Кадыров– Воронеж, 2003.- 36 с.

[179]. Любичкая В.А. Развитие мотивации труда персонала промышленного предприятия на основе индивидуализации инструментов стимулирования [Текст] : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05: / Любичкая Вера Александровна.– Иркутск, 2011. – 243 с.

[180]. Марупова Н.Ш. Развитие системы социальной защиты населения в условиях рыночной экономики. Автореф. дисс. на соиск. уч.ст.канд.эконом.наук. – Душанбе, 2021.– 27 с.

[181]. Мирзоалиев А.А. Идоракунии рушди иқтисоди кадрӣ савдои чакана дар шароити ташаккули иқтисоди рақамӣ: назария, методология ва амалия /А.А.Мирзоалиев//диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисод аз рӯи ихтисоси 08.00.12 – Иқтисодиёти меҳнат, Душанбе, 2023, - 400с.

[182]. Рустамов Р.У. Механизми истифодаи иқтисоди меҳнатӣ аҳоли дар бозори меҳнат. Автореф. дисс. номзоди илмҳои иқтисодӣ. Душанбе, 2020. -24 с.

[183]. Усманова Т.Дж. Теоретические вопросы функционирования и особенности рынка труда в условиях переходной экономики (на примере Республики Таджикистан): автореферат дисс. на соискание ученой степени доктора экономических наук // Т.Дж. Усманова.– Душанбе, 2006.– 32 с.

[184]. Ходжабекова Г.А. Мотивационные и стимулирующие рычаги повышения оплаты труда работников сферы высшего профессионального образования: дисс...канд. экон. наук.: 08.00.05 / Г.А. Ходжабекова.-Душанбе, 2018.-206 с.

[185]. Холов З.А.Совершенствование оплаты труда механизма оплаты труда и стимулирования работников горнодобывающих предприятий (на материалах Согдийской области Республики Таджикистан):дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05: / Зафар Абдугафорович Холов.– Душанбе, 2022. – 188 с.

[186].Худжамкулов Р.Б. Совершенствование механизма оплаты и стимулирования труда на промышленных предприятиях в условиях рыночной экономики. Вестник Таджикского государственного университета коммерции. 2018. № 2 (23). С. 38-44.

[187]. Храмченкова А.О. Стимулирование труда работников сельскохозяйственных предприятий в условиях рынка [Текст] : дисс. ... канд.

экон. наук: 08.00.05: / Храмченкова Алевтина Орестовна.– Москва, 2000. – 128 с.

[188]. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: В 2 т. М.: Педагогика, 1986 а. Т. 1.-408 с.;

[189]. Экономика предприятия: под редакцией доктора экономических наук, профессора Н. А. Сафронова.-М., 2012.-265с.

[190]. Эйлазов А.А. Стимулирование труда на малых предприятиях [Текст] :дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05: / Эйлазов Александр Алиевич.– Москва, 2003. – 188 с.

Захираҳои электронӣ

[191]. Айгазиева А.А. Стимулирование труда на предприятиях нефтесервиса, как необходимый инструмент повышения эффективности и качества труда Интернаука. 2023. № 1-4 (271). С.31-33. URL: <https://elibrary.ru/>

[192]. Агапова И.И. История экономических учений. Электронный ресурс. Режим доступа: http://enbv.narod.ru/text/Econom/agapova_iem/index.html ((рӯзи муроҷиат 15.05.2021).

[193]. ATM Consulting Group. База знаний руководителя и HR-специалиста / Каталог статей по бизнесу. Система материальной и нематериальной мотивации персонала. Система оплаты труда. Система «грейдов». Метод Эдварда Хэя. Режим доступа: URL: <http://amt-training.ru/content/articles/4589/>

[194]. Ашмаров И.А. Теоретические подходы к стимулированию труда // Вестник экономической теории. 2018. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-podhody-k-stimulirovaniyu-truda> (дата обращения: 15.04.2023).

[195]. Бабаджанов Р.М. Самтҳои имконпазири таквият додани таъсирбахшии намудҳо ва шаклҳои гуногуни ташкили ҳавасмандкунии меҳнат / Р.М.Бабаджанов, Ҳ.С.Гадоев // Иқтисодиёти Тоҷикистон. 2020. № 3. С. 65-71. URL: <https://elibrary.ru/>

[196]. Беляков С.А., Забудский А.И., Баянова Е.Ю. Анализ зарубежного опыта экономического стимулирования безопасных условий труда // Вестник ОмГАУ. 2015. №2 (18). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-zarubezhnogoopyta-ekonomicheskogo-stimulirovaniya-bezopasnyh-usloviy-truda> (дата обращения: 23.03.2022).

[197]. Богомоллова Е.Ю., Плескач К.А. Структурные изменения в материальном стимулировании работников нефтетранспортного предприятия // АНИ: экономика и управление. 2020. №2 (31). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strukturnye-izmeneniya-v-materialnomstimulirovanii-rabotnikov-neftettransportnogo-predpriyatiya> (дата обращения: 15.04.2023).

[198]. Богомоллова З.Н. Мотивация и стимулирование труда // Вестник науки и образования. 2020. №12-1 (90). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/motivatsiya-i-stimulirovanie-truda> (дата обращения: 15.04.2023).

[199]. Бурлаков И.В. Материальное стимулирование труда работников в спортивной организации / И.В.Бурлаков, Л.А. Гремина // В сборнике: Инновационный потенциал развития науки в современном мире. Сборник статей по материалам международной научно-практической конференции. 2019. С. 7-11. URL: <https://elibrary.ru/>

[200]. Вилков А.П. Инструментарий материального стимулирования работников предприятия //StudNet. 2020<https://cyberleninka.ru/article/n/instrumentariy-materialnogo-stimulirovaniyarabotnikov-predpriyatiya> (дата обращения: 15.04.2023).

[201]. Горбачев И.В. Зарубежный опыт стимулирования труда персонала на основе участия в управлении // Челябинский гуманитарий. 2012. №2 (19). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-stimulirovaniya-truda-personalana-osnove-uchastiya-v-upravlenii> (дата обращения: 24.04.2023).

[202]. Дряхлов Н., Куприянов Е. Системы мотивации персонала в Западной Европе и США // cfin/management/people/motivation_sys.shtml.

[203]. Козаченко А. В. Зарубежный опыт мотивации труда.//[Электронный ресурс]; URL:<http://www.elitarium.ru> - Некоммерческое партнерство Центр дистанционного образования «Элитариум» (Санкт-Петербург).

[204]. Крисанов В.А. Современные методы стимулирования труда персонала на промышленных предприятиях / В.А. Крисанов, Н.А. Ягунова // Вестн. Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского. Сер. Экономика и финансы. – 2004.–№ 2.–С. 360-365.; То же [Электронный ресурс]. – URL: http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990193_West_econ_finans_2004_2%286%29/67.pdf (26.01.2023).

[205]. Кудбиев Ш.Д. Зарубежный опыт стимулирования рынка труда в условиях цифровой трансформации // International scientific review. 2019. №LXVII. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-stimulirovaniyarynka-truda-v-usloviyah-tsifrovoy-transformatsii> (дата обращения: 24.04.2023).

[206]. Лаврова А. С грейдом по жизни. [Электронный ресурс] //Информационный портал для специалистов по кадрам и управлению персоналом.–

RL:http://www.propersonal.ru/journal/299/7654/?sphrase_id=680515.

[207]. Макарова, А. О. Анализ методов и видов стимулирования труда на российских предприятиях / А. О. Макарова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2013. — № 6 (53). — С. 376-379. — URL: <https://moluch.ru/archive/53/6867/> (дата обращения: 18.02.2023).

[208]. Маркс К. Капитал. Электронный ресурс. Режим доступа: // www.bookz.ru/authors/karlmarks/kapital_383.html

[209]. Мерданова Э.Р. Стимулирование наемных работников в процессе предпринимательской деятельности // Вестник науки. 2020. №6 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stimulirovanie-naemnyh-rabotnikov-v-protssesepredprinimatelskoy-deyatelnosti> (дата обращения: 15.04.2023).

[210]. Мусаева Х.М. Стимулирование труда работников путем грамотного подхода к применению систем оплаты труда / Деловой вестник предпринимателя // 2022. № 7 (1). С. 171-174. URL: <https://elibrary.ru/>

[211]. Николаева И. И. Зарубежный опыт мотивации персонала // Human Progress. 2018. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-motivatsii-personala-1> (рӯзи муроҷиат 15.08.2023).

[212]. Никиткова Л.В. Повышение производительности труда за счет материального стимулирования труда / Л.В.Никиткова, М.В.Поляков, М.Ю.Пикушина, В.В. Чурилова // В сборнике: Молодежь и наука: шаг к успеху. Сборник научных статей 6-й Всероссийской научной конференции перспективных разработок молодых ученых. В 3-х томах. Отв. редактор М.С. Разумов. Курск, 2022. С. 158-162. URL: <https://elibrary.ru/>

[213]. Нурмахан Е.Г. Инновационные методы оплаты и стимулирования труда: зарубежный опыт и внедрение в практике Казахстана // Вестник науки. 2019. №6 (15). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnye-metody-oplatyi-stimulirovaniya-truda-zarubezhnyy-opyt-i-vnedrenie-v-praktike-kazahstana> (дата обращения: 24.04.2023).

[214]. Орлова Ю.С. Зарубежный опыт стимулирования и мотивации труда персонала / Актуальные вопросы современной экономики // 2023. № 1. С. 100- 103. URL: <https://elibrary.ru/>

[215]. Островская Т.Г. Организация и стимулирование труда (зарубежный опыт) // Пищевая промышленность. 2005. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-i-stimulirovanie-truda-zarubezhnyy-opyt> (дата обращения: 24.04.2023).

[216]. Попова И.Г. Зарубежные схемы материального стимулирования труда // Экономический вестник университета. Сборник научных трудов ученых и аспирантов. 2012. №18-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyeshemy-materialnogo-stimulirovaniya-truda> (дата обращения: 17.09.2022).

[217]. Рейн А.И. Методы мотивации и стимулирования труда В сборнике: Европейские научные исследования. Сборник статей V научно-практической В сборнике: Европейские научные исследования. Сборник статей V научно-практ. конф 2020.-С.91-93. <https://elibrary.ru/>

[218]. Романовская Е.В., Андрияшина Н.С., Безрукова Н.А., Цапина Т.Н. Сущность и регулирование оплаты труда в системе стимулирования работников // Московский экономический журнал. 2021. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-i-regulirovanie-oplaty-truda-v-sistemestimulirovaniya-rabotnikov> (дата обращения: 15.04.2022).

[219]. Ризокулов Т.Р. Денежные переводы трудовых мигрантов в системе факторов экономического развития Таджикистана./Т.Р.Ризокулов, М.Г.Пулатова, Р.Р. Хакимов // Экономика Таджикистана: Стратегия развития. - 2019.-№3.С 176.

[220]. Слипачук С. Система грейдов – методика определения должностных окладов. [Электронный ресурс] // HR-портал. HR-сообщество и публикации.— URL: <http://hrportal.ru/article/sistema-greydov-metodika-opredeleniyadolzhnostnyh-okladov>

[221]. Специальная "программа вознаграждения сотрудников Tesco", которая реализует все характерные черты теории Тейлора (Tesco 2013).

[222]. Салтык И.П., Гранкин В.Ф. Стимулирование аграрного труда: прошлый опыт и современные проблемы // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. 2012. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stimulirovanie-agrarnogo-truda-proshlyy-opyt-isovremennyye-problemy> (дата обращения: 24.04.2023).

[223]. Соколова А.А. SWOT-анализ как действенный инструмент процесса формирования продуктивной занятости сельского населения // А.А.Соколова, Т.Н.Ратошнюк / Международный научно-производственный журнал «Экономика АПК». 2014. № 1 (231). С.057-064. 193<https://elibrary.ru/>

[224]. Тарасов В. Менеджмент: руководство и подчинение, школа менеджеров, Талин, 2013

[225]. Теория справедливости С.Адамса <https://lektsii.org/13-43587.html> (рӯзи мурочиат 4.08.2022).

[226]. Уильям Оучи и теория Z. – Москва // Социальная психология: хрестоматия / сост. Е.П. Белинская, О.А. Тихомандрицкая. – Москва: Аспект Пресс, 2008. – С. 262-266

[227]. Штель Т.Л., Емельяненко Е.Е. Использование системы грейдирования как основа развития инновационной экономики / Т.Л. Штель // Вестник науки Сибири, 2015. – № 4(19). – С. 39-48.

[228]. Чемяков В.П. Грейдинг: технология построения системы управления персоналом.- М.: Вершина, 2007. -С. 16

[229]. Чуланова, О. Л. Консалтинг персонала: учебное пособие / О. Л. Чуланова.- Сургут: ИЦ СурГУ, 2010. – 164с

[230]. Classics in the History of Psychology -- A. H. Maslow (1943) A Theory of Human Motivation. psychclassics.yorku.ca. (рӯзи мурӯлият 11.08.2023).

[231]. Energy consulting в СМИ. Грейдирование как инструмент мотивации персонала// [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <http://www.ec-group.ru/press/press/detail.php?ID=828>.

[232]. <https://www.mfa.tj/tg/paris/view/9654/sanoat>

[233]. hr-director.ru оценка персонала

[234]. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

[235]. <https://ilex.by/news/motivatsiya-rabotnikov-k-trudu-v-raznyh-stranah-mira/> (рӯзи мурочиат 15.11.2023)

[236]. <https://tajsohtmon.tj/tj/navidho/15484-dar-toikiston-ami-istesoli-masulotisanoat-18-afzud.html>

[237]. <https://sputnik-tj.com/20211228/maqomoti-khatlon-afzoishi-muzdimehnat-1044464131.html>

[238]. <https://sputnik-tj.com/20210205/Bakhshi-sanoati-Khatlon-qarzi-maosh-1032763522.html>

[239]. <http://center-yf.ru/data/Kadroviku/Analiz-rabocheho-mesta.php>

[240]. <https://tojikmatlubot.tj/bahshi-sanoati-hatlon-10-million-somon-arzimaosh-dorad/>

[241]. <https://sputnik-tj.com/20220119/istehsoli-mahsuloti-sanoati-dar-hajmibesh-az-10-milliard-somoni-dar-khatlon-1044933075.htm>

[242]. <http://www.hcsrussia.ru/service/grading/>

[243]. <https://www.zarplata.ru/>

[244]. <https://ekaterinburg.hh.ru/>

[245]. <https://person-agency.ru/>

[246]. <http://russia.trud.com/>

[247]. <https://www.superjob.ru/>

[248]. <https://www.klerk.ru/job/articles/443977/>.

А) Интишорот дар маҷаллаҳои тақризшаванда, ки аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудаанд:

[1-А]. Баҳодиҳии усулҳо ва тарзҳои ҳавасмандгардонии кормандон дар шароити муосир /А.Р.Ҳазраткулов //Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон, 2021, №4/2(39). - С. 203-208.

[2-А]. Баҳодиҳии самаранокии меҳнат ва ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон /Раҷабов Р.К., Ҳазраткулов А.Р. //Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон, 2022 №4/2(44).- С. 7-13.

[3-А]. Истифодаи низоми ғрейдҳо ва пардохти музди меҳнати кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ / Раҷабов Р.К., Ҳазраткулов А.Р. // Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон.-Душанбе, 2024 №2.- С. 159-166.

[4-А]. Муқаррароти концептуалӣ ва алоқамандии самаранокии меҳнат ва ҳавасмандгардонии коргарони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ /Ҳазраткулов А.Р. // Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон.-Душанбе, 2024 №5.- С. 109-116.

Б) Мақолаҳо дар дигар маҷаллаҳо ва маҷмӯи маводҳои конференсия:

[5-А]. Нақши нақлиёт дар рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

/Ҳазратқулов А.Р. //Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии апрелии донишҷӯён, магистрантҳо ва устодон. – Панҷакент:«ДОТП», 2018.-С. 207-212

[6-А]. Исследование спроса и предложения на рынке транспортных услуг/ Ҳазратқулов А.Р.// Маводи анҷумани илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ дар мавзӯи “Технология ва инноватсияи таълими касбӣ-техникӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ” 4-6 июни соли 2018. – Панҷакент: «ДОТП», 2018. – С. 419-423.

[7-А]. Модель выбора эффективных форм финансово-кредитной поддержки предприятий малого и среднего предпринимательства /Ҳазратқулов А.Р. //Паёми донишқадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ш.Панҷакент. – 2019, №1/2, - С. 555-559.

[8-А]. Перспективы развития приграничной торговли в Горно-Бадахшанской автономной области в условиях всемирной торговой организации /Ҳазратқулов А.Р. //Паёми донишқадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ш.Панҷакент. – 2019, №2,С. 742-746.

[9-А].Такмили механизми ҳавасмандгардонии кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ дар шароити рақамикунонӣ/ А.Р.Ҳазратқулов//Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи: “Масоили омодагории кадрҳо дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт”(22.05.2024):- Душанбе:ДДТТ, 2024/

Замимаи 1

Тартиби пардохти музди меҳнат ба кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ

Ронандагони мошинҳои боркаш ва фургонҳои таъиноти умумӣ, ки иқтидори борбардорӣ доранд (ба ҳисоби тонна):

аз 0,5 то 1,5	2,08
> 1,5 то 3,0	2,12
> 3,0 то 5,0	2,22
> 5,0 то 7,0	2,29
> 7,0 то 10,0	2,36
> 10,0 то 20,0	2,40
> 20,0 то 40,0	2,48
> 40,0 то 60,0	2,59

Ронандагони мошинҳои махсускардашуда ва махсус: самосвалҳо, систернаҳо, фургонҳо, яхдонҳо, контейнерҳо, сӯхторхомушкунӣ, ёрии техникӣ, мошинҳои барфтозакунии, обдиҳӣ ва шустушӯӣ, нақлиёти чамбоварикунанда, автокранҳо, борбардорҳо ва ғайра, инчунин тракторҳои борбардори нимядак ва тракторҳои балластӣ бо ядакҳои иқтидори борбардорӣ (бо тонна):

то 0,5	2,08
> 0,5 то 1,5	2,12
> 1,5 то 3,0	2,22
> 3,0 то 5,0	2,29
> 5,0 то 7,0	2,36
> 7,0 то 10,0	2,40
> 10,0 то 20,0	2,48
> 20,0 то 40,0	2,59
> 40,0 то 60,0	2,68
> 60,0 то 100,0	2,81
> 100,0 то 140,0	2,96
> 140,0	3,17
> 20,0 то 40,0	2,68

Меъёрҳои тарифии ронандагоне, ки дар мошинҳои ядакдор дар асоси пардохти саривақтӣ кор мекунанд, барои рӯзҳои бо ядакҳо кор карданашон то 20 фоиз зиёд карда мешаванд.

Ҷадвали 1- Автобусҳо

Намуди автобус	Дарозии умумии автобус (бо метр)	Умумӣ	Ҳангоми кор кардан дар маршрутҳои шаҳрӣ ва экскурсионӣ дар шаҳрҳое, ки аҳолиашон 500 ҳазор нафар ва аз ин ҳам зиёд аст, ҳангоми расондани ёрии тиббӣ ба аҳоли, ба амал баровардани тадбирҳои санитарӣ ва эпидемиологӣ.
Хеле майда	То 5,0	2,33	2,48
Миёна	> 5,0 то 6,5	2,44	2,53
Калон	> 6,5 то 7,5	2,53	2,63
	> 7,5 то 9,5	2,63	2,72
	> 9,5 то 11,0	2,72	2,85
	> 11,0 то 12,0	2,85	2,96
	> 12,0 то 15,0	2,96	3,11
	> 15,0 то 18,0	3,11	3,24
	> 18,0	3,24	3,35

Ҷадвали 2- Автомобилҳои сабукрав

Намуди автомобили сабукрав	Ҳаҷми қори муҳаррик (бо литр)	Умумӣ	Таксиҳои мусофирӣ дар шаҳрҳои дорои аҳолии 500 ҳазор нафар ва бештар аз он, нақлиёти махсуси муассисаҳои тандурустӣ, воситаҳои нақлиёте, ки ба шаҳрвандони танҳои маъёуб хизмат мерасонанд
Хеле хурд ва хурд	То 1,8	2,08	2,22
Миёна	> 1,8 – 3,5	2,12	2,29
Калон	> 3,5	2,22	2,36

Тақсими корхонаҳо ва ташкилотҳои соҳаҳои иқтисоди Тоҷикистон аз рӯи гурӯҳҳои ҳадди ақали музди меҳнати роҳбарон ва мутахассисон.

Тафрикаи корхонаҳо, ташкилотҳо, соҳаҳои алоҳидаи саноат ва намудҳои фаъолият аз рӯи гурӯҳҳои меъёрҳо ба фарқиати мураккабии маҳсулоти истеҳсолшуда, корҳо ва хизматрасониҳои иҷрошаванда, шароити муқарраршудаи умумии шароитҳои меҳнат ва ғайра вобаста аст.

Корхонаҳо ва ташкилотҳои нақлиёти автомобилӣ ба гурӯҳи 3-юм, охири ва муҳимтарин гурӯҳ дохил карда шудаанд.

Музди меҳнати кормандони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ дар асоси қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар асоси Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи музди меҳнат пардохт карда мешавад.

Барои додани музди меҳнати коргарони нақлиёти автомобилӣ ҳам шаклҳои музди меҳнати вақтбайъ ва ҳам шакли музди меҳнати соатбайъ истифода мешаванд.

Музди меҳнати коркунони нақлиёти автомобили аз инҳо иборат аст:

- меёрҳои тарифи ё маоши мансабӣ;
- иловапулӣ ва ёрдампулӣ;
- мукофотпулӣ барои натиҷаҳои истеҳсолии кор;
- намудҳои махсуси мукофотпулӣ;
- музд аз рӯи натиҷаи кор дар муддати сол;
- қўмаки моддӣ;
- мукофотҳои яқвақта ва дигар пардохтҳо.

Вазорат ва иттиҳодияҳо ҳар сол нормаҳои дифференсиалии ташаккули ФММ-ро аз рӯи ҳаҷми корҳои иҷрошуда ё хизматрасонӣ бо назардошти дараҷаи ба даст овардашудаи истифодаи захираҳо, вазъияти меёри меҳнат ва афзоиши ҳосилнокии меҳнат муқаррар мекунанд.

Субъектҳои хоҷагидорӣ ҳамаи шаклҳои моликият, ки қарзи музди меҳнат доранд, наметавонанд меёрҳои тарифӣ, маоши мансабӣ, пардохтҳои иловагӣ ва ёрдампулӣ, маблағи самарабахши мукофотпулиро дар давраи то адои қарз зиёд кунанд.

Дар корхонаҳои нақлиёти автомобили асоси муайян кардани меёрҳои тарифи ва музди меҳнат вазифавии коркунон ҷадвали ягонаи тарифии коркунони ҚТ ва меёри тарифии дараҷаи якум мебошад.

Корхонаҳое, ки аз субсидияҳои давлатӣ истифода мебаранд, меёри тарифии дараҷаи якумро ба андозаи муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ мекунанд.

Корхонаҳои ҳисоби хоҷагӣ вобаста ба имкониятҳои молиявии худ меёри баланди тарифии дараҷаи якумро муқаррар карда метавонанд.

Меёрҳои тарифии коргарон, маоши мансабии роҳбарон, мутахассисон ва дигар хизматчиён бо роҳи зарб задани меёри тарифии дараҷаи якум ба коэффисиентҳои тарифии ягона муайян карда мешаванд.

Музди меҳнати вақтбайъ аксар вақт аз рӯи ставкаҳои вақтбайъ барои 1 т. ва 1 ткм муайян карда мешавад.

Меёри музди меҳнати вақтбайъ барои 1 т. бо роҳи зарб задани тарифи дақиқавии ронандаи автомобил ба меёри вақти бор кардан ва фаровардани як тонна бор муайян карда мешавад.

Меёрҳои ягонаи бекористии нақлиёти автомобили ва ставкаҳои корбайъ барои бори классӣ якум муқаррар карда шудаанд, яъне он борҳое, ки имкон медиҳанд коэффисиенти миёнаи истифодаи иқтидори бори нақлиётро 1,0 таъмин кунанд.

Нисбат ба борҳои навъи 2, 3 ва 4 меёри вақт ва арзиши корбайъ бо коэффисиентҳои ислоҳшаванда мутаносибан 1,25; 1,66; 2,0 истифода бурда мешаванд.

Меёри вақт барои 1 ткм мувофиқи формулаи зерин муқаррар карда мешавад:

$$M_{B.1 \text{ ткм}} = T_{Bx} + t_{T-H}/V \cdot q \cdot B,$$

Дар инҷо T_{Bx} - вақти ҳаракати воситаҳои нақлиёт (ҳангоми ҳисоб кардани меёрҳо 60 дақиқа истифода мешавад)

t_{T-H} - вақти тайёри ва ниҳой (2,5 дақиқа барои 1 соати кор);

V - меёри тахминии масофаи воситаҳои нақлиёт барои роҳҳои гурӯҳи мувофиқ, км/соат;

q - иқтидори бори мошин;

B - коэффисиенти истифодабарии масофаи автомобил (ҳангоми ҳисоб кардани меёрҳо одатан дар ҳудуди 0,45 - 0,50 гирифта мешавад)

Қадвали 3- Меёрҳои тахминии масофаи автомобил дар андозаҳои зерин мувофиқа карда шудаанд

Гурӯҳи роҳ	Намуди фарши роҳ	Меёри тахминии масофаи автомобил, км/соат
1	Роҳҳои фаршаш беҳтаршуда ҳангоми кор берун аз шаҳр	39
2	Роҳҳои фаршаш саҳт ҳангоми кор берун аз шаҳр	31
3	Роҳҳои табиӣ ҳокӣ ҳангоми кор берун аз шаҳр Ҳангоми дар шаҳр кор кардан сарфи назар аз намуди роҳҳо	23 21

Нархи корбайъ барои 1 ткм бо роҳи зарб кардани ставкаи тарифии дақиқавии ронандаи автомобил ба меёри мӯҳлати иҷрои 1 ткм муайян карда мешавад.

Барои боркашонии навъи 1 меёрҳои ягонаи 1 ткм ва нархи корбайъ муқаррар карда шудаанд.

Барои навъҳои дигари бор омилҳои ислоҳӣ мисли меёрҳои ягонаи бекористии нақлиёти автомобилӣ ва нархи корбайъ барои 1 тонна ҳисоб карда мешаванд.

Музди меҳнати вақтбайъ барои ронандагони хатсайрҳои шаҳрӣ, инчунин барои кашондани борҳои гуногуни технологӣ истифода мешавад.

Музди меҳнати корбайъ бештар барои пардохти ронандагон барои ҳамлу нақли байнишаҳрӣ ва байналмилалӣ истифода мешавад.

Меёри музди меҳнати корбайъ дар ин ҳолат бо роҳи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$K = \frac{C}{D_c}$$

Дар ин ҷо C – меёри яксоатаи ронанда;

D_c – даромади соатбайъ дар хатсайр.

Музди кори ронанда дар ин маврид бо роҳи зарб задани музди меҳнати корбайъ ба даромади дар ҳақиқат гирифтаи ӯ муайян карда мешавад.

Ронандагони мошинҳои сабукрав

Музди меҳнати вақтбайъ, чун қоида, барои додани музди меҳнати ронандагони автомобилҳои хизматӣ истифода мешавад.

Барои ронандагони мошинҳо - таксиҳо бештар музди меҳнати корбайъ истифода бурда мешавад.

Он аз рӯи нархгузори зерин муайян карда мешавад:

- барои савор кардани мусофир;
- аз пули даромад барои масофаи пулакӣ;
- барои бекористии пулакии автомобил, ки дар ихтиёри мусофир аст.

• Кормандони таъмиргарон

Барои додани музди меҳнати таъмиргарон, чун қоида, музди меҳнати вақтбайъ истифода мешавад.

Пардохти музди меҳнати корбайъ то ҳол бо сабабҳои гуногун дар пардохти музди таъмиргарони МНА васеъ истифода намешавад.

Пардохти музди меҳнати корбайъ барои таъмиргарон бояд дар асоси ставкаҳои тарифие, ки ба дараҷаҳои кори иҷрошуда мувофиқанд, муайян карда шаванд, на балки аз рӯи дараҷаи тарифии коргар.

Таъмири техникӣ ва таъмири ҷорӣи мошинҳо бояд чун қоида бе ҷалби ронандагон ба иҷрои ин корҳо анҷом дода шавад.

Дар сурати ба кори нигоҳдории техникӣ ва таъмири воситаи нақлиёти алоқа бо эҳтиёҷоти истеҳсолӣ ба мӯҳлати то як моҳ гузарондани ронандагон музди меҳнати онҳо аз рӯи кори иҷрокардааш, вале на камтар аз музди миёнаи кори пештара дода мешавад.

Дар сурати ба мӯҳлати дарозтар ба кори техникӣ ва таъмири воситаҳои нақлиёт гузарондани ронандагон ба онҳо дараҷаи тахассусии механик-таъмиргари ҳайати ҳаракаткунанда дода шуда, музди меҳнати онҳо аз рӯи кори иҷрошуда дода мешавад.

Аммо агар музди кори иҷрошуда аз музди миёнаи кори пештара кам бошад, пас музди иловагӣ дода мешавад:

- ҳангоми иҷрои меъёрҳои истеҳсолӣ - то музди миёнаи кори пештара.
- дар сурати иҷро нашудани меъёрҳои истеҳсолӣ - то ставкаи тарифии кори пештара.

Ба ронандагон ҳаққи иловагӣ барои вақти кори номунтазам ва ёрдампулӣ барои кори хуб дар вақти муайян, ки аз рӯи ставкаҳои тарифии коргарони таъмиркунанда пардохт шуда аст, дода намешавад.

Дар корхонаҳое, ки миқдори автомашинашон кам (то 15 адад) аст, ронандагон, чун қоида, кори таъмиро пурра иҷро мекунанд.

Дар ин маврид музди меҳнат барои иҷрои ин корҳо аз рӯи шартҳое, ки барои онҳо ҳамчун ронандагон муқаррар карда шудаанд: бо додани музди иловагӣ барои рӯзи кори номунтазам ва мукофотпулӣ барои кори хуб дода мешавад.

Роҳбарону мутахассисон.

Барои роҳбарону мутахассисон, чун қоида, музди меҳнати вақтбайъ ҷорӣ карда шудааст.

Мувофиқи ҷадвали тарифии коргарони соҳаҳои сектори худмаблағгузорию иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон музди меҳнати хизмати роҳбарон, маоши роҳбарон ва мутахассисони МНА дар ҳудуди 8-23 дараҷа мебошад.

Ба боз чанд нуқтаи дигар дар бораи музди кори ронандагон ва дигар кормандони МНА.

Андозаи тарифии ронандагон ҳангоми кор кардан бо мошинҳо зиёд карда мешавад:

- ядақдор бо музди меҳнат - то 20%;
- дар конҳо, корҳои зеризаминӣ ва ғайра. - то 30%.

Вақте ки ронандагон дар мошинҳои кӯҳнашуда кор мекунанд, ба ставкаҳои тарифӣ ва корбайъ коэффиенти то 1,5 зиёд карда мешавад.

Роҳбарони корхонаҳо ҳуқуқ доранд, ки барои коргарони баландихтисос, ки дар корҳои махсусан вазнин ва муносиб кор мекунанд, дар асоси ставкаи ҳозираи тарифии дараҷаи якум ва коэффисиенти тарифие, ки ба дараҷаи 10-уми ҷадвали тарифии коргарони ҚТ мувофиқ аст, маоши моҳона муқаррар кунанд.

Пардохтҳо ва кӯмакпулиҳои иловагӣ

Роҳбарони корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ дар доираи маблағҳои барои музди меҳнат ҷудо кардашуда метавонанд музди иловагӣ ва ёрдампулӣ муқаррар кунанд:

Пардохтҳои иловагӣ:

- ба коргарон, хизматчиён, мутахассисон барои ба ҳам пайвастанӣ касбу кор, вазифаҳо, васеъ намудани минтақаҳои хизматрасонӣ ё зиёд кардани ҳаҷми корҳои иҷрошуда дар доираи ставкаҳои тарифӣ, маоши хизматӣ барои таъвиқи ихтисосҳо, вазифаҳо;

- ба кормандоне, ки дар корҳои шароити номусоиди меҳнат кор мекунанд, ба андозаи 0,10 - 0,31 % ставкаи тарифии моҳонаи дараҷаи якуми дар корхона амалкунанда барои ҳар як соати кор;

- ба кормандоне, ки барои кори шабона ба андозаи 0,53 % ставкаи тарифии дараҷаи якум, ки дар корхона амал мекунанд, барои ҳар як соати кори шабона - аз соати 22 то 6-и пагоҳӣ;

- ба кормандоне, ки барои кори шабона дар ҳолатҳои ғайриқонунии (барҳам додани фалокат, офати табиӣ), ки дар онҳо шиддатнокӣ ва ҳавфи меҳнат зиёд мешавад, - то 1,05% ставкаи тарифии дараҷаи якуми дар корхона амалкунанда, барои ҳар як соати кори шабона;

- ба коркунони барои кори бисёрсменагӣ карда, барои кор дар басти бегоҳӣ на камтар аз 20 % ва дар сменаи шабона на кам аз 40 фоизи ставкаи музди кори соатбайъ, маоши хизмати коргар барои ҳар як соати корӣ дар бастҳои зикргардида;

- ронандагони автомобилҳои сабукрав барои соатҳои ғайримеъёрии кор ба андозаи то 25 % ставкаи тарифии онҳо барои соатҳои кориашон;

- барои бригадирҳо аз ҷумлаи коргароне, ки аз кори асосӣ озод карда нашудаанд, барои роҳбарӣ ба бригада ба андозаи то 25 % ставкаи тарифии дараҷаи якум, ки дар корхона амал мекунад, вобаста ба саршумори бригада;

5-10 нафар - то 15%,

10 нафар - 25%

- барои ронандагони автобусҳо ҳангоми бе кондуктор кор кардан, ба шартӣ иҷрои вазифаҳои кондукторӣ ба андозаи то 40% маблағи умумие, ки онҳо барои билетҳои фурухташуда супурдаанд;

- ронандагон ва кондукторҳои автобусҳое, ки дар хатҳои мусофиркашонии шаҳрӣ, наздишаҳрӣ ва доимии байнишаҳрӣ ҳаракат мекунанд, барои кори ба қисмҳо тақсим кардани баст то 50 % ставкаи тарифӣ ё музди кори ронанда, кондуктор;

- ронандагони автомобилҳои боркаш ва автобусҳо, танзимгарони нақлиёти автомобилӣ, фурӯшандаҳои билетҳо, кондукторҳо, назоратчиёни нақлиёти мусофиркашӣ барои шиддат ва мураккабии кори онҳо ба андозаи то 50 % ставкаи тарифӣ, музднокӣ, музди кори хизматӣ.

Имтиёзҳо:

- ронандагони автомобилҳои боркаш ва сабукрав, автобусҳо барои кори хуб дар андозаҳои зерин:

ронандагони навъи 2 - 10 %;

ронандагони навъи 1 - 25 фоиз%

аз ставкаи муқарраршудаи тарифӣ барои вақти кори ронанда;

- ба коргарони маҳорати касбӣ дошта ба ставкаҳои тарифии онҳо ба андозаи зерин:

дараҷаи 3 - 12%,

дараҷаи 4 - то 16%,

дараҷаи 5 - то 20%,

дараҷаи 6 - то 24%.

- ба роҳбарон, мутахассисон ва хизматчиён барои мураккабӣ ва шиддатнокии меҳнат, комёбиҳои баланди эҷодӣ, дастовардҳои истеҳсоли дар ҷои кор ва иҷрои корҳои махсусан муҳим ба андозаи то 50% маоши мансабӣ, ставкаҳои тарифӣ ва дар соҳаҳои афзалиятноки фаъолият (автобус ва нақлиёти автомобилҳои байналмилалӣ) - то 75%.

Маблағи умумии воситаҳое, ки барои додани ин мукофотҳо ҷудо карда шудаанд ва ба роҳбарони мутахассисон ва хизматчиёни корхонаҳои ҳоҷагидорӣ ҳамаи шаклҳои моликият дода мешаванд ва ба арзиши аслии маҳсулот, кор ва хизмат дохил карда мешаванд, набояд аз 30% маблағи

иловагӣ, маблағи маоши мансабӣ, ставкаҳои тарифии ин қисми коргарон зиёд бошад;

- кормандони МНА барои таҷрибаи доимии корӣ ба андозаи зерин:

> 1 то 5 сол - 5%

> 5 то 10 сол - 10%

> 10 то 15 сол - 15%

> 15 сол - 20%

ба ставкаҳои тарифӣ, пулӣ, маоши мансабӣ.

Мукофот барои натиҷаҳои истеҳсоли.

Мукофотпулӣ дар корхонаҳо бояд тавре ташкил карда шавад, ки вобастагии бевоситаи андозаи мукофот ба ҳаҷми ҳиссаи меҳнати ҳар як коркунӣ алоҳида ва умуман коллектив ба натиҷаҳои ниҳии кори корхона муқаррар карда шавад.

Барои зиёд кардани самаранокии низоми мукофотпулӣ шумораи нишондиҳандаҳои асосӣ ва шартҳои мукофотдиҳӣ барои коркунони алоҳида ё коллективҳои меҳнатӣ муқарраршуда бояд кам бошад, чун қоида, аз ду ё се нафар зиёд набошад.

Мукофот барои натиҷаҳои истеҳсолии меҳнатӣ аз рӯи ҳамаи намудҳои музди иловагӣ ва ёрдампулӣ, ба ғайр аз иловапулӣ барои собиқаи кори доимӣ ҳисоб карда мешавад.

Маблағи умумии мукофотпулии коркунони корхонаҳо барои натиҷаҳои истеҳсолии меҳнат аз ҳисоби ФММ набояд аз 50 % музди кор аз рӯи ставкаҳои тарифӣ ва музди меҳнати корбайъ, музди меҳнати хизматӣ, музди иловагӣ ва ёрдампулӣ ба ҳар як коркун зиёд бошад.

Намудҳои махсуси мукофотҳо

Ба намудҳои махсуси мукофотҳо мукофотҳои зерин дохил мешаванд:

- барои сарфаи захираҳои сӯзишворию энергетикӣ;

- барои сарфаи захираҳои моддӣ;

- барои қорӣ намудани техника ва технологияи нав;

- барои ба истифода додани иншоот ва иншооти нав;

- барои сарфаи сӯзишвории автомобилӣ;
- барои зиёд кардани масофаи шинаҳои нав ва аз нав коркардашуда;
- барои иҷрои нақшаи фиристодани шинаҳои барои барқароркунӣ мувофиқ;
- барои иҷрои нақшаи супурдани оҳанпора ва партовҳои металҳои сиёҳ, ранга ва қиматбаҳо;
- барои зиёд намудани содироти маҳсулот, кор, хизмат ва ғайра.

Мукофотпулӣ барои навъҳои махсуси мукофотҳо, чун қоида, аз рӯи натиҷаҳои кори семоҳа дода мешавад.

Мукофот барои сарфаи сузишворӣ, энергия ва ресурсҳои моддӣ то 50% сарфаи амалӣ равона карда мешавад.

Мукофотпулӣ ба ронандагони мошинҳо барои сарфаи сӯзишвории автомобил ба андозаи 85% арзиши сӯзишвории сарфашуда дода мешавад.

Барои аз меъёр зиёд сарф шудани сӯзишвории мотор бо айби ронандагони автомобил аз онҳо 100 фоизи арзиши сӯзишвории аз меъёр зиёд истифодашуда ситонда мешавад.

Ба ғайр аз ронандагони автомобилҳо мукофотпулиро барои сарфаи сӯзишвории мошинҳо ба инҳо додан мумкин аст:

- ба коргароне, ки бо таъмир ва танзими муҳаррикҳо ва ҷузъҳои низоми энергетикӣ ва таҷҳизоти электрикӣ машғуланд — то 15% арзиши сӯзишвории моторе, ки дар ҳамаи воситаҳои нақлиётӣ ба онҳо вобаста карда шудааст;
- роҳбарон, мутахассисон ва хизматчиёне, ки бевосита ба таъмир ва танзими муҳаррикҳо ва қисмҳои низоми энергетикӣ ва таҷҳизоти электрикӣ роҳбарӣ мекунанд ва ба ҳисоб гирифтани сарфи сӯзишвории нақлиёти автомобилӣ - то 10% арзиши сӯзишвории сарфашудаи автомобилӣ.

Мукофотпулӣ ба ронандагон ва коргарон барои зиёд кардани масофаи шинаҳои нав ва аз нав коркардашуда ба андозаи то 50% маблағи сарфаи хароҷоти истифодабарӣ дода мешавад.

Барои додани мукофот ба роҳбарон, мутахассисон ва хизматчиён барои иҷрои нақшаи супоридани шинаҳои барои аз нав кор кардан мувофиқбуда то 20% сарфаи ҳақиқии хароҷоти истифодабарӣ равона карда мешавад.

Барои додани мукофотпулии коркунони муассисаҳои нақлиёти автомобилӣ барои иҷрои нақшаи супурдани оҳанпора ва партовҳои металҳои сиёҳ, ранга ва қиматбаҳо то 50% маблағи аз оҳанпораҳои супурдашудаи ҳақиқӣ барои ҳар як намуди метал алоҳида равона кардан мумкин аст.

Мукофотҳо барои ҳамагуна низоми махсуси мукофотпулӣ, ки ба коргарон дода мешаванд, бо андозаи ҳадди аксар маҳдуд намешаванд ва барои роҳбарон, мутахассисон ва хизматчиён ҳадди аксар мукофотпулӣ барои системаҳои махсус набояд аз 6 моҳ зиёд бошад.